Från homo till HBTQ

Förändringsstrategier i en brytningstid

Uppföljning och utvärdering av projekt med hbt-perspektiv

Utredare: Janne Bromseth,
Stockholms universitet, 2012

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

PROLOG 4

SAMMANFATTNING 5

1. INLEDNING. 7
Frågeställningar. 7
Material 7
Tillvägagångssätt och forskarposition. 8
Bakgrund: LHBTQ-personers villkor i Sverige: en tid i förändring. 8
Heteronormativitetens premisser 9
Diskriminering och hälsa 10
Utsatthet 11
Säkra platser 11
Strategier för förändring: från homo till hbtq 12
En brytningstid 13

2. DEN STORA BILDEN: EN ÖVERSIKT 14
Projekten: urval, metod och material. 14
Metod & material 14
Metodiska utmaningar. 14
Etiska aspekt och avgränsningar 14
Generella tendenser 15
Vem har fått pengarna?. 15
Urval 16
Geografisk spridning 16
Vad, varför och hur: process och resultat 17
Projektens syfte och problemförståelse: vad är det som ska förändras och varför? 17
Målgrupp & behov 20
Metod & tillvägagångssätt 22
Resultat & fortlevnad. 24
Sammanfattning 26

3. EN NÄRMARE BLICK PÅ FYRA HBT-PROJEKT 27
Ett bättre hbt-Norrland. 27
Bakgrund 28
Resultat 29
Utmaningar och hinder i processen 31
Främjande faktorer 32
Vad hände sen? 33
Sammanfattning 34
Projektet Lär mig! 35
Bakgrund 35
Rapporten ’På avvikarens ansvar’- hur jobbar ungdomsorganisationer med hbt-perspektiv?. . . 36
Bryt! - ett metodmaterial med queerteori och intersektionalitet som utgångspunkt. 37
Föräldrabroschyren ’Är normalt och vanligt samma sak?’. 40
Motstånd & hinder 40
Främjande faktorer 42
Referensgrupper och samarbetspartners 43
Hur ser det ut i dag? 43
Sammanfattning 45
Projektet Transit. 45
Bakgrund 46
Samtal med Transit och Transformerings projektledare 46
Vidareföring av projektet 50
Intervju med Kalle: ‘Gruppen har hjälpt mig att få styrka att orka kämpa vidare’ 51
Sammanfattning 52
Fördom & Stolthet. Om normer kring kärlek och sexualitet. 53
Bakgrund 53
Projektet tar form: material och metodutveckling 55
Utbildningar och spridning av materialet. 56
Framkomliga vägar 58
Hinder 58
Samarbeten och referensgrupper 59
’Jag har lärt mig jättemycket!’ 60
Framtidsplaner 60
Sammanfattning 61
Sammanfattande analys 62
Vilka framkomliga vägar finner projektet och vilka hinder stöter de på? 62
Vilka förskjutningar i föreställningar om problemformuleringar, kön, makt, sexualitet och identitet kan utläsas i tal och skrift? 63
Hur upplever målgruppen problembilden och insatserna?. 64
Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?. 64

4. SLUTSATSER. 66
Problembild 66
Hur: Utbildningar, material och separatistisk verksamhet/säkra platser 67
Vad har de uppnått? 67
Spår. 67
Finns det fortfarande behov? 68
Vem har ansvaret när lagar inte räcker till?. 69

REFERENSLISTA. 70

BILAGA 1 – PROJEKT – HBT, 2012-10-23 72

BILAGA 2 – ENKÄT TILL PROJEKTLEDARE OCH MEDARBETARE 74

BILAGA 3 – UTVÄRDERINGSRAPPORTER 82

Författarna ansvarar för analys och slutsatser.

PROLOG

Jag sitter på ett samtal under Pride 2012 om egna mötesplatser för lhbtq-ungdom. I panelen finns fem separata verksamheter för lhbtq-ungdom representerade, som nu finns etablerade i Stockholm, Malmö/Skåne, Göteborg, Karlstad och Linköping. Liquid, Egalia, Love no borders, Tusen bilder, tusen ord och HabitatQ. Verksamheter där unga lhbtq-personer[1] kan komma och hänga med andra lhbtq-ungdomar, prata, lyssna på musik, arbeta kreativt, pyssla tillsammans med utbildade fritidsledare inom en icke-heteronormativ ram. En egen space där ingen vuxen kommer att göra antaganden om hur de identifierar sitt kön eller sin sexualitet. Det är det upp till dem själva att göra, och berätta om – om de vill. Det enda som krävs i dessa sammanhang är att presentera sig med namn, ålder och vilket pronomen de föredrar att andra använder om dem; hon, hen, han, den – det finns mycket att välja på här. Det är en queernormativ space, säger en av fritidsledarna – där det är norm att inte följa heteronormens anvisningar för kön och sexualitet och där det är detta som skapar gemenskap.

Fyra av de fem verksamheterna som finns i panelen har startats eller drivs i dag med arvsfondspengar. Innan det första projektet, Egalia, såg dagens ljus för fem år sedan fanns det ingen separat reguljär fritidsverksamhet för lhbtq-ungdom (även om separata motståndsplatser alltid varit viktiga arenor för icke-heterosexuella). I dag har flera av de nya projekten inspirerats av denna första verksamhet. Liksom av Egalia-modellen, den metod som utvecklats genom de erfarenheter de gjorde sig i försöken på att skapa stärkande sammanhang för icke-heteronormativ ungdom. De nya verksamheterna har också bidragit till det etablerade. På väg ut från seminariet får vi en lista med ”12 Gyllene regler” i skapandet av lhbtq-separata fritidshäng, som blivit till genom gemensamma erfarenhetsutbyten. Skapandet av trygga rum där att få finnas till, bli sedd och stärkt på egna premisser utan ifrågasättanden eller kränkningar är verksamheternas viktigaste strävan.

Dessa, och ett 40-tal andra arvsfondsprojekt med lhbtq-perspektiv gör och har gjort skillnad för lhbtq-personers livsvillkor i Sverige det senaste decenniet. Hur och på vilka sätt handlar denna rapport om. Om hur många av dem som fortsätter att leva på olika sätt, och om hur den kollektiva kunskap som genereras genom projekten skapar nya projekt. När jag började gräva i alla projektansökningar och redovisningar överraskades jag av hur många av de projekt som pågått det senaste decenniet som till en början startade med pengar från Arvsfonden. Projekt som jag visserligen kände till, eftersom de både syntes i mainstreammedia och hade betydelse i den lhbtq-miljö som jag själv rörde mig i den mesta tiden under utvärderingsperioden, men inte anade hade finansierats med arvsfondspengar. Projekten drivs av en stark strävan att skapa ett mindre heteronormativt samhälle och på olika sätt mer levbara liv för unga lhbtq-personer. Att de har bidragit till detta råder det ingen tvekan om. Ej heller att de fortfarande behövs.

1 Jag använder mig utav lhbtq-personer i ett synliggörande syfte, där l-ordet lesbisk är ett viktig identitetsbeskrivande ord för i synnerhet den äldre generationen icke-heterosexuella kvinnor (Rosenberg 2006). I tal om lagar och liknande använder jag hbt eftersom detta är den formella beteckningen.

SAMMANFATTNING

Under åren 1998 fram till december 2009 beviljade Allmänna arvsfonden pengar till 43 projekt som i vid mening kan rubriceras som avsedda att utveckla lhbtq-perspektiv inom olika typer av ideella organisationer – eller utveckla lhbtq-föreningars interna och/eller utåtriktade verksamhet (för översikt, se bilaga 1). Sammanlagt rör det sig om 67 149 000 kr. Av de 43 projekten var 31 avslutade och 11 fortfarande pågående vid utvärderingens början. Den första april 2010 fick jag i uppdrag att utvärdera dessa projekt.

Syftet med utvärderingen är att identifiera och redogöra för de erfarenheter och kunskaper som genererats kring 43 projekt avsedda att utveckla hbt-perspektiv i olika typer av ideella organisationer, eller utveckla hbt-föreningars interna och/eller utåtriktade verksamhet.

Uppdragsgivarna vill att följande frågeställningar besvaras:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämna pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?
- Vilka förskjutningar i föreställningar om problemformuleringar, kön, makt, sexualitet och identitet kan utläsas i tal och skrift?
- Hur upplever målgruppen problembilden och insatserna?

Utredningen grundas på arkivmaterial, intervjuer, fältanteckningar, enkätsvar från projektansvariga i projekten, artiklar och webb-medierat material om projekten. Fyra projekt valdes ut för djupstudier, varav två var avslutade och två pågående, med syfte att belysa olika aspekt i projektprocessen och tiden efteråt. Genom intervjuer med projektmedarbetare och målgrupp har jag analyserat de narrativ som kommit fram i ljuset av arkivmaterial och enkätestudien.

Enkät- och arkivstudien visar att den problembild som projekten tar utgångspunkt i till stor grad handlar om hbt-personers dåliga psykiska hälsa, som måste åtgärdas genom:

1. Riktade projekt mot gruppen lhbtq-personer, genom skapandet av trygga platser, fritidsgårdar, samtalsgrupper med mera
2. Utbildningsinsatser riktade mot majoritetssamhället för att minska heteronormativitet och homo- och transfobi, som därigenom kommer att gynna målgruppen, och/eller
3. Opinionspåverkande strategier; påverka politik och medier för att skapa synlighet och bättre villkor för hbt-personer.

Syfte och målgrupp förändras delvis genom perioden, från 'ökad tolerans av homosexuella' till queera och intersektionella perspektiv på kön och sexualitetsnormer. Detta innebär ett ökat fokus på normen som skapar diskriminering, framför på den avvikande Andre. Målgruppen utökas och differentieras, så att transpersoner kommer med som uttalad målgrupp och två projekt med transpersoner som den enda målgruppen får medel i slutet av perioden. Även en mer intersektionell maktförståelse präglar projekten i den senare delen av perioden, där det finns en ökad medvetenhet om skillnader och olikartade förutsättningar inom hbt-gruppen. Det skapas till exempel egna projekt riktade mot lhbtq-personer med icke-svensk etnisk bakgrund, med intellektuella funktionsnedsättningar. Normer kring religion och hbt utforskas.

Vilka metoder har använts? Tillvägagångssätten speglar de olika huvudsyftena i projekten:

1. När det gäller förändringsmetoden finns det en genomgående grundtanke om att kunskap och information leder till ändring enligt 'överföringsmodellen', ett klassiskt upplysningsideal. Det handlar grovt sett om att upplysa om hbt-personers livsvillkor, vilket på sikt ska åtgärda 'bristande hbt-kompetens'. När hbt-kompetensen förbättras kommer livssituationen också att förbättras för hbt-personer. Dessa är högst representerade i de andra orienterade strategierna- men även de normkritiska strategierna kan beskrivas enligt en liknande mall; genom att bli medvetna om normer i samhället och i ens egna värderingar och dess konsekvenser, kommer vi genom ny insikt att vilja förändra det egna beteendet (och samhället).
2. Det andra tillvägagångssättet har fokus på att 'stärka enskilda hbt-personer'. Detta förväntas ske genom att skapa särskilda aktiviteter, platser och rum, där icke-heterosexuella och transpersoner kan umgås med andra lhbtq-personer i trygga icke-heternormativa rum. Det inkluderar allt från separatistisk teater till fritidshäng, gruppterapi, sommarläger, konstnärlig aktivitet med mera. Att få sin identitet 'speglad' i andra, som har liknande erfarenheter eller förstår sig själv på liknande sätt, är en framträdande tanke, liksom att ha ett från det heteronormativa samhället fritt rum.

När det gäller organisationer som har genomfört många arvsfondsprojekt är det mycket tydligt att projekten skapar frön till nya projekt. Dels handlar dessa om egna projekterfarenheter, men även täta samarbeten med andra som drivit/driver projekt är av stor betydelse för att nya projektidéer skapas. Dessa samarbeten är starkt knutna till framförallt de kön- och sexualpolitiska organisationerna och en lhbtq-community, där det finns flera arenor för social och politisk samverkan. Här finns och synas projekten och blir referenspunkter för varandra.

I enkätstudien uppges de viktigaste resultaten vara möten med vuxna och ungdomar genom utbildningar, workshops och teater, skapandet av separatistiska aktiviteter/platser för lhbtq-ungdom och påverkan på den offentliga debatten. Att skapa material som består anses också viktigt. Produktionen av olika typer av metodmaterial, granskningar och böcker är omfattande, i synnerhet i den senare delen av utvärderingsperioden, ofta även digitala sådana, liksom användningen av kortfilmer för utbildning. Många av dessa har fått stor betydelse i den offentliga debatten eftersom de varit nyskapande i en svensk kontext. Detta, liksom den omfattning materialen spridits i och/eller uppmärksammats, har lyfts fram som det viktigaste resultatet i enkäterna.

En viktig dimension i Arvsfondens uppdrag är att ta reda på vilka faktorer som verkar ha varit hindrande respektive främjande i genomförandet av projekten, något som ingick i enkätens frågor såväl som i fallstudierna. Vad som anses vara underlättande och hindrande i processen hänger ihop med organisatorisk, historisk och situationell kontext. Här spelar tidsandan, organisationens projekterfarenheter och roll som projektägare, externa samarbetspartners, projektets syfte och personliga faktorer in i bilden för hur man upplever projektflödet. Också motstånd i form av heteronormativitet, homo- och transfobi lyfts av flera fram som ett hinder.

I vilken grad kan projekten sägas ha satt synliga spår efter projekttidens slut? De flesta projekt lämnar spår på ett eller annat sätt. För ett fåtal finns själva verksamheten kvar, men som en etablerad del av en ordinarie verksamhet i föreningen eller på annat sätt. Villkoren kan dock se annorlunda ut ekonomiskt och innebära hårda prioriteringar. Många lyfter den kunskap som verksamheten genererat, och/eller det material som producerats, som det som lever kvar. Fortlevnad är lättare när projektet är väl förankrat i organisationen och när organisationen har resurser.

Fallstudien av de fyra projekten ger en bild av projektens process, resultat och vilka spår de har lämnat. Den synliggör tydligt hur olika betingelser på olika sätt påverkar projektens genomförande och fortlevnad. Framför allt ställer den frågor kring vem som har ansvar för att finanisera den verksamhet som i dag bedrivs av ideella organisationer, men som i grund och botten är ett offentligt ansvar. Detta gäller framförallt den verksamhet som inte i sig själv är ’lönsam’ (till exempel genom att sälja material och utbildningar) efter projektperiodens slut. I detta ingår exempelvis identitetsstödjande grupper för unga transpersoner och fritidshäng för hbt-ungdomar.

Efter förändringarna i diskrimineringslagen finns det lagstadgade krav om att både skola och fritidsverksamhet ska förebygga kränkningar och diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet och uttryck. Men hur ligger det till i praktiken? Ska kommunerna finansiera den skolinformationsverksamhet som RFSL bedrivit i många år? Eller ska skolorna själva helt och hållet integrera ett heteronormkritiskt perspektiv i all undervisning, trots bristande kunskap från lärarutbildningen. Detta är aktuella frågor. Liksom vad som sker när det blir varken eller?

1. INLEDNING

Under åren 1998 fram till december 2009 beviljade Allmänna arvsfonden pengar till 43 projekt som i vid mening kan rubriceras som avsedda att utveckla lhbtq-perspektiv på olika typer av ideella organisationer – eller utveckla lhbtq-föreningars interna och/eller utåtriktade verksamhet. Sammanlagt rör det sig om 67 149 000 kr. Av dessa var 31 avslutade och 11 fortfarande pågående vid utvärderingens början.

Under perioden som de undersökta projekten har ägt rum har situationen förändrats radikalt för lesbiska, homo- och bisexuella det i svenska samhället. Samkönade par har under perioden fått samma rättigheter som heterosexuella att ingå äktenskap, rätt att provas för adoption och rätt till assisterad befruktning (för kvinnor). Det finns även en ökad synlighet av lhbtq-personer och -perspektiv i massmedia och samhällsdebatt. Vissa forskare går så långt som att prata om en 'ny svensk öppenhet' (Rosenberg 2002). Samtidigt visar annan forskning på en ökad utsatthet för lhbtq-personer inom samma period (Tiby och Sörberg 2006), och vissa delar av lhbtq-gruppen är betydligt mer utsatta än andra, bland dem transungdomar och yngre lesbiska och bisexuella kvinnor (FHI 2006). Transpersoner är även överlag mer utsatta och uppger sämre självskattad hälsa än andra inom lhbtq-gruppen. Det har alltså varit en period med stora motsättningar och kontraster när det gäller lhbtq-personers livsvillkor som undersöks (se bakgrund).

Hur kan vi se en utveckling av de ideella organisationernas kunskapsgrund, problemformuleringar och metoder i ljuset av samhällsförändringarna, i synnerhet i de organisationer som själva representerar lhbtq-personer? Hur har de projekt som undersöks själva påverkat den utveckling som skett och hur har de bidragit till de diskursiva förändringar i förståelser av kön, sexualitet och identitet som ägt rum genom sina projekt? Vilka konkurrerande problemformuleringar existerar sida vid sida i och mellan projekten, och hur reagerar omvärlden på normutmanande vs mer normbevarande strategier? Detta har varit genomgående frågor i hela studien.

Syftet med utvärderingen är att identifiera och redogöra för de erfarenheter och kunskaper som genererats kring 43 projekt avsedda att utveckla hbt-perspektiv i olika typer av ideella organisationer, eller utveckla hbt-föreningars interna och/eller utåtriktade verksamhet.

Uppdragsgivarna vill att följande frågeställningar besvaras:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämna pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar finner projektet och vilka hinder stöter de på?
- Vilka förskjutningar i föreställningar om problemformuleringar, kön, makt, sexualitet och identitet kan utläsas i tal och skrift?
- Hur upplever målgruppen problembilden och insatserna?

Frågeställningar

Utifrån de övergripande frågeställningarna har följande frågor konstruerats:

- Vilken kunskapsutveckling har skett inom området?
- Vilka konkreta handlingar i dagens verksamhet uppfattas ha sitt ursprung i projekten?
- Hur har bidragssökande organisationer formulerat och motiverat problembilden och till vem/vilka riktar sig projektet i huvudsak?
- Hur svarar organisationens problembild med målgruppens (organisationens/föreningens medlemmar eller extern målgrupp) föreställningar och erfarenheter?
- Vilka metoder förespråkas och hur formuleras de förväntade resultaten?
- Hur har kontakten mellan den ideella organisationen och deras samarbetande verksamheter fungerat?
- Vilka är/var andra aktörer/faktorer av betydelse för projektets genomförande?

Material

Utredningen grundas på följande material:

1. Projektbeskrivningar
2. Texter producerade och använda under projektarbetets gång
3. Projektutvärderingar och redovisningar
4. Övriga texter, multimedia samt andra gestaltningar producerade i samband med projekten eller dess avslutande
5. Enkätundersökning
6. Intervjuer med projektansvariga och deltagare
7. Deltagande

Tillvägagångssätt och forskarposition

Utvärderingen baserar sig på en blandning av tillvägagångssätt, där materialen ger tillgång till olika typer av kunskaper och insikter, som i sig genererat nya frågor och perspektiv på andra delar av materialet. Processen började med att alla arkiverade projektansökningar, redovisningar och resultatrapportering gicks igenom. De lästes noggrant för att skapa en grov bild av deras problembeskrivning, syfte, arbetssätt och resultat. Dessa delades sedan successivt in i olika kategorier utifrån framförallt huvudsyfte och fokus och analyserades skriftligt utifrån de ovannämda dimensionerna. Material producerat av de olika projekten har sedan lästs/setts under projektens gång. Projektredovisningar har studerats när de lämnats in vid projektens slut. Utifrån den genererade kunskapen, såväl som jämförbara utvärderingars frågor, utformades sedan en skriftlig enkät med kvalitativa frågor kring projektens process och resultat. Enkäten testades innan den skickades ut till alla projektansvariga organisationer (se del 2 för detaljer).

I mitten av utvärderingen valdes projekt för fallstudierna ut, i syfte att spegla olika typer av inriktningar och erfarenheter. Jag ville att projekten skulle vara a) avslutade och pågående, eftersom det ger olika typer av material, ett mer processorienterad och ett mer reflekterande tillbakablickande b) vara knutna till olika organisationer och c) situerade i både storstad och mindre orter. d. Jag var också intresserad av att ha med både projekt som tydligt bar frukter och levde vidare, och projekt som inte gjorde det, för att reflektera kring vilka faktorer som kunde påverka detta. Projekten som till slut valdes ut var Ett bättre hbt-Norrland, Lär mig!, Transit och Fördom & Stolthet. I tillägg till skriftligt material, har intervjuer med nuvarande och tidigare projektansvariga genomförts, liksom samtal med ett antal från projektens målgrupp, deltagarna.

Min forskarposition har varit som deltagande observatör i den aktivistiska lhbtq-miljö som jag själv rör mig i som forskare, aktivist och icke-heterosexuell kvinna. Min huvudforskning rör dels utvecklandet av en normkritisk pedagogik, dels hur normer kring, kön, sexualitet och ålder skapas och förhandlas i lesbisk och queer subkultur, områden som utvärderingsuppdraget överlappar på olika sätt (för etiska överväganden, se del 2). Att jag själv varit i en reflexiv process kring förändringsstrategier, normer och i synnerhet utbildning sedan 2006 hänger också ihop med egen erfarenhet från att ha arbetat i ett skolorienterad genus- och sexualitetsinriktad Arvsfondsprojekt (Genus och sexualitet i skolans värld, Stiftelsen Friends), något som innebar etablerandet av samarbeten med flera andra aktörer och projekt med liknande fokus och intressen.

I praktiken har mitt deltagande i lhbtq-miljön inneburit en dubbel roll som aktör och observatör, där de informella samtalen med bekanta som själva varit involverade i de utvärderade projekten under processens gång har varit viktiga. Under samtalen har jag kunnat vädra tankar och frågeställningar som det skriftliga materialet väckt om mönster och förutsättningar för projekten med de som både arbetat och deltagit i dem. Dessa samtal har ägt rum under festivaler (Pride, Feministiskt forum), seminarier, konferenser och kulturtillställningar (på universitetet, RFSL huset, på Hallongrotten, Högkvarteret, ABF-huset, Sensus). Likaså under olika typer av events (boksläpp, som varit knutna till pågående eller före detta arvsfondsprojekt, insamlingar för Egalia, demonstrationer och liknande). I samband med en delutvärdering av arvsfondsprojektet Lär mig! på uppdrag av RFSL Ungdom har jag även fått material som samlades in innan denna utvärdering startade. Detta kommer att användas retrospektivt i fallstudiedelen (med tillstånd från informanter). Tillsammans har alltså dessa mer informella vägar varit ovärderliga källor till en typ av kunskap som är erfarenhetsbaserade, i tillägg till den mer explicit formella faktainsamlingen inom ramen för utvärderingsuppdraget. Framförallt har den informella bakgrundskunskapen varit viktig i utformandet av enkät och intervjufrågor och en analytisk tillgång i arbetet med att tolka projekten i en större bild (se del 2).

Bakgrund: LHBTQ-personers villkor i Sverige: en tid i förändring

Under det sista året har lesbiska, homo– och bisexuella fått rättigheter som liknar heterosexuellas. Numera kan samkönade par gifta sig och prövas för adoption, och samkönade par med två kvinnor kan få hjälp med assisterad befruktning. För transsexuella har den nya äktenskapslagen inneburit en praxisändring gällande det i lag fastställda kravet om skilsmässa vid juridiskt könsbyte (RFSL Ungdom 2012). Efter en utdragen lagändringsprocess kommer också kravet om sterilisering vid könskorrigerande behandling att försvinna den första juli 2013. Också diskrimineringslagarna har i sakta tempo ändrats gällande sexuell läggning. Lagar mot diskriminering i arbetslivet liksom inom det sociala området, boende och skola införs gradvis mellan 1999 till 2011. Transsexuella har länge omfattats av könsdiskrimineringslagen, men för transpersoner överlag sker detta först 2009, genom ett tillägg i diskrimineringslagen där könsöverskridande identitet eller uttryck läggs till. 2009 avskaffades också transvestism, tillsammans med fetischism

och sadomasochism, som sjukdomsbegrepp. Transsexualitet anses dock fortfarande vara en sjukdomsdiagnos som förutsätts för att få tillgång till könskorrigerande behandling och juridiskt könsbyte. Detta har kritiserats från politiskt såväl som vetenskapligt håll de senaste åren. Innebörden är att de som önskar leva eller lever med ett socialt könsuttryck, och som även önskar tillgång till viss korrigerande behandling, inte får behandling om de inte uppfyller diagnoskraven.[2]

Det finns även en ökad synlighet av hbt-personer och perspektiv i massmedia och samhällsdebatt. Vissa forskare går så långt som att prata om en ’ny svensk öppenhet’ (Rosenberg 2002). Samtidig visar annan forskning på en ökad utsatthet för lhbtq-personer inom samma period (Tiby och Sörberg 2006), och vissa grupper inom lhbtq-gruppen är mer utsatta än andra, bland dem transungdomar och yngre lesbiska och bisexuella (FHI 2006). Transpersoner är även överlag mer utsatta och har sämre självskattad hälsa än andra inom lhbt-gruppen.[3]

När det gäller barn och ungas rättigheter framstår barn- och elevskyddslagen från 2006 som en viktig händelse, av flera skäl. För det första innebar lagen att skolorna gjordes ansvariga för att förebygga diskriminering och kränkningar i förskola- och skolverksamhet, och att enskilda barn som blivit utsatta har rätt att göra skolan ansvarig. Skolan pålades att bevisa att de har bedrivit ett aktivt arbete i förhållande till de lagstadgade likabehandlingsgrunderna och likaså en tillfredsställande hantering av det enskilda fallet. För det andra infördes sexuell läggning genom den nya lagen för första gången in i skolans lagstadgade jämställdhets- och jämlikhetsarbete. Tillsammans med kön, etnicitet, funktionshinder och religion utgjorde sexuell läggning de utvalda grunderna för skydd. 2009 reviderades BEL och flertalet diskrimineringsgrunder sorterades in i diskrimineringslagarna.[4] I samma vända lades flera diskrimineringsgrunder till de redan existerande; könsöverskridande identitet och uttryck samt ålder.

Heteronormativitetens premisser

Under 90-talet introducerades queerteori som del av den postmoderna vändningen i svensk akademi, som fokuserar på maktrelationer rörande genus och sexualitet. Ett centralt begrepp inom queerteori, som även etablerats i det politiska och mediala språket, är heteronormativitet. Heteronormativitet syftar till att beskriva vilka kroppar och liv som naturliggörs och som anses vara önskvärda, begärliga och begripliga i en viss kulturell kontext och historisk tid. I vår tid kan grundprincipen i det som Judith Butler kallar den heterosexuella matrisen sägas bygga på två princip som naturaliseras: att människor föds och socialiseras till antingen män eller kvinnor, som anses vara olika varandra och förväntas begära varandra (1991). I tillägg till detta finns även en hierarkiserande relation mellan gruppen män och kvinnor.

Heteronormen skapas och regleras genom en mängd olika diskurser och praktiker, där vissa levnadssätt och kroppar privilegieras och avgränsas mot det som betraktas som onormalt, avvikande eller rent av obegripligt. Att leva upp till specifika normer för maskulinitet och femininitet är grundläggande. Vad som ingår i att vara en trovärdig och ’riktig’ kille/man och tjej/kvinna är vidare sammanflätat med andra maktordningar, där både sexualitet, ålder, klassbakgrund, hudfärg, etnicitet, funktionalitet, nationalitet och bostadsort spelar roll. I majoritetssamhället kan en säga att det är en viss sorts svensk, vit, heterosexuell medelklass som har den osynliga normposition som allt annat mäts utifrån, även om sociala kategoriers betydelse alltid är bunden till kontext/sociala sammanhang. Här premieras en viss ’hetero-relationalitet’, som Roseneil & Budgeon kallar det (2004); ett sätt att organisera livet på som innefattar seriemonogam parrelation med någon av det motsatta könet och biologisk reproduktion. Men detta kärnfamiljsliv ska inträffa på rätt tidpunkt när det gäller ålder; att stadga sig med fast parrelation och barn ska komma efter en friare ungdoms- och studentperiod där högre utbildning ska fullgöras. Sedan följer livspyssel med karriär och barn i åren fram mot pensioneringen, då det är dags att längta efter barnbarnen (se Ambjörnsson & Bromseth 2010). Denna medelklassnarrativ kan man kalla för livsmanus eller life script (Jönsson 2010, Halberstam 2005), en kulturell berättelse om livets skeenden, eller livsfaser, som ofta naturaliseras, där bestämda händelser och relationer ska äga rum i rätt tid och på rätt plats.

Vissa beteenden, som att stadga sig, ger även individen status som mer vuxen och mogen än andra. Att skaffa en utbildning, ett jobb, hitta ’den rätte’ och få ett eget hem med en partner och att reproducera sig

2 För att få juridiskt könsbyte krävs i dag full könskorrigerande behandling, som innebär att könsorganet opereras, trots att inte alla önskar eller vill ta den risk detta medför för sexuella och reproduktiva funktioner. Konsekvensen är att könsuttrycket i kropp och ID-handling inte stämmer överens med en ständig risk för ifrågasättanden och kränkningar när identifiering krävs.

3 Eftersom queer inte ingår i dessa kartläggningar skriver jag lhbt när det handlar om dessas resultat.

4 Se Skolverket 201http://www.skolverket.se/statistik-och-analys/2.1860.1870/barn-och-elevskyddslagen-i-praktiken-1.

är närmast obligatoriska kriterier för att få fullvärdig vuxenstatus (Kåks 2007). I praktiken är det många som inte lever så, men livsformen premieras, både ekonomiskt och kulturellt, och inte minst skapas förväntningar på barn och unga, både subtilt och explicit i medier, politik, skola och i ursprungshemmet, om vilket slags liv som är det allra mest åtråvärda (Ambjörnsson 2006, 2010, Bromseth & Wildow 2007, Martinsson & Reimers 2008, Kåks 2007). Om vilka liv som är normala, och vilka som inte är det, och om de livsformer som måste varnas emot. Tonårsgraviditeter är inte bra, inte heller att inte få någon utbildning, egen bostad eller en fast partner. Eller som de unga queeraktivister som Fanny Ambjörnsson intervjuat berättar; att leva polygamt och i kollektivboenden efter att studenttidens glada dagar anses vara över efter 30, anses inte vara ett åtråvärd liv som gör föräldrar glada och stolta. Tvärtom ifrågasätts, nedvärderas och osynliggörs som regel deras livserfarenheter på släktsmiddagarna (Ambjörnsson & Bromseth 2010).

I motsättning till de diskurser som rådde för några decennier sedan, då kärnfamiljsnormen var mer uttalad och starkare, växer barn och unga i dag upp med många motstridande budskap om vem de bör vara och bli. Som Åse Röthing påpekar, regleras heteronormen i dag framförallt genom en privilegiering av en viss sorts heterosexuellt liv framför en uttalad moralisk homonegativism, där homotolerans har kommit att bli närmast en nationell jämlikhetsvara som 'vi svenskar' kan vara stolta över. Det svävar mellan någon sorts osynliggörande – 'din sexualitet spelar ingen roll' – och stigmatisering, som är det marginaliserades position gentemot det dominerande. Homofobi och intolerans förläggs ofta effektivt hos 'de andra' – oftast muslimer från icke-västliga länder (se Reimers 2007, Röthing & Svendsen 2009). Budskapet blir dock likafullt att lhbtq-identiteter inte riktig kan bli fullgoda alternativ till den önskvärda heterosexualiteten, eftersom det måste godkännas av majoriteten i en välvillig tolerans. Budskapet blir också att de som kan utsätta en för tråkigheter inte befinner sig i svenska hem, skolor eller arbetsplatser (Ambjörnsson 2010, Hellesund 2008). När ens sexualitet, könsidentitet eller samlevnadsform skiljer sig från det som anses vara mest attraktivt och påhejat i samhället, och man dessutom erfar att det visst kan förekomma kränkningar, hot om våld och våld i ens vardagsmiljö, uppstår motsättningsfyllda förhållanden som kan vara svåra att navigera bland (Ambjörnsson & Bromseth 2010).

Diskriminering och hälsa

I perioden som projekten ägt rum har även lhbt-personers utsatthet och hälsa börjat kartläggas; var och hur lhbtq-personer utsätts för kränkningar och diskriminering, vilka samband som finns mellan diskriminering och hälsa, men också hur villkor för överlevnad och motståndsstrategier ser ut (Darj & Nathorst-Böös 2008, Ambjörnsson 2009, 2010).

I Ungdomsstyrelsens rapport *Hon, hen, han* som kom i 2010, redovisas unga lhbtq-personers situation i Sverige i dag med utgångspunkt i en ny enkätstudie från Ungdomsstyrelsen (Sex på vems villkor, 2009), samt andra kvalitativa och kvantitativa studier. I rapportens första kapitel sammanfattas resultaten från de statistiska kartläggningarna som, förutom av Ungdomsstyrelsen, genomförts av Folkhälsoinstitutet. Utgångspunkten var den nationella folkhälsoundersökningen från 2005, där sexuell läggning ingick som variabel, samt enskilda riktade kartläggningar mot gruppen lhbt-personer som utfördes i 2008. Statistiken omfattar självskattad hälsa samt upplevelser av utsatthet och erfarenhet av kränkningar, hot om våld och våld. De sammanlagda resultaten visar på att en majoritet inom gruppen mår bra, men också på att en betydlig ökad andel inom gruppen rapporterar dålig hälsa och utsatthet, jämfört med gruppen heterosexuella i samma ålder. För gruppen homo- och bisexuella kvinnor och män visar rapporten bland annat att:

> *Några av de mer anmärkningsvärda procentandelar som redovisas i kapitlet är att mer än var tredje ung i gruppen homo- och bisexuella män utsatts för våld, att nästan hälften av unga i gruppen homo- och bisexuella rapporterar att de har nedsatt psykisk hälsan och att mellan var tredje och varannan ung i gruppen homo- och bisexuella kvinnor försökt att ta sitt liv är även det skrämmande siffror. (Ungdomsstyrelsen 2010, s 49)*

När det gäller transpersoner ingick inte dessa i folkhälsostatistisken, utan transpersoners hälsa och utsatthet har kartlagts genom enskilda riktade studier. Unga transpersoner mår sämre än transpersoner i andra åldrar, och är den grupp som mår sämst inom lhbtq-gruppen. Antalet transpersoner som har tänkt på att ta eller försökt ta sitt eget liv är alarmerande högt:

> *I de fall då resultat från olika åldersgrupper presenterats är det tydligt att unga transpersoner är särskilt utsatta. Detta gäller till exempel upplevelsen av att ha blivit utsatt för kränkande behandling, eller bemötande, andel*

med riskabla alkoholvanor, nedsatt psykiskt välbefinnande och dåligt allmänt hälsotillstånd. Det finns också oroväckande resultat som att varannan transperson övervägt att ta livet av sig. (Ungdomsstyrelsen 2010, s 50)

Utsatthet

Unga lhbt-personer utsätts i högre grad för kränkningar, våld och hot om våld än heterosexuella i samma ålder (Ungdomsstyrelsen 2010): 'Statistiken ger tydliga indikationer på att gruppen homo- och bisexuella är mer utsatt än heterosexuella. De är i större utsträckning än andra utsatta för hot om våld, fysiskt våld och kränkande bemötande och behandling. […] Mer än var tredje ung man i gruppen homo- och bisexuella blivit utsatt för våld och 65 procent av de unga i gruppen homo- och bisexuella kvinnor blivit utsatt för kränkande behandling eller bemötande' (ibid, s 48). Två saker som förklarar en del av de motstridande trender som kännetecknar 2000-talet hänger tätt ihop, nämligen till synes ökad acceptans av icke-heterosexuella och transpersoner och en ökande rapportering av utsatthet; kränkningar, våld och hot om våld.

Den markanta ökningen av hatbrott mot lhbtq-personer som ägt rum i forskaren Eva Tibys två studier av hatbrott mot lhbtq-personer i Sverige under åren 1996 (publ 1999) och 2004 (publ 2006) gäller i synnerhet mindre allvarliga brott, och brott upplevda av kvinnor (ibid s 145). Tiby, som i Ungdomstyrelsels rapport analyserar dessa och andra studier om hatbrott mot hbt-personer utifrån vad de säger om gruppen unga lhbtq-personers utsatthet i synnerhet, menar att det rör sig om en ökad öppenhet och synlighet i majoritetssamhället, där synlig icke-heteronormativ sexualitet och könsuttryck är det som skiljer vem som blir och inte blir utsatt (2010). När icke-heterosexuella och transpersoner tar plats i det offentliga rummet, medier, film och i vardagligt socialt liv, innebär det alltså också ökade risker för negativa reaktioner. Delvis handlar ökad rapportering om medvetenhet; att lhbtq-personer numera skyddas av lagar, och att det finns en större förväntan om att detta inte borde vara något 'problem', bidrar också till att fler tolkar kränkningar, våld och hot om våld som oacceptabelt (ibid, s 144). Risken för att utsättas kan också på olika sätt knytas till psykosocial livssituation (se kap 3), och har samband med självkänsla, social förankring och bemötande av den ungas sexualitet och/eller könsidentitet/uttryck. Flera studier tyder på att upplevelser av sexuella övergrepp samt avsaknad av socialt stöd leder till destruktiva beteenden och ökade risker för att utsättas ytterligare (ibid, s 79). Den som inte är öppen eller har en osäker könsidentitet eller sexuell identitet utsätts mindre av omvärlden, men det kan där finnas större risk för nedsatt psykisk hälsa och isolering. Vid kränkningar och övergrepp i skolmiljön kan det vara svårt att säga ifrån till en vuxen, om det finns en rädsla hos den unga att föräldrar ska få veta varför han eller hon har blivit utsatt. Risken är därmed att den unga inte får stöd att bearbeta och anmäla det som skett.

De platser som vanligast utsättas för hatbrott är skola/arbetsplats, allmän plats, samt hemmet. Unga lhbtq-personer är sårbara i den mening att de är särskild beroende när det gäller att kunna välja sina sammanhang. Skolan är en arena som inte kan väljas bort och detsamma gäller också hemmet, som båda är centrala för barn och ungdoms uppväxtvillkor. Mendan de tidiga studierna indikerar att de flesta utsätts på allmän plats och i form av grova övergrepp, finns i dag en större andel rapporterade fall av mindre allvarliga kränkningar i de ungas sociala vardagsmiljö, som skola och hem.

Säkra platser

Fanny Ambjörnsson, som forskat på unga hbt-personer och queeras motståndsstrategier, understryker dock i rapporten *Hon, hen, han* att hälsostatistiken inte får ses som en direkt spegling av diskriminering (2010). Istället bör de förstås som konsekvenser av att brottas och förhandla med de levnadsvillkor som rådande kön- och sexualitetsnormer erbjuder i form av tvåkönsnormen och heteronormativitet. Att försöka forma levbara liv trots att man avviker från de normer för maskulinitet och femininitet som gäller, och/eller de förväntningar om heterosexualitet och en viss sorts liv som inbegripas i denna. För att förstå maktens villkor är det avgörande att undersöka hur unga som avviker från heteronormen gör motstånd mot den i sina vardagsliv, både individuellt och kollektivt, och försöker skapa premisser för liv där de kan bekräftas och erkännas på sina egna villkor (2010). Att kunna skapa och ingå i säkra platser har länge varit en strategi för icke-heterosexuella och transpersoner, för att undvika utsatthet och kränkningar och bekräftas positivt som människa, som de queeraktivistiska miljöer som hon studerat:

'De ger också utrymme för att försöka förändra förutsättningarna för sin existens. Här formulerar man strategier, skriver manifest och knyter nya kontakter. Här skapar man nya begrepp som blir en gemensam språklig bas, till exempel hen, henom, psykradikal, femme/inism. Och här kan man kalla sig det man vill heta, oavsett hur Sveriges namnlagar ser ut.'(ibid, 66)

Dessa platser innefattar inte enbart lhbtq-miljöer och subkulturer, men gäller även vem man väljer umgås och bo med, val av utbildning och arbetsplats och hur man rör sig i offentliga rum. Rum som under ungdomstiden är starkt betingade av andras villkor:

> *'Under ungdomstiden, då man kanske mer intensivt än annars funderar över vem man är, kan det ofta vara extra svårt att hitta platser där man får vara ifred för vuxna. Särskilt svårt blir det om man har en krånglig relation till vuxenvärlden, till föräldrar, lärare och andra vuxna i ens omgivning. Detta är många gånger fallet för unga hbt-personer. Därför fyller mötesplatser som Egalia en alldeles särskild funktion för dessa.'*

När skolan eller hemmet inte erbjuder en trygg miljö är värdet av att ha egna särskilda platser riktade mot unga lhbt-personer, där de kan utforska sin identitet i en icke-fördömande miljö tillsammans med andra, av oerhört stor betydelse. Likaså att dessa mötesplatser är tillrättalagda och alkoholfria. Som hälsoundersökningarna visar finns en betydlig överkonsumtion av alkohol och droger inom delar av målgruppen. Detta kan delvis knytas till att mycket av det sociala umgänget äger rum på platser där det serveras alkohol, i barer och på fester.

I ungdomsstyrelsens rapport lyfts betydelsen av mötesplatser som riktar sig till unga homosexuella, bisexuella och transpersoner. Den hänvisar till fem pågående verksamheter som arbetar utifrån normkritiska perspektiv och med syfte att förbättra lhbtq-peroners hälsosituation. Tre av dessa startades med arvsfondsfinansiering: Egalia, Ett bättre HBT-Norrland och Translägret (inom projektet Transformering). Som vi ska se i enkätstudien är detta ett centralt syfte och arbetssätt i majoriteten av de projekt som ingått i denna studie, vilket starkt bidragit till att utveckla arbetsmetoder för att stärka unga lhbtq-personers hälsa och självbild. Studien bekräftar även det Ungdomsstyrelsen antyder; problemet med att få dessa mötesplatser att leva vidaree när projektfinansieringen tar slut och landsting och kommun inte tar vid, en diskussion som förs i slutkapitlet.

Strategier för förändring: från homo till hbtq

Det är som sagt en period med många strukturella och diskursiva förändringar i ett lhbtq-perspektiv som de studerade projekten äger rum inom. Hur kan vi se en utveckling av de ideella organisationernas kunskapsgrund, problemformuleringar och metoder i ljuset av samhällsförändringarna, och i synnerhet de organisationer som själva representerar lhbtq-personer? Hur har de projekt som undersöks påverkat den utveckling som skett och hur har de bidragit till de diskursiva förändringar i förståelser av kön, sexualitet och identitet som ägt rum? Vilka konkurrerande problemformuleringar existerar sida vid sida i projekten, och vilka olika typer av bemötanden får normutmanande vs mer normbevarande strategier i samarbete med målgruppsverksamheter?

Queerteori har sedan mitten på nittiotalet etablerats som perspektiv, inte bara inom vissa delar av akademin (humaniora och samhällsvetenskap). Den har också påverkat statliga myndigheter, politik och identitetspolitiska organisationer i Sverige (Ambjörnsson 2006). En förståelse av kön, sexualitet och identitet som socialt konstruerade inom en heteronormativ ram har även influerat problemformulering, retorik och strategier för förändring inom det som tidigare gick under namnet 'homorörelsen'. Den traditionella homorörelsens grund har utmanats och förändrats genom queerteori och queeraktivistiska rörelser i stora delar av den västliga världen, och måste förstås i samband med de centrala diskursiva och lagliga förändringar som skett (Kulick 2005, Richardson 2000). När homorörelsen växte sig stark under 70- och 80-talet handlade en stor del av de politiska strategierna om att förändra lagar och skapa ett existensberättigande utanför den patologiserade subjektposition som dominerade i samhällsdiskurserna om homosexualitet. En kollektiv komma-ut-process ägde rum inom rörelsen, som mer högljudd än tidigare krävde rättigheter (Lindholm & Nilsson 2002). Att få betraktas som normal, och inte en psykisk sjuk och avvikande varelse, blev ett viktigt mål för rörelsen under denna period. Inom denna normaliseringsagenda blev synliggörande en central strategi för förändring, och att vara öppen/komma ut som icke-heterosexuell. Under denna tid fanns det mindre utrymme för könsöverskidande uttryck och identiteter inom homorörelsen (som det hade varit tidigare), och transpersoner hade ingen plats på den homopolitiska agendan.

Att komma ut ur garderoben är en metafor som bygger på en socialessensialistisk förståelse av kön, sexualitet och identitet, skriver Eve Sedgwick i boken The epistemology of the closet (1991) – garderobens epistemologiska ursprung. En förståelse som har sitt ursprung i heterosexualitet och homosexualitet som särskilda sexuella kategorier som uppstod under upplysningstiden mot slutet av 1800-talet, då sodomi övergick från att betraktas som en förbjuden sexuell handling till att kännetecknа en sexuellt patologiserad personlighet (Foucault 1976). I denna berättelse kom

homosexualiteten att förstås som en avgränsad sexuell minoritet och identitet, i motsättning till att betraktas som en sexuell variation bland flera (Sedgwick 1990). Inbakad i denna metafor och kulturella narrativ finns en förståelse av att det finns en ursprunglig homosexuell läggning, en tabubelagd sexualitet, som måste döljas. Inbyggd i hela garderobskonstruktionen finns därmed ett döljande av det skambelagda, något som i sig återskapar skam, argumenterar hon, och komma-ut-ritualer som bekräftar homosexualitetens avvikande position. Homorörelsens imperativ om att komma ut ansågs centralt för att skapa en positiv identitet som homosexuell, för att kunna accepteras av majoritetsbefolkningen, och sig själv, en förståelse som ofta refereras till som 'stadiemodellen' (Ohnstad 2001). I denna modell är ett utkommande som öppen homosexuell sista stadiet i processen att erkänna sig själv som homosexuell, från att leva dold som hetero- och eventuellt senare som bisexuell. Modellen används fortfarande, men har nog förlorat sin hegemoniska status i konkurrens med poststrukturalistiskt inspirerade teorier om subjektivitet, kön och sexualitet där sexualitet förstås både föränderligt och skapad inom specifika historiska, sociala och kulturella ramar. En essensialiserande förståelse av sexuell läggning har präglat stora delar av rörelsen och användes ofta strategiskt: en avvikande sexualitet som är medfödd är svår att förändra, vare sig man vill eller ej (Svare 2001). I politiska diskussioner blev det alltså ett effektivt sätt att skapa empati och parkera religiösa motdebattörer och konservativa krafter, och för den enskilda i sin komma-ut process gentemot familj och vänner; att bli accepterad och älskad för den man är.

Ett assimileringsideal började kritiseras av queeraktivistiska rörelser under 80-talets sista hälft, som vände sig mot homorörelsens mål att 'accepteras' på normens villkor. Queeraktivismen kan spåras tillbaka till amerikanska grupperna Act up och Queer nation som respons på regeringens ignorerande av aidssjuka homosexuella i mitten av 80-talet, men etablerades inte förrän i mitten av nittiotalet i Sverige och en rad andra europeiska länder (Wickman och Berg 2010). Queeraktivister eftersträvade och eftersträvar att istället synliggöra och störa den heteronorm som från början skapar de villkorade premisser som icke-heterosexuella och könsöverskridare får existera inom. Istället för att vädja om accept och tolerans från heterosamhället, och försöka framstå som 'normala medborgare', ifrågasättas hela grunden för denna strategi (Ambjörnsson 2006). Varför ska *vi* behöva komma ut och anpassa våra kroppar och levnadssätt för er och inte tvärt om?

Framför att fokusera på accept av den avvikande Andra som förändringsstrategi, innebär queerperspektivet att det är förtryckande normer, och i synnerhet heteronormen, som skapar problem för icke-heterosexuella och transpersoner. Denna utgångspunkt får också konsekvenser för problemförståelsen. Istället för att anpassa sig heteronormen, försöker man istället att synliggöra den norm som finns och ifrågasätta dess konsekvenser för dem som inte passar in (Bromseth 2010).

En brytningstid

Den period som undersökts kan på flera sätt kallas en brytningstid, där både heteronormen förändrats och lhbtq-personers plats inom den, där gränser för norm och avvikelse förskjutits i samhällsdiskurser, lagar och majoritetskulturens representationer. Detta syns också i lhbt-organisationernas självbild och problemformuleringar som vi ska se, för vem man anser sig vara och vad som ska förändras. Den nationella organisationen för sexuellt likaberättigande, RFSL, som står för över hälften av alla projekt som fått medel från Arvsfonden under perioden, har till exempel formellt förändrats från att vara en organisation för icke-heterosexuella (homosexuella och lesbiska) till att bli en hbt-organisation, och nyligen även en hbtq-organisation. Detta är ett mönster som präglar identitetsorganisationer för icke-heterosexuella i västliga världen. Efter en längre intern process bestämde RFSL på kongressen i Borås i 2001 att transinkludera; att även formellt vara en organisation som arbetade för transpersoners rättigheter och livsvillkor, något som påverkat både organisationens kollektiva identitet och praktiker, såväl som politiska prioriteringar under tvåtusentalets första decennium. Även bisexuella tillkom som en egen formell 'grupp' i organisationen under 90-talet. Dessa hade tidigare ifrågasatts, då de utifrån stadiemodellen förknippats med någon som inte riktigt vågar eller vill välja en homosexuell identitet fullt ut (Hemmings 2004). Själva begreppet hbt-personer skapades i dialog med den internationella trenden. Dessa utvecklingsmönster syns tydligt i val av strategier och huvudmålgrupper i de studerade projekten, där diskurser om kön, sexualitet och identitet, såväl som lagar och kunskap, förändras radikalt under en relativt kort period.

I motsättning till de flesta länder som använde sig utav LGBT som förkortning för vem de ansågs sig representera, valde man inom svenska RFSL att använda sig av HBT-personer[5]– utifrån en förståelse av att alla bokstäver kunde komma i en kvinnlig eller manlig variant (homo- bisexuella män eller kvinnor, samt transpersoner) – ett begrepp som även blivit det dominerande i Sverige.

5 Begreppet introduserades av Kom Ut-redaktören Greger Eman i RFSLs medlemstidning Kom Ut 2000, med bakgrund i organisationens transinkludering.

2. DEN STORA BILDEN: EN ÖVERSIKT

Projekten: urval, metod och material

Metod & material

Studien har ägt rum över en period på drygt två år[6] och bestått av tre faser och material:

1. Kartläggning av alla projekt. All dokumentation från de utvalda projekten granskades; ansökningar, redovisningar samt projektmaterial (rapporter, metodmaterial som producerades och rapporterades under projekttiden etc). Projekten kategoriserades utifrån huvudsyfte och mål/metod/målgrupp. Materialet användes som underlag för utformning av enkäter och djupstudier och har varit en värdefull källa till kontextualiserande analys av de mönster som präglat olika tidsperioder. Även viss deltagande observation har genomförts i relation till de Stockholmsbaserade projekten, vid deltagande i offentliga projektrelaterade arrangemang.
2. Utskick av kvalitativa enkäter: för att få en bred bild utformades en enkät med kvalitativa frågor kring erfarenheter av att arbeta med projekten som skickades ut till organisationer och enskilda projektansvariga. Syftet var att få fram reflektioner och mönster kring syfte och målgrupp, arbetsmetoder, hindrande och främjande faktorer i genomförandet, resultat samt projektens fortlevnad efter avslutad period i synnerhet. Enkäten bestod av ett antal frågor som besvarades med egna ord.

Fyra projektansvariga ville inte svara på enkäten på grund av att det gått för lång tid sedan projektet avslutades och de inte tyckte sig komma ihåg tillräckligt från projekttiden. 24 projektansvariga/medarbetare har skickat in svar på hela eller delar av enkäten. Av dessa var 6 pågående och 18 avslutade.

3. Djupstudier av 4 projekt. För att få en djupare inblick i arbetssätt, förutsättningar och resultat kopplat till olika faktorer har fyra projekt studerats genom intervjuer och samtal med projektansvariga och representanter från målgruppen samt granskning av material som projektet publicerat. Deltagande observation för vissa projekt (de Stockholmsbaserade där tillgång till aktiviteterna har varit etiskt möjligt).[7] Frågeställningarna har i stor utsträckning varit kopplade till enkätens tematiska fokus, men med större vikt på projektets specifika kontext och förutsättningar. Två projekt har varit avslutade, Lär mig!, och Ett bättre hbt-Norrland, och två är pågående; Transit och Fördom & Stolthet. För urval och avgränsning , se del 3, sid 27.

Fältarbetet för breddstudien avslutades med vissa undantag i februari 2012, och fallstudierna i september samma år.

Metodiska utmaningar

Det har, i linje med vad andra utvärderare har erfarit, varit svårt att nå alla som har varit involverade i projekten, eftersom de projektansvariga i stor grad inte längre arbetar i den organisation som var ansvariga för projektet. Det har gått åt mycket tid för att spåra upp personer och trycka på för att de skulle svara på enkäten. Den skickades ut två gånger till alla och med flera individuella påminnelser till de som inte svarade efter detta på e-mail och telefon. Både enkäter på papper och e-mail har använts.

Etiska aspekter och avgränsningar

Forskaren har själv arbetat i ett av de granskade projekten, Genus och sexualitet i skolans värld (Stiftelsen Friends), under året 2006–2007. Detta projekt har därmed inte valts ut om fallstudie, och en annan projektansvarig fyllde i enkäten. Projektet har däremot utvärderats i en annan studie, *Stackars flickor i en bristfällig skola* av Birgitta Sandström (Arvsfonden 2009). Jag utgår dock från en förståelse av all kvalitativ forskning som situerade processer, där forskarens kunskapsproduktion präglas av det egna bagaget, de egna erfarenheter forskaren har med sig in, och den forskningskontext hen ingår i. Det viktiga i att försöka sträva efter objektivitet är här en medveten relation till den egna positionen och en transparent framställning av den, och vilka eventuella konsekvenser den kan ha för resultatet.

Jag beslöt i dialog med Arvsfonden att detta inte nödvändigtvis var ett problem, eftersom utvärderingens syfte och mål befann sig på en annan nivå än det

6 Studien har genomförts lågintensivt under en längre period, april 2010 – november 2012, med ett uppehåll under hösten 2011.

7 För det pågående projektet med transpersoner som målgrupp har det varit svårt att få tillgång till att vara med direkt, då aktiviteterna är transseparatistiska. Jag har istället samtalat med projektledaren i samband med genomförandet av vissa.

enskilda projektet. Fokus låg på generella mönster och mångfald kring projektens erfarenheter. Det har, som jag ser det, snarare varit en fördel att ha med sig en erfarenhet av att arbeta i ett arvsfondsprojekt, eftersom jag har vetat 'inifrån' hur det går till.

En annan fördel är att jag genom att ha arbetat inom fältet genus- och sexualitetsperspektiv på utbildning, social förändring och pedagogik, i Friendsprojektet såväl som på universitetshåll, har haft kunskap om flera av projekten sen tidigare och följt/följer dem med intresse. Detta har klart varit en styrka i fältarbetet.

Generella tendenser

Nedan följer en översikt över generella tendenser utifrån de redovisade projekten, projektrapporter samt svar på den utskickade enkäten. Som det framgår så är de flesta projekten, 37 av dem, avslutade sen några år tillbaka och 7 pågår fortfarande. Även inkomna svar på enkätstudien speglar denna fördelning, som omfattar projekt som startade från 2001 till 2010.

Vilket år startade projektet?

1998–2001: 11
2001–2004: 14
2005–2008: 12
2009–2010: 7
Totalt: 44

12 av 44 var vid utvärderingens början öppna och inte redovisade.

Vem har fått pengarna?

Över hälften av projekten (23 projekt) är i regi av RFSL, Riksföreningen för homo, bisexuella och transpersoners rättigheter, genom riksförbundet eller lokala avdelningar, eller RFSL Ungdom. Ett flertal av projekten som fick pengar i början av perioden ingick som en del av regeringens specifika satsning mot främlingsfientlighet, rasism och homofobi, Arm-i-arm, som pågick 2001 – 2004. Den verkar ha varit ett viktigt startskott för flera föreningar att söka Arvsfondsprojekt för första gången.

Projekten är fördelade på följande organisationer:

RFSL/RFSL Ungdom	23 projekt
Utbildnings-org	9 projekt
Handicap-org	1 projekt
Ungdomsförbund	2 projekt
Kultur/idrottsorg	3 projekt
MR/humanitära org	3 projekt
Feministiska/kvinnoorg	3 projekt

Organisationerna som har varit värdar för projekten är sexualpolitiska rättighetsorganisationer och föreningar för lhbtq-personer, mänskliga rättighetsorganisationer, ungdomsorganisationer, föreningar knutna till skola- och utbildningsverksamhet eller kvinno- och feministiska föreningar.[8] Över hälften av projekten drivs av RFSL eller ungdomsorganisationen RFSL Ungdom, som både är medlemsorganisationer som styrs av förtroendevalda/förbundsstyrelser.

Riksförbundet för sexuellt likaberättigande grundades 1950, men ändrade 2007 namn till RFSL – Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter. Det primära arbetet sker genom 'politiskt påverkan, informationsarbete och sociala och stödjande verksamheter' (rfsl.se). Föreningen har i dag 4 600 medlemmar, 25 anställda i förbundets kansli och 30 lokala avdelningar på nationell basis. Den största delen av intäkterna är statligt stöd till hiv- och sti-förebyggande arbete, som bidragit till att bygga upp organisationen sedan slutet av 80-talet. De lokala avdelningarna har oftast inte arvoderade anställda. Från att framförallt ha varit en ideell medlemsorganisation har förbundet professionaliserats enormt under det senaste decenniet och blivit en viktig röst med politiskt inflytande i det opinionsbildande arbetet.

Ungdomsförbundet RFSL Ungdom startades som RFSLs ungdomsavdelning 1999, men blev självständigt ungdomsförbund 2003. Förbundet har i dag 19 lokala avdelningar och 1 000 medlemmar, och har under perioden växt från en till åtta anställda, mycket tack vare projektmedel.[9]

I gruppen *utbildningsrelaterade organisationer* har dåvarande Sveriges Förenade Gaystudenter (SFG), nuvarande Sveriges förenade HBTQ-studenter (SFQ), hälften av projekten, och har haft olika projekt genom hela utvärderingsperioden. SFQ är ett samarbetsorgan och politiskt språkrör för HBTQ-studentföreningar vid Sveriges universitet och högskolor, vars främsta syfte är att samla och stärka lokala HBTQ-studentavdelningar. I kategorin ingår även fyra lokala studentkårer (Stockholms och Lunds universitet, studentkårerna i Skövde och Östersund) och en folkhögskola, Härnösands folkhögskola i Västernorrlands kommun. Studentkårerna i Skövde och Östersund bildade, som en del av sina Arvfondsprojekt egna lokalavdelningar av SFG. Även anti-mobbningsorganisationen Friends, som arbetar med anti-mobbningsstrategier för primärt förskola och

8 Jag har kategoriserat RFSL Ungdom tillsammans med RFSL i översikten. Även om de i dag inte längre är formellt knutna till varandra delar de både lokaler och en organisationshistoria.
9 Intervju med Frida Darj & Hedvig Nathorst-Böös 12.03.01. Se kap 3.

skola, har räknats in här. Den fick projektmedel för ett genus- och sexualitetsprojekt 2006.

Kulturprojekten innefattar två teaterföreningar, Teater O, som startades nästan samtidigt som de fick projektmedel för att göra en pjäs av Annette Lundborgs bok *Malins mamma gifter sig med Lisa* år 2000, och *Stjärnfrön* som var den första pjäs om (och för) barn med homosexuella föräldrar. Gruppen verkar i dag ha upplösts. Föreningen Komonq var en queer teaterförening som startades ungefär samtidigt, 2000, och med arvsfondspengar grundades teatergruppen Kunq, identitetsstödjande grupp för unga queera. Föreningen är i dag upplöst, men flera av deltagarna har startat nya grupper. Det enda idrottsprojektet som ingår i studien ansvarade Redbergslids och Angereds boxningsklubbar i Göteborg för 2003. Klubbarna arbetade aktivt med den egna föreningskulturen mot homofobi och rasism genom olika aktiviteter.

Det finns förutom RFSL Ungdom ytterligare två ungdomsförbund som fått projektpengar, Röda korsets ungdomsförbund som var värdar för mediebevakningsprojektet Ungdomskorrepsondenterna, och Turkiska ungdomsförbundets distriktsorganisation (TUF) med projektet Att förändra attityder, ett internt riktad projekt med fokus på i synnerhet homofobi. Det ingår två föreningar för personer med funktionsnedsättningar i studien. Den ena är en avdelning inom RFSL, Föreningen Regnbågen[10], som har haft ansvar för två av projekten, *Döva homo- och bisexuellas livssituation i Sverige* och *Höra till* i samarbete med RFSL. Den andra föreningen är Föreningen SKILL som i samarbete med Kvinnofolkhögskolan i Göteborg driver projektet *Fördom och stolthet*, med fokus på normer kring kärlek och sexualitet i relation till människor med psykiska funktionshinder.

Även en del MR/humanitärt riktade organisationer fick medel (i synnerhet tidigt i perioden genom Arm-i-arm satsningen); Svenska Hälsingforskommitén för mänskliga rättigheter, NBV (Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet) och Hassela Solidaritet (en ungdomsorganisation som framförallt arbetar för att genom utbildning motverka drogmissbruk). Alla dessa föreningar existerar fortfarande. I kategorin kvinno- och feministiska föreningar har tre föreningar drivit projekt: Aktionsgruppen Kvinnligt kulturcentrum, som satte upp en pjäs på temat tolerans och ödmjukhet, men som gick konkurs då pjäsen inte fick tillräckligt med intäkter. Föreningen Zora är en feministisk förening för kvinnor och tjejer i Göteborg och Halland som sedan 1998 '..arbetat för jämställdhet genom att bland annat hålla föreläsningar och kurser, göra utställningar, forum och festivaler'.[11] Föreningen verkar vara vilande sedan 2005. Ytterligare en feministisk förening i Göteborg driver projekt för hbtq-tjejer i området, Föreningen Simone med projektet Elda, som utvecklat en separatistisk social verksamhet i samarbete med målgruppen. Projektet pågår fortfarande.

Urval

Urvalet gjordes av Arvsfonden utifrån en ursprunglig lista på 43 projekt mellan åren 1998 till 2009. Två projekt utgick av olika skäl: Ett projekt avbröts på grund av att projektledaren hade begått bedrägeriförsök. Ett projekt ingick i regeringens Arm i arm-satsning mot rasism, homofobi och främlingsfientlighet som pågick 2001 – 2004. Det berörde inte hbt-perspektiv utan handlade enbart om rasism. Ett projekt kom till, projektet Love no borders, som är ett treårigt projekt som Svenska Mellanöstern Nordafrikagruppen ansvarar för.

Det totala antalet projekt som används som underlag i den vidare enkäten och djupstudieurvalet är därmed 42 projekt.

Geografisk spridning

Majoriteten av projekten som har finansierats har varit knutna till en Stockholmsbaserad organisation eller lokalavdelning, alternativt till en central huvudstyrelse som alla var lokaliserade i Stockholm. Detta innebär inte nödvändigtvis att projektet enbart hade huvudstaden som nedslagsfält i målgrupp eller syfte, men att det administrerades och utfördes därifrån. Till exempel kan nämnas RFSL Ungdom som har sitt huvudsäte där, men som är en landsomfattande organisation, vars projekt ofta omfattar aktiviteter på flera stora och mindre orter i landet. Projekten ute i landet är i huvudsak lokala RFSL-projekt eller knutna till studentföreningar (SFG/Q eller studentkåren).

Geografisk fördelning:

Stockholm/centralorganisationer: 29 (66 %)
Andra storstäder (Göteborg, Malmö): 5 (11 %)
Mindre städer och orter (Östersund, Sundsvall, Skaraborg, Kalmar, Härnösand, Karlstad, Piteå): 10 (23 %)

10 Föreningen ingår därför bland RFSLs projekt, eftersom föreningen formellt är en RFSL-avdelning.

11 Från hemsidan. Denna är ej uppdaterad sedan 2005 och det tyder på att föreningen numera inte är aktiv.

Vad, varför och hur: process och resultat

Projektens syfte och problemförståelse: vad är det som ska förändras och varför?

Problem och lösning

Vad är det som definieras som projektens huvudsyften och förändringsmål? Ändrar sig syftet under perioden, i takt med ändringar i samhällsdiskurser och organisationernas erfarenheter och kunskap? Projektens huvudsyften kan grovt delas in i fyra kategorier (men ett projekt kan uppge flera syften):

1. Att ifrågasätta heteronormen och dess konsekvenser i synnerhet (liksom normer i allmänhet) utifrån queerteoretiska perspektiv,
2. att skapa tolerans och motverka fördomar om hbt-personer,
3. att stärka hbt-personer,
4. att förebygga våld, kränkningar och psykisk ohälsa.

Formuleringen av syften kan till viss del knytas till olika diskurser kring genus, sexualitet & identitet och de förståelser av 'problem/lösning' som formuleras i anknytning till dessa (Kumashiro 2002). I en studie av likabehandlingsarbeten på amerikanska högskolor och universitet undersökte pedagogen Kevin Kumashiro vilka problemförståelser som projekten utgick ifrån i sina förändringsarbeten. Samtidigt som alla (som i denna studie) utgår ifrån samma slutändamål, nämligen ökad social rättvisa och jämlikhet, fanns stora olikheter i vad som ansågs vara 'problemet' och vilka förändringsstrategier som borde användas för att åtgärda det problematiska. Han skriver: 'Oavsett om de arbetar utifrån ett feministiskt, kritiskt, multikulturellt, queert eller annat perspektiv tycks de vara eniga om att förtryck är ett dynamiskt system, inom vilket vissa sätt att vara på (eller vissa sätt att identifiera sig) är priviligierade i samhället, medan andra är marginaliserade. De är däremot inte eniga om förtryckets orsak eller natur, inte heller om läroplaner, pedagogiker eller den utbildningspolitik som behövs för att skapa förändring.' (ibid, 31).

Detsamma gäller de studerade arvsfondsprojekten. Den övergripande problembild och retorik som används för att legitimera dem tar nästan uteslutande utgångspunkt i en liknande problembeskrivning: att unga homo-, bisexuella- och transpersoner har sämre livsvillkor och självskattad psykisk och fysisk hälsa än andra på grund av ett intolerant och/eller heteronormativt/homofobt samhälle. Förståelser av vad förtrycket består i, 'problemet', är dock centralt för de åtgärder som föreslås. Kumashiro kategoriserar olika ansatser utifrån fyra problemformuleringar. Han kallar dem utbildning för den Andra, utbildning om den Andra, utbildning som är kritisk till privilegiering och utbildning som vill förändra studenter och samhälle. Skillnaderna mellan strategier hänger i stor utsträckning ihop med vilka förståelser av makt, kunskap och identitet som används som utgångspunkt, den ideologiska och teoretiska grunden. De två första strategierna förhåller sig inte kritiska till de strukturer och normer som *skapar* avvikare och andragörande. I de två sista är däremot detta synliggörande och ifrågasättande av normer och maktstrukturer en väsentlig del. Ett viktigt resultat i hans studie, som i denna, var också att de flesta inte använder sig av bara en enskild grundförståelse och strategi. Ofta används en kombination (se även Bromseth & Wildow 2007).

Även om Kumashiros kategorier är genererade i relation till skola och inom en amerikansk kontext, kan de olika grundförståelserna med fördel användas för att förstå centrala skillnader i projekternas förändringsagendor. Många projekt har skolan som huvudarena, och alla projekt befattar sig med förändring genom lärande på olika sätt. Vem ska förändras? De andrefokuserade strategierna har den avvikande Andre som fokus och målgrupp för förändring. De diskursiva och materiella strukturer som bidrar till att skapa vissa subjektiviteter som normativa och andra till avvikande hamnar i skymundan. Den strategi som har varit allra vanligast i ett svenskt jämlikhetsarbete kan sägas vara att skapa tolerans och empati för den avvikande Andra (Reimers 2007, Edemo 2010), där ökad kunskap om den Andra och den Andras behov ska leda till ökad förståelse för den Andras utsatthet, och att hat och fördomar begränsas genom detta.

I den grad sexualitet har gjorts till tema inom till exempel skolans värdegrunds- och jämlikhetsarbete, är det en heteronormativ grund som har varit utgångspunkt. Inom denna ram har homosexuella, när de inte osynliggjorts, fått en stigmatiserad position som en utsatt grupp det är synd om, i linje med andra avvikande eller 'problemgrupper' (se kap 1). Ett sådant exempel är projekt nr 9, där alla 'problem' klumpas ihop och ska motverkas med värderingsövningar; om rasism, homofobi, droger, rökning och mobbning. Maktrelationen kön/genus anses dock vara något som kan och bör förändras och överskridas – men då förstått som en heterorelationell konstruktion, där män och kvinnor förstås som två stabila och olika kategorier av människor som förväntas attraheras av varandra. Inom en sådan förståelseram är också den icke-heterosexuella och könsöverskridande Andra förstått

på ett relativt essensialistiskt sätt; ens avvikande kön/sexualitet är något stabilt och medfött som måste förklaras och förstås av majoritetssamhället, en central del av ens personlighet.

Den utvecklingspsykologiska stadiemodell som länge dominerat som förståelseram har varit central även inom homorörelsen, något som är tydligt i flera projekt tidigt under perioden. Exempelvis används COP-modellen (Coming Out Process, Coleman 1982), där 'komma-ut-processen' förstås som en stegvis process från ett lidande förnekande till en öppen och stolt identitet som homosexuell, där öppenhet och en entydig sexuell läggning är målet, som utbildningsunderlag för skolinformationsprojektet nr 19. Denna grund har senare kritiserats inom rörelsen, bland annat för de essensialiserande och normativa förståelser som skapades.

Retorik i förändring: från utbilda om/tolerans för den Andra till normkritik och intersektionella perspektiv

Som tidigare nämnts representerar utvärderingsperioden en brytningstid när det gäller just dessa grundförståelser, där post-moderna subjektivitetsförståelser utmanat det stabila och enhetliga subjektet och dess kön, sexualitet och identiteter. En väl etablerat toleransretorik som spillt över i majoritetssamhället har utmanats inom homorörelsen av queerinspirerade influenser. Inom RFSL pågick under flera år en upprivande debatt som handlade om den klassiska identitetspolitikens kärnretorik, där förståelserna av vem 'vi' är såväl som de förändringsstrategier som dominerat rörelsen under många år utmanades. Veronica Berg, skolinformationsansvarig för RFSL Stockholms skolinformationsverksamhet, gör en självreflexiv resa i sin text 'Precis som alla andra' (2010). Hon tittar där tillbaks på den förändringspedagogik som hon själv skolades in i som ny informatör i början av 00-talet. Hon började ändra på det som Röthing kallar en bekännelsepedagogik (2009): 'Verksamheten kan i korta drag sammanfattas så här: skolan tog initiativ till att bjuda in skolinformatörer från RFSL Stockholm, vi åkte till skolan, visade upp oss och berättade om våra liv som homo- och bisexuella. Syftet var att eliminera fördomar om homo- och bisexualitet samt att fungera som identitetsstöd för de homo- och bisexuella på skolan ' (Berg 2010, s 41). Toleransen blir därmed i stor grad avvikarens ansvar; gills inte den presentation som framförs, vad blir då konsekvensen frågar sig Berg. Hon kände sig ofta utsatt inom den pedagogiska ram som användes under tidigt 2000-tal, då alla 'synpunkter' på henne och hennes livsberättelse var tillåtna. Detta i tron att 'fördomarna på bordet' är bättre än att de stannar inne i individen (se Josephson 2010). En annan dimension som varit central i samma period var hur t'et skulle in i organisationens politik och pedagogik, något som krävde ett aktivt ställningstagande till hur kön och könsidentitet skulle förstås – och förmedlas.

Att undersöka hur nya förståelser kräver en annan retorik och pedagogik är kärnfrågor i flera av de undersökta arvsfondsprojekten. Dessa är RFSL Stockholms 'Homofobi och unga'. De producerade redan 2003 metodboken Någonstans går gränsen, den första queerpedagogisk inspirerade handboken för lärare, följd av RFSL Ungdoms Lär mig!, som i hög grad byggde på den förstnämnda, med sitt utforskande av queera och intersektionella utbildningsmetoder för ungdomsorganisationer (se kap 3). Även Friends 'Genus och sexualitet i skolans värld' skapade liknande metodmaterial riktade mot skolan. Aktörerna inom dessa projekt organiserade sig också som ett eget nätverk 2007, Queerpedagogiskt nätverk, som fortsatte att i samarbete utforska relationen mellan queerteori, intersektionella perspektiv och pedagogik. Ett nätverk som är aktivt än i dag och som till slut samlade sina erfarenheter i en gemensam antologi (RFSL Ungdom/Uppsala universitet 2010).

Vad som görs till förändringsfokus befinner sig i ständig dialog med hur det ser ut i samhället och måste förstås som inte bara influerad av det som sker men också som aktivt influerande. Projekten är och har varit del av tendensiösa processer som pågått över en längre tid, och är också viktiga aktörer inom det sexualpolitiska fältet. Även om flera olika förståelser av sexualitet samexisterar, både inom och mellan projekten, ser jag en tydlig tidsmässig förskjutning i projektbeskrivningar och redovisningar när det gäller både projektens fokus, syften och utgångspunkter från 1998 till 2010. Det speglar i tillägg till den queerinfluens som äger rum också de förändringar som ägt rum i form av en ökad synlighet av och rättigheter för lhbtq-personer som skapar ändrade förutsättningar.

1999, när sexualitet inte finns med i skolans värdegrund och innan barn- och elevskyddslagen klubbades igenom, skriver till exempel RFSL-rådgivningen och Lafas projekt Gaygymnasiastkonferens i sin projektansökan (3): 'Det kan vara svårt att få skolpersonal att förstå att frågor om homo- och bisexualitet angår dem. De signaler vi får antyder att homo- och bisexuella ungdomar inte omfattas av gymnasieskolans värdegrund'. När exempelvis nya lagar som likabehandlingslagen introduceras, försöker flera projekt undersöka om denna i praktiken får konsekvenser för skolor och universitet , och aktivt skapar metoder som motverkar diskriminering: 'Vi ville se hur det egentligen såg ut

med arbetet med likabehandling vid landets lärosäten och vilka diskrimineringsgrunder som prioriterades och vilka som glömdes bort.' (Nr 26). Projekten blir också mer komplexa när det gäller förståelser av vad sexualitet och identitet är, och det läggs större vikt vid hur de samspelar med andra maktrelationer och normer; i synnerhet kön, etnicitet, rasifiering och funktionsförmåga. Detta syns på olika sätt i vad som formuleras som syften och målsättning.

De flesta projekt från 2000-talets början lägger vikt vid att uppnå ökad synlighet och tolerans för unga hbt- personer och regnbågsfamiljer i samhället. I synnerhet läggs vikt vid att sprida kunskap om homo-bisexuella och deras specifika situation. Det finns en genomgående formulering att 'bristande hbt-kompetens' är ett huvudproblem: 'Vårt mål med projektet är att alla på högskolan ska få höjd hbt-kompetens' (18, projektbeskrivelse). Vad denna kompetens innebär är dock väldigt olika beroende på vilken grundförståelse som används. I flera av framförallt de tidiga projekten beskrivs detta som kunskap om den Andra:

> *'Projektets huvudsyfte var att öka kunskapen och minska fördomarna som finns gällande HBT-ungdomar. Projektet skulle även syfta till att stärka homo- och bisexuella ungdomars och unga transpersoners självkänsla, situation och livsvillkor.' (23, projektbeskrivelse)*

En argumentationskedja, där fördomar om de Andra står i fokus som problem, handlar om att bota dessa med kunskap om den Andre, som i detta exempel:

> *'Homofobi baserar sig på fördomar. Fördomar bryter man genom kunskap. Att förmedla kunskap om homo- och bisexualitet kan man göra genom att informera genom dels skolinformationer, föreläsningar, synliggörande, dels att debattera och föra dialog med politiker på lokal och regional nivå. Man når då att man synliggör hbt-frågor, sprider kunskap och information.' (12, projektbeskrivelse)*

I dessa projekt är det framför allt homo- och bisexualitet som det i praktiken handlar om, även om begreppet hbt(q)-personer används i ökande grad in i 2000-talet.

I slutet av utvärderingsperioden blir en strävan efter det som har kommit att kallas 'ett normkritiskt perspektiv' tydligt. Begreppet försöker fånga queerteorins fokus på förtryckande normer, framförallt på avvikaren, samt en intersektionell ansats. Denna ändring har inte bara används utan även *aktivt skapats* av dem och varit en viktig del av kärnverksamhetens egen process i flera projekt. I RFSL Ungdoms projekt *Lär mig!* utvecklades ett queerpedagogiskt metodmaterial som fick ett enormt genomslag (som vi ska se i kap 3):

> *'När projektet söktes låg fokus mest på att arbeta mot homofobi och negativa attityder. Sedermera kom vi att arbeta mot normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet. Maktstrukturer snarare än enskilda personers negativa attityder.' (enkätsvar).*

Att flytta fokus från den enskildas homofobi till maktstrukturer kom att sätta prägel på de metoder som användes, och metodutveckling utifrån en mer normkritisk problemförståelse har varit centralt i flera projekt. Samtidigt har syftet med att arbeta identitetsstärkande ifrågasatts, eftersom själva förståelsen av kön, sexualitet och identitet som något stabilt också ifrågasattes. Från att hjälpa hbt-personer att leva öppet och känna sig stärkta i en ny identitet, som av samhället betraktats som avvikande. Detta har länge varit ett terapeutiskt såväl som socialt huvudsyfte inom homorörelsen enligt stadiemodellen (Svare 2001). Men hur skulle detta gå till inom en queer ram? Detta är något som diskuterats i rörelsen och inom projekten (se Sörberg 2010). I RFSL Ungdoms Lär mig! landade de med tiden i att det inte behövde innebära en motsättning: 'Det var en spännande utveckling som skedde inom ramen för ett och samma projekt. Att normkritiken uppstod inom en tanke om identitetsstöd kan tyckas motsägelsefullt, men vår senare erfarenhet är att det kan fungera riktigt bra.'

Ett fokus på homo- och bisexuella, eller ett hbt-begrepp som i praktiken handlar om homo- och bisexuella som enhetlig grupp, problematiseras också under perioden. Detta som en del av de ändringar som äger rum, i synnerhet inom RFSL, och en medvetenhet kring betydelsen av att nå eller uppmärksamma en differentierad lhbtq-grupp.

I flera projekt beskrivs en ökad medvetenhet kring detta, från det att projektansökan skrevs till dess att projektet avslutades. Ett exempel är inom projektet Elda, som ville skapa separatistiska verksamheter för icke-heterosexuella tjejer, men som landade i att dessa också skulle vara tydligt transinkluderande (36).[12] RFSL Stockholms projekt Egalia preciserar

12 Att tjej/kvinnoseparatistiska verksamheter också välkomnar transpersoner/icke-könsidentifierade kan sägas vara en ny praktik inom vissa (queer)feministiska sammanhang, som ofta satt en gräns i separatistiska verksamheter vid kvinnor med kvinnliga personnummer, det vill säga transsexuella som genomgått full könskorrigerande behandling (se Bromseth 2010b).

till exempel en konkret strävan efter att få *all* hbt-ungdom att känna sig välkommen till fritidshänget, och i utformandet av verksamhetens dagliga aktiviteter, där funktionshinder såväl som klassbakgrund tas i beaktande. Transpersoners situation är huvudfokus i två treåriga projekt (se djupstudien), och bidrar till att bygga upp kunskap på ett nästan helt outforskat fält i svenskt sammanhang. Förståelsen av vem som är 'hbt-person', och hur detta påverkas av normer i specifika sammanhang problematiseras och vidgas även i flera andra, nyare projekt. Det gäller till exempel projektet Fördom & Stolthet, där normer kring kärlek och sexualitet i relation till personer med psykiska funktionsnedsättningar problematiseras. Liksom projektet Religion hjärta HBT, som ser på hur troende och hbt-personer marginaliseras och osynliggörs inom både den religiösa miljön och lhbtq-miljön. Ett av de nyaste projekten som ingår i utvärderingen, Love no borders, initierad av Arabiskt initiativ och Latinskt initiativ, arbetar för att ifrågasätta rasifierade normer kring sexualitet och samtidigt nå unga hbtq-personer med flerkulturell etnisk bakgrund.

Vilken förståelsegrund de olika projekten bygger på handlar också om organisation och även stad/land. En viss queerifiering tenderar att vara mer närvarande i vissa organisationer (som RFSL Ungdom), samt i projekt förankrade i större städer. Trots olika strategier för förändring är projektens syften och målgrupper relativt stabila genom perioden: det handlar om att minska homofobi, fördomar, våld och psykisk ohälsa genom att arbeta med kunskapsspridning och opinionsbildande arbete riktadt mot majoritetssamhället samt social-/identitetsstärkande verksamhet för lhbtq-personer.

Flera påpekar i enkätstudien att förutsättningarna för projekten delvis har förändrats under den tid projektet pågått eller efter att det avslutats (i synnerhet de organisationer som har erfarenhet av att arbeta med arvsfondsprojekt över längre tid). Vissa lyfter *tidigare projekterfarenheter och kunskap* som genererats genom dessa som grund för nuvarande projekt:

> *'Nu har vi mer kunskap om exakt vad som kan motverka ohälsa. Det hade vi inte då. Grundnivån om transkunskap har också höjts inom vår egen organisation, samt att vi har många fler transpersoner som medlemmar/styrelseaktiva.' (Transformering, nr 35).*

Andra pekar på att det som för några år sedan var obrutet land – metoder för att motverka heteronorm/homofobi samt att skapa stärkande arenor för unga hbtq-personer – har förändrats. I dag finns *en kunskapsgrund genom de erfarenheter som gjorts i projekten, metodmaterial samt forskning på området*, skriver Egalia som började som arvsfondsprojekt 2007, men i dag drivs med kommunala medel efter mycket aktioner och påtryckningar:

> *'Det finns betydligt mer kunskap och forskning kring hbt-ungdomar än vad det gjorde när vi påbörjade projektet. Vi ser därför ett större intresse för metodmaterialet och det finns i dag på flera platser i landet verksamheter för hbt-ungdomar, när projektet initierades fanns bara Egalia. Det här är väldigt positivt för oss och betyder att vi kan börja prata direkt om våra metoder och verksamheter och slippa att först försvara och förklara poängen med egna rum och mötesplatser för hbt-ungdom.'*

Ett ökat utrymme för Intersektionella perspektiv, och hur kön- och sexualitet samspelar med andra maktstrukturer, är något som bidragit till ökad uppmärksamhet och förändrade förutsättningar. Detta tycker flera projekt vars fokus och målgrupp belyser detta: 'Vi upplever att det finns ett allt större intresse för intersektionellt arbete och diskussioner. Från föreningar, festivaler, personal, politiker osv, vilket gör det lättare för oss att nå ut. Under projektets gång har ett allt större intresse visats,' skriver Fördom och Stolthet.

Sammanfattning

För att sammanfatta den problembeskrivning som dominerar projekten så finns det en gemensam insikt om den bristande kunskap och kompetens kring att begränsa homo- och transfobi och förändra heteronormativitet och tvåkönsnormer som finns i samhället. Skillnaderna i vilka strategier som anses vara mest lämpliga är tydliga. Medan den mer toleranspedagogiska ansatsen riktar sig mot majoritetssamhällets accept av den avvikande Andra, med attitydförändring som metod, riktar sig queera strategier mot kritik av heteronormens premisser för kön och sexualitet. Skillnaderna kan knytas till tidsperioder; medan mötet med och kunskap om den Andra som strategi är mer frekvent i början av perioden, vänder sig en kritisk blick mot heteronormens premisser och förutsättningar under periodens senare hälft. Många projekt använder sig dock av både och.

Målgrupp & behov

Vem är projektens målgrupp och vilka behov antas de ha? Alla projekt anses i slutänden gynna målgruppen

‘unga lhbtq-personer’ eller lhbtq-personer med funktionshinder. Detta i form av förbättrad hälsa och livsvillkor genom att projekten minskat diskriminering, kränkningar och våld, skapat ökad synlighet och trygga platser. I den mer indirekta målgruppen, som måste förändras för att uppnå detta, ingår både de institutioner och personer som arbetar med och har ansvar för barn, ungdom och funktionshindrade generellt, majoritetssamhället mer allmänt och lhbtq-personer. Från mitten av utvärderingsperioden syns en ökad medvetenhet om skillnader inom gruppen och en mer differentierad lhbtq-målgrupp (som beskrivs ovan), både genom att det anses vara viktigt och i hur målgruppen definieras. Olika typer av minoriteter inom gruppen synliggörs och tillägnas mer fokus i form av specifikt riktade projekt; lhbtq-personer med funktionsnedsättningar (3 projekt), transpersoner (2–3 projekt), icke-heterosexuella tjejer (2), lhbtq-personer med flerkulturell bakgrund (2), barn (2) och troende lhbtq-personer (1). Också lhbtq-ungdom som bor på mindre orter anges som en specifik målgrupp i vissa projekt (3). I projektet Religion <3 HBT, problematiseras normer inom religiösa miljöer såväl som i hbt-miljön, och homogena förståelser av religion såväl som av hbt-gruppen:

> *‘Projektet handlar om troende hbt-personer. Målgruppen är personer som i sitt nuvarande eller framtida arbete/ideella engagemang möter unga [...] En del av projektet går ut på att visa på mångfalden inom religionerna. Projektansökan visar också på den bredd som finns inom hbt-rörelsen och att även att den ofta ses som homogen. Under projektets gång har frågor kring transpersoner och bisexuella diskuterats, då dessa grupper ofta kommer med av gammal vana. Inom projektet tror vi att vi har blivit mer medvetna om mångfall och bredd. ’ (projekt nr 38, enkät)*

Några reflekterar också självkritiskt i sina enkätsvar kring att de inte riktigt lyckas nå vissa grupper, och betydelsen av rekrytering till lhbtq-projekt som inte bara når vita svenskfödda medelklass cis-personer:

> *‘[Målgruppen var] icke-heterosexuella och icke-könsnormativa personer mellan 15 och 24 år, boende framförallt i Stockholmsområdet. Projektet lyckades inte på ett tillfredsställande sätt nå unga människor som lever med funktionshinder eller unga människor med annat uppväxtland än Sverige. ‘ (20, enkät)*

Två arenor är i synnerhet viktiga för projektens förändringsarbeten. Den ena är utbildningsverksamheter; skolan, förskolan och högre utbildning är centrala i ett flertal av projektens arbeten med att förebygga homo- och transfobi. Genom att utbilda de som arbetar eller är elever där, syftar de till att göra verksamheterna mindre heteronormativa/homo- och transfoba och indirekt gynna målgruppen genom att vara mer inkluderande och normmedveten:

> *‘Förskolebarn är den viktigaste mottagaren av projektresultaten men de påverkas i hög grad av de vuxnas värderingar och verklighetsuppfattningar, så vi måste nå de vuxna i första hand. Förskolepersonal blir därmed den primära målgruppen. Övriga: även föräldrar och annan personal inom till exempel vård och omsorg att ta del av materialet.’ (41, enkät)*

Den andra huvudstrategin omfattar projekt som syftar till att skapa egna säkra platser och verksamheter för målgruppen lhbt-ungdom. Flera av de större projekten riktar sig mot flera målgrupper; att både påverka kompetens och normer i majoritetssamhällets verksamheter och opinionen samt skapa identitetsstärkande och trygga platser för lhbtq-ungdom:

> *‘Projektet vände sig i första hand till ungdomar i gymnasieålder runtom i Sverige. Det var samma målgrupp som föreställningen vände sig till i första hand. I andra hand vände sig projektet till allmänheten. Vi vände oss även till yrkesverksamma som möter ungdomar i skola och på ungdomsmottagningar.’ (40, enkät)*

Andra målgrupper som lyfts upp är organisationsverksamheter; den egna sökande organisationen eller ungdomsorganisationer generellt, gruppboenden och fritidsverksamhet, samt rörelser generellt (lhbtq-rörelsen, kvinnorörelsen, funkis/handicap-rörelsen). Även medier och myndigheter finns med som målgrupp i vissa projekt.

Hur har målgruppens behov definierats? Något som särskiljer de utvärderade projekten är synen på det överlapp som finns mellan projektansvariga organisationer och målgruppen. Detta framgår tydligt av citatet från RFSL Ungdoms projekt mot homofoba hatbrott:

> *‘RFSL Ungdoms medlemmar, personal, ideella krafter & förtroendevalda var själva en del av den primära målgruppen. Från dessa håll har*

det länge efterlysts och diskuterats behovet av nationella satsningar som syftar till att belysa heteronormen. På samma sätt hade behovet av utbildningssatsningar kring hatbrott uttryckts. Riksteatern genomförde dessutom en förstudie inför projektet med fokusgrupper där personer som arbetar med den primära målgruppen ingår.' (40, enkät)

De allra flesta av projekten har initierats och drivits av lhbtq-organisationer och/eller personer som själva identifierar sig som icke-heterosexuella eller transpersoner. Detta spelar roll i arbetet med att identifiera målgruppens behov, både genom egna erfarenheter och i kontakt med andra lhbtq-personer i organisationsarbetet. Negativa konsekvenser av att bryta med heteronormen är svårare att se för den som inte har dessa erfarenheter (även om dessa erfarenheter självklart inte ser likadana ut bland lhbtq-personer) (Sahlström 2006). Organisationerna har i hög grad också förankring i sociala subkulturella miljöer och rörelser där unga lhbtq-personer vistas, något som gör att vissa behov och mönster kunde observeras för dem som arbetar i de olika organisationerna.

De flesta refererar också i sina svar på varför det fanns ett behov för projektet till forskning som vuxit fram från sent 90-tal kring unga lhbtq-personers hälsa och utsatthet:

'Upplevelser från många enskilda studenter som vittnade om en ibland väldig låg hbt-kompetens på landets studenthälsor. En farhåga att denna grupp var extra utsatt då gruppen generellt sätt mår sämre än andra grupper i samhället.' (27, enkät)

'Studier visar på att transpersoner hade höga ohälsotal. Samt att transfrågor konsekvent osynliggörs. Även kontakt med målgruppen visade behov.' (35, enkät).

Att synliggöra icke-heteronormativa livserfarenheter och livsvillkor i medierepresentationer och kulturliv beskrivs också som viktigt för framförallt de kulturorienterade projekten, som i början av perioden startade på oplöjd mark:

'Unga htbq-personer saknade i början av 2000-talet helt möjligheter att se berättelser de kunde känna igen sig i på svenska teaterscener. Unga hbtq-personer som också var skådespelare saknade en gemensam referenspunkt/arena att samlas på för att utforska det queera inom scenkonsten, men också för att skapa och framföra egna berättelser.' (20, enkät)

'Frågan var helt osynliggjort inom idrotten' (13, enkät)

I många fall hade behovet identifierats under längre tid, men det saknades resurser för att arbeta med frågorna och arvsfondsprojektet blev ett sätt att göra detta möjligt:

'Projektet behövdes för att man inte hade resurser till att tillgodose målgruppen för verksamheten.' (32, enkät)

För i synnerhet RFSL och RFSL Ungdom, som haft flera arvsfondsprojekt under hela perioden, finns även tydliga kopplingar mellan projekten. Tidiga projekts erfarenheter och kunskaper har genererat mål för nya projekt, till exempel projektet Working it out:

'I den verksamhet vi bedrev (och fortfarande bedriver) för hbt-ungdomar, Egalia, såg vi ett behov hos besökarna att få mer än en paus i normkaoset, och ett tryggt rum. De behövde också få diskutera och öva på att hantera svåra situationer som de hamnade i utanför Egalia, i sin vardag med familj och skola.' (37, enkät)

För dessa organisationer har arvsfondsprojekten varit starkt organisationsbyggande över tid, och haft en positiv dominoeffekt, i synnerhet för ungdomsorganisationen. Detta kommer jag tillbaka till i fallstudiedelen.

Metod & tillvägagångssätt

Vilka metoder och tillvägagångssätt har använts i projekten?

Tillvägagångssätten speglar de olika huvudsyften i projekten:

1. När det gäller den förändringsmetoden finns det en genomgående grundtanke om att kunskap och information leder till ändring enligt 'överföringsmodellen', ett klassiskt upplysningsideal. Detta handlar grovt sett om att upplysa om hbt-personers livsvillkor, vilket på sikt ska åtgärda bristande hbt-kompetens. När hbt-kompetensen förbättras kommer livssituationen också att förbättras för hbt-personer. Dessa är högst representerade i de andra orienterade strategierna- men även de normkritiska strategierna kan beskrivas enligt en liknande mall; genom att bli medvetna om normer i samhället och i ens egna värderingar och

dessas konsekvenser, kommer vi genom ny insikt att vilja förändra det egna beteendet (och samhället).

2. Det andra tillvägagångssättet har fokus på att stärka enskilda hbt-personer (som förutsätts ha sämre psykisk hälsa och livsvillkor på grund av sin sexualitet och könstillhörighet eller uttryck). Detta förväntas ske genom att skapa särskilda aktiviteter, platser och rum där icke-heterosexuella och transpersoner kan umgås med andra hbt-personer. Det inkluderar allt ifrån separatistisk teater till fritidshäng, gruppterapi, sommarläger med mera. Att få sin identitet 'speglad' i andra, som har liknande erfarenheter eller är som en själv är en framträdande tanke, liksom att ha ett från det heteronormativa samhället fritt rum.
3. Även samverkan/kunskapsutbyte med andra organisationer, myndigheter, institutioner, forskare/experter, konstnärer framhävs som ett centralt tillvägagångssätt för att kunna nå målen.

Förändringsstrategierna hänger ihop såväl med den problemförståelse som projektet utgått ifrån, som med den organisationskontext dessa utvecklats inom. Även här finns stora tidsmässiga skillnader mellan de första projekten och dagens, baserade på framförallt två ändrade faktorer: det ena är tillgången till internet och kompetens att använda internet-medierade kanaler för kommunikation om projektet, samt andra digitaliserade uttrycksformer (som CD-rom, kortfilm). Internet har helt klart skapat ändrade förutsättningar för spridning av information om projektet till både allmänheten och målgruppen: 'Hemsida med transspecifik info, utskick till alla landets ungdomsmottagningar, annonsera på forum för unga. Utbildning, kunskapsinhämtning. Kunskapsspridning och social verksamhet.' (35, enkät).

Det andra är vissa organisationers erfarenheter av att genomföra projekt som lett till en professionalisering i arbetsformerna; att dra erfarenheter av lyckade och mindre lyckade tillvägagångssätt och arbetsformer verkar ha stor betydelse. Det läggs också vikt vid att göra en viss förhandsresearch av kunskapsfältet samt andras arbeten innan projektet startar upp,: 'Vi valde att göra ett gediget förarbete och titta på en rad olika beprövade metoder för att arbeta med hbt-ungdomar, framför allt från USA.' (37, enkät).

Även att använda sig av en referensgrupp bestående av experter på fältet är en utbredd strategi under den senare tidsperioden. Detta gäller också kanaler för samarbeten och kommunikation som etablerats genom pågående och tidigare projekt: 'Det viktigaste tillvägagångssättet var framtagandet av metodmaterialet Bryt och de efterföljande 127 utbildningar. Där deltog många utbildare inom andra ungdomsorganisationer, vilket gjorde att det normkritiska arbetssättet spred sig snabbt.' (25, enkät).

Flera projekt framhäver avsaknaden av ett bättre förankringsarbete i målgrupp och/eller expertpanel i sina efterhandsreflektioner i enkäten, som något de tror skulle ha lett till bättre genomförande och resultat: 'För att garantera mer långsiktighet borde studenthälsorna varit mer med från början. Det fanns en idé om att ha några av studenthälsorna som pilotprojekt. Det genomfördes aldrig och det var synd.' (27, enkät).

I vissa fall krockar också en önskan om att involvera målgruppen med ett effektivt arbetssätt: 'Kanske jag skulle tillsatt en grupp som kunde skriva från början eller haft en referensgrupp och skrivit boken själv. Men jag ville så gärna att målgruppen skulle vara med. Jag ville också att personer med arbetarbakgrund skulle vara med och skriva och att inte allt skrivet av unga är medelklassbarnens röster påhejade av medelklassföräldrar.' (34, enkät).

Som flera andra arvfondsutvärderingar pekar på måste val av metod och tillvägagångssätt också ses i ljuset av de krav som ställs för att få projektmedel från Arvsfondens sida (Sandström 2010); projekten ska vara nyskapande och utvecklande, samt ha formulerade tankar kring hur det ska leva vidare efter projektets slut. Därmed kan till exempel inte vanlig skolinformationsverksamhet stödjas av arvsfondsprojekt, om de inte också har nyskapande dimensioner av ett eller annat slag i sitt sätt att utföra projektet på. Även tanken om permanentning verkar stimulera produktion av olika typer av informations- och metodmaterial som i ökande grad ingår i många projekts slutproduktion. Dessa är inriktade på både 'information/kunskap om', men en betydlig del är (digitala och pappersbaserade) metodmaterial för användning i skolor/förskolor/universitet och organisationer. Materialen kan också sägas ha fått en ökad synlighet genom internet-mediering, eftersom de flesta också distribueras gratis digitalt och därmed snabbt görs tillgängligt för en större publik.

Framtagandet av olika former av utbildningsmaterial präglar projekt i den senare delen av utvärderingsperioden, där tonvikt ligger på olika typer av metodmaterial med övningar riktade mot främst skola, förskola och organisationer. Detta har framförallt motiverats av den (ökande) efterfrågan av konkreta strategier och tillvägagångssätt i anti-diskrimineringsarbeten som blivit akut, i och med nya lagar och krav på aktiva likabehandlingsarbeten. I valet av framgångsmetod finns även en tydlig idé om fortlevnad, där metodmaterialen fyller en funktion av att överskrida sig själv.Projektet kan finnas kvar genom materialet även när projektperioden formellt är

avslutad (se resultat). Men kunskapsprocessen kring de materiella delarna av materialet, utbildningar i att använda materialet, framhävs också som en viktig del av förändringsstrategin. Att övningarna i sig inte kan skapa förändring genom korta nedslag framhåller flera: 'Det är svårt att förmedla ett normkritiskt budskap genom korta nedslag på en massa olika orter. För att verkligen förändra strukturer,' reflekterar projektet Cry no more (40) i enkäten, som höll utbildande workshops i samband med Riksteaterns turné med föreställningen No tears for queers.

Resultat & fortlevnad

Vilka resultat har projekten åstadkommit, och vilka ringar på vattnet bedömer de som arbetat med dem att de har fått på kortare eller längre sikt? Vilka hindrande och främjande faktorer påverkade det som uppnåddes? Lever de vidare än i dag i någon form?

Resultat

Målgruppen anses ha nåtts genom riktade verksamheter för lhbtq-ungdom och personer med funktionsnedsättningar, men lika mycket genom påverkan på det samhälle som dessa lever i och de institutioner där de tillbringar stora delar av sin tid. Detta präglar också de viktigaste resultaten som uppges vara direkta möten med vuxna och ungdomar genom utbildningar, workshops och teater, skapandet av separatistiska aktiviteter/platser för lhbtq-ungdom, påverka på den offentliga debatten och skapandet av olika former av bestående material. Produktionen av av metodmaterial, granskningar och böcker är omfattande, i synnerhet under den senare delen av utvärderingsperioden. Då finns ofta även digitala versioner av dessa material, liksom kortfilmer i utbildningsyfte. Många av dessa har fått stor betydelse i den offentliga debatten eftersom de varit nyskapande i en svensk kontext, något som också lyfts fram som det viktigaste resultatet i enkäterna. Likaså den omfattning materialen spridits i och/eller uppmärksammats:

> *'Utvecklandet av Bryt och normkritisk pedagogik och den enorma spridning det fått genom utbildningen.' (25, enkät).*

> *'Utgivningen av I den akademiska garderoben på Atlas förlag.' (enkät, 22).*

> *'Biologibokgranskningen och de material som producerades. Men också de erfarenheter som RFSL Ungdom sedan kunde bygga nya projektideer kring.' (15, enkät).*

Andra framhåller målgruppens deltagande i projektets process med en produkt som det absolut viktigaste:

> *'Det blev en bok även om den inte är utgiven. Alla unga hbtq-personer som deltagit i projektet har utvecklats och samvaron i det gemensamma projektet har varit viktig för dessa.' (34, enkät).*

Vilka effekter som nåtts genom utbildningar och workshops finns till viss grad dokumenterat, i synnerhet bland den senare periodens projekt, framförallt genom interna utvärderingar som rapporterats i projektredovisningarna. Detta är mer ovanligt i de tidigare projekten och kan tyda på en effekt av den professionalisering som ägt rum i de organisationer som haft många projekt genom åren: det redovisas, dokumenteras, utvärderas och räknas i långt högre grad. Inom RFSL Ungdom, som haft många projekt, verkar det finnas en nuvarande praktik av att projekten ska mynna ut i något bestående och handfast (oberoende av projektets huvudsyfte). Denna vikt vid en materiell slutprodukt kan hänga ihop med erfarenheter av 'projektgörande', men även Arvsfondens förväntan om någon sorts fortlevnad och dokumentation av projektet spelar sannolikt en roll. Vill man ha nya medel senare är det viktigt att också vara duktig och leverera i enlighet med uppdragsgivarens krav och önskemål om resultat.[13]

Projekten har varit noggranna med att utvärdera den omedelbara responsen genom deltagarenkäter och liknande. För Ett bättre hbt-norrland anlitades en utvärderingsbyrå för att undersöka effekterna av projektet i detaljerade enkäter och intervju, som antyder att projektet har haft positiva effekter på olika sätt (se del 3). Att utvärdera de långsiktiga resultaten av hur till exempel en utbildning påverkat en skolverksamhet eller individ är dock svårare, och resultatet uppges oftast vara det som producerats eller gjorts; att det producerats en bok eller att ett visst antal workshops har hållits, utifrån vissa syften. Här finns dock skillnader beroende på vem som har varit målgrupp. För de som sökt påverka den egna organisationen kan effekter ses över tid, även efter projekttidens slut. Eller om det innehåller återkommande samarbeten eller överlapp mellan organisation och målgrupp, något som lyfts i enkäten. För RFSL Ungdoms projekt Transformering, finns det exempelvis tydliga skillnader i organisationens kunskap, praktik och representation innan och efter projektet. Ett av de viktigaste resultaten uppges

13 Detta är något som lyfts i flera intervjuer, där representanter från RFSL Ungdom påpekar att organisationen lyckats växa betydligt på grund av projektmedel. Samtidigt finns det krav på att nya projekt ska vara nyskapande och inte en del av den ordinarie verksamheten eller en vidareföring av gamla projekt, som kanske skulle behöva mer fördjupning och integrering med ordinarie verksamhet.

vara: '..att ha förankrat transfrågor inom vår egen verksamhet, genom kunskap, representation etc. '.

Att påverka den offentliga debatten har också varit viktigt för många projekt, och flera tycker sig ha lyckas med detta som del av projektaktiviteten: 'Att vi väckte en debatt kring homofoba hatbrott som fokuserade på heteronormen och normer kring maskulinitet [är det främsta resultatet.]' (40, enkät). I de tidiga projekten är synliggörandet i sig ett viktigt resultat som lyfts fram, till exempel för det idrottsrelaterade projektet där kritik mot heteronormativiteten varit svår att lyfta: 'Att frågan kom upp på den idrottspolitiska dagordningen.' (13, enkät). Likadan var situationen inom det konstnärliga fältet, där teaterprojektet Kunq beskrivs vara ett viktigt startskott för introducerandet av queera perspektiv inom scenkonsten: 'Att den positiva responsen från publikem inte bara gav omedelbar glädje, utan också påverkade debatter kring queer, feminism och teater i Sverige.' (20, enkät).

Fortlevnad

I vilken grad kan projekten sägas ha satt synliga spår efter projekttidens slut? I projektmedarbetarnas enkätsvar uppger fyra att projektet lever vidare, 16 att det delvis lever vidare, medan sex projekt inte anser att projektet har lämnat bestående spår utöver det som hände inom projektets ramar. Denna fördelning stämmer relativt väl överens med mina värderingar. För ett fåtal finns själva verksamheten kvar, men som en etablerad del av ordinarie verksamhet i föreningen eller på annat sätt. Villkoren kan dock se annorlunda ut ekonomiskt, och innebär hårda prioriteringar:

> *'Egalia lever kvar som en verksamhet driven av RFSL Stockholm med medel från Stockholm stad. De minskade medlen har inneburit att vi har fått prova olika lösningar för att få det till att gå ihop.' (32, enkät).*

> *'Ja, Elda lever som ordinarie verksamhet i föreningen. Finansierad av social resursförvaltning i Göteborg. Vi har nu fokus på ungdomsträffarna en gång i månaden och gör inte lika många månadsarrangemang där alla åldrar är välkomna.' (36, enkät)*

Många lyfter den kunskap som verksamheten genererat, och/eller det material som producerats som det som lever kvar:

> *'Kunskapen i alla våra [RFSL Ungdoms] projekt har den kunskap som producerats inom Lär mig! Som grund.' (25, enkät)*

> *'Gayföreningen finns kvar ☺' (18, enkät)*

> *'Ja. Projektet kommer att leva vidare genom att materialet fortsätter att användas och förhoppningsvis kommer vi hitta nya kanaler och samverkan för distribution.' Vi kommer att fortsätta hålla workshops utifrån materialet och peppa studieförbund/ föreningar/ kommuner/ företag.' (43, enkät)*

I tillägg till workshops och material som fortsätter att användas uppges även hemsidor. Likaså kunskap som utvecklat organisationen och i vissa fall även som utgjort grunden för nya projekt.

När det gäller organisationer som har genomfört många arvsfondsprojekt är det mycket tydligt att projekten skapar frön till nya projekt, vilket fallstudien av Bryt illustrerar i del 3. Det handlar om egna projekterfarenheter, men även täta samarbeten med andra som drivit/driver projekt har varit av stor betydelse för att nya projektidéer skapats. Dessa samarbeten är starkt knutna till framförallt de kön- och sexualpolitiska organisationerna och en lhbtq-community. Där finns det flera arenor för social och politisk samverkan som synliggör projekten och blir referenspunkter för varandra.

Hindrande och främjande faktorer i processen

En viktig dimension vid Arvsfondens uppdrag är att ta reda på vilka faktorer som förefaller ha varit hindrande respektive främjande i genomförandet av projekten, något som ingick i enkätens frågor såväl som i fallstudierna.

Vad som anses vara underlättande respektive hindrande i processen hänger ihop med den organisatoriska, historiska och situationella kontexten. Här spelar såväl tidsandan, organisationens projekterfarenheter somt personliga faktorer in i bilden av hur man upplevt projektflödet.

Flera lyfter fram att det strukturellt sätt varit svårt att etablera samarbeten med institutioner som inte ingått bland projektets initiativtagare, om det inte funnits personliga kontakter: 'Generellt har det varit mycket som bygger på personliga kontakter mer än organisationsbehov. […] Det samarbete som skett har skett på individuellt nivå och genom att kontakter med individer redan funnits etablerade.' (38).

De som försökt påverka institutioner lyfter fram ovilja inom dessa, eller rent av homo- och transfobi:

> *'Svårigheten att få till studenthälsor som mer aktivt ville arbeta med projektet.' (27, enkät)*

’Väldig ljumt intresse från Riksidrottsförbundet’ (13, enkät)

’Transfobi på många olika plan. Vi hade inte förväntat oss att det skulle vara så omfattande.’ (35, enkät)

’Lärare och annan personal som möter ungdomar visar skrämmande prov på hbt-fobi; ointresse och motstånd mot frågorna vi väckte och utbildningar vi höll kring homofobi, heteronorm och normer kring maskulinitet.’ (40, enkät).

Andra lyfter fram svårigheten att nå målgruppen, när projektet riktas mot att förändra praktiker och attityder inom institutioner: ’Det har funnits stora svårigheter med att nå ut till målgruppen utan att behöva kommunicera med andra, exempelvis personal. Om inte personalen är engagerad har det varit omöjligt i många fall. (43)

Det finns alltså ett tydligt motstånd mot och ovilja att förändra och ta tag i heteronormativitet inom mainstream-institutioner. Detta verkar delvis men inte enbart bero på tidsbrist.

Av interna faktorer lyfts konflikter inom projektet fram, och problem med att personal sluter, eller att en har lagt in för mycket aktiviteter för den tid och de resurser som funnits till rådighet.

Bland främjande faktorer är lyckade samarbeten med andra organisationer och positiv respons från målgruppen det som lyfts fram allra mest, internt stöd i föreningen, samt att ens projekt uppmärksammas och bemöts med intresse från omgivningen:

’Stöd från föreningen och liknande verksamheter som startat upp runt om i Sverige. Nätverkande. Att det till slut utvecklades till att hela föreningen blev en förening för tjejer och transpersoner.’ (36, enkät)

’Den stora efterfrågan på föreställningar var något oväntad och mycket positivt för projektets genomförande.’ (20, enkät)

’Enormt intresse, samarbetet med Forum för levande historia.’ (25, enkät)

’Bra stöd från vår egen förening.’ (31, enkät)

Sammanfattning

Breddstudien av de 43 projekten ger en inblick i vilka syften, målgupper, problembilder och förutsättningar som har funnits under tidsperioden. Den visar också hur projektens villkor och utformning har förändrats över tid, i dialog med lhbtq-personers villkor i samhället, diskrimineringslagar och i synen på förändringsstrategier. Från en större bredd i fråga om vilka organisationer som var projektägare i början av perioden, tenderade en ökande andel projekt drivas av RFSL eller RFSL Ungdom under den senare delen av perioden. Projekten har tydligt bidragit till en professionalisering av organisationerna, genom att kunskap från tidigare projekt aktivt använts i utformandet av nya projekt.

När det gäller målgruppen finns det ett tecken på en differentiering av målgruppen över tiden, från homo till lhbtq, och i vissa fall även en intersektionell ambition. Det finns dock tecken på att lhbtq-personer med icke-svensk/flerkulturell etnisk bakgrund, personer med funktionsnedsättningar, samt personer boende utanför storstäder har varit svårare att nå i de projekt där det finns en medvetenhet om detta. Ungdom är också en tydligare målgrupp än barn, även om det under den senaste tiden tillkommit ett projekt specifikt riktat mot förskolebarn. Transpersoner är i ökande grad målgrupp i projekten, men en genomgående tendens är ändå att begreppet ’hbt-personer’ ofta inte i praktiken betyder transpersoner.

När det gäller resurser och fördelning av projekt i landet finns det också en tendens att målgrupperna som är bosatt i Stockholmstrakten har nåtts i mycket större grad av ett av arvsfondsprojekten än de som bor i resten av landet. I synnerhet gäller det norra Sverige, där endast ett projekt ägt rum norr om Östersund under hela perioden. Ungdomsorganisationen RFSL Ungdom har dock haft flera projekt de senaste åren där de olika distrikten varit involverade och genomfört lokala aktiviteter genom dessa.

För att få en inblick i projektens process, betingelser och resultat på ett djupare plan, ska vi nu titta närmare på fyra olika projekt.

3. EN NÄRMARE BLICK PÅ FYRA HBT-PROJEKT

I mitten av utvärderingen valdes projekt för fallstudierna ut, i avsikt att spegla olika typer av projektsyften och erfarenheter. Projekten var både avslutade och pågående, eftersom det ger olika typer av material; ett mer processorienterat och ett mer reflekterande tillbakablickande. De är också knutna till olika organisationer och ägde/äger rum i både storstad och mindre orter.

Projekten som till slut valdes ut var: Ett bättre hbt-Norrland, RFSL Nord, Transit, RFSL Stockholm, Lär mig!, RFSL Ungdom och Stolthet & fördom, Kvinnofolkhögskolan i Göteborg och Forum SKILL. Projekten representerar projekt som både tydligt bar frukter och levde vidare, och projekt som inte gjorde det. Detta för att kunna reflektera kring vilka faktorer som påverkar detta.

Som komplement till skriftligt material har intervjuer med nuvarande och tidigare projektansvariga genomförts. Dessutom har samtal med ett antal deltagare ur projektens målgrupper gjorts, kompletterat med vissa observationer och webb-medierade källor. Vilket material som genererats handlar om huruvida projektet fortfarande pågår eller är avslutat, eftersom det för de projekt som avslutades för flera år sedan har varit svårare att nå dem som berördes av projektet. I vissa fall finns mycket webb-medierat material till hands, som i Ett bättre hbt-Norrland, vilket på olika sätt bidragit till att kontextualisera och historisera projektet ytterligare. I andra fall har det inte varit möjligt för mig att kontakta målgruppen direkt, som i fallet Transit, där all kontakt har gått via projektmedarbetarna för att skydda målgruppen. Det krävdes omfattande insatser innan jag lyckades få tag på någon som önskade dela med sig av sina erfarenheter.

De övergripande frågorna som jag sökte svar på är knutna till utvärderingsuppdraget:

- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämna pengarna spår?
- Vilka framkomliga vägar finner projektet och vilka hinder stöter de på?
- Vilka förskjutningar i föreställningar om problemformuleringar, kön, makt, sexualitet och identitet kan utläsas i tal och skrift?
- Hur upplever målgruppen problembilden och insatserna?

Dessa övergripande frågor genomsyrar analysen av det enskilda projekt, men kommer framförallt att diskuteras explicit i den avslutande diskussionen kring de fyra projekten, och belysa olika dimensioner som verkar främjande/hämmande i de olika projektkontexterna. Jag vill understryka att analysen inte är någon jämförande analys av vilket projekt som var 'bäst'. Däremot att de olika betingelserna blir mer synliga när de kontrasteras mot varandra.

De avslutade två projekten analyseras först, de två pågående kommer därefter.

Ett bättre hbt-Norrland

RFSL Nord, 2006–2009

Våren 2004 flyttar RFSL Nord från en dold vindsvåning i Piteå till centrala lokaler mitt i Piteå centrum, Polstjärnan. De vill synas och vara mer tillgänglig för medlemmar och offentligheten, meddelar RFSLs nyhetssida på nätet. Under 2005 har lokalen dock hunnit utsättas för brand med molotovcocktails vid två tillfällen, och upprepad vandalisering av föreningens minibuss. Det var ren tur att ingen blev skadade. Det hölls manifestation mot hatbrott i Piteå med lokala politiker, RFSL-representanter och hbt-personer, och med tiden blev lokalen renoverad igen. Samma år skickas en ansökan om stöd till projektet Ett bättre HBT-Norrland in till Arvsfonden. Förekomsten av hatbrott och diskriminering i norra Sverige lyfts fram som alarmerande. Föreningen vill med projektet agera, brett och målriktad, för att skapa goda livsvillkor för hbt-personer i norra Sverige.

Själv blev jag medveten om projektet Ett bättre hbt-norrland under RFSLs kongress 2008, då tre stolta projektmedarbetare under stora applåder mottog Robert Karlsson Svärds minnespris för att ha 'lyckats nå ut till ungdom och allmänheten, även i glesbygden.' Inte bara RFSL uppmärksammade deras arbete, de uppnådde under projektperioden också mycket synlighet och medial uppmärksamhet. Detta bekräftas av projektredovisningarna från de tre åren, rikt illustrarad med bilder såväl som medieklipp. Många artiklar ligger också kvar på webben och ger en intressant tillbakablick, från projektets början till de olika aktiviteterna och milstolparna som ägde rum under den tid projektet pågick.

Projektet initierades av den lokala RFSL-avdelningen RFSL Nord, som täckte 19 kommuner i Västerbotten och norra Västerbotten och pågick i tre år, från 2006 till 2009. Föreningen har varit aktiv i Piteå-Älvdal-området sedan 1991, men ändrade 2003 namn till RFSL Nord och utökade sitt ansvarsområde

från 10 till 19 kommuner motsvarande en fjärdedel av Sveriges yta. I dag har dock namnet ändrats tillbaka igen då RFSL Luleå. som lades ner som egen avdelning år 2000, blivit aktiv som avdelning igen och nu täcker det nordligaste länet, Norrbotten. Det är ett av få projekt i utvärderingen som har arbetat strategiskt för att nå personer bosatta på små orter, och unikt för sitt geografiska område eftersom det är det enda projektet i utvärderingen som ägt rum norr om Östersund. Vilka förutsättningar fanns för att genomföra projektet i norra Sveriges glesbygd? Vilka främjande och hindrande faktorer stötte projektmedarbetarna på, och hur har det gått under tiden efter att finansieringen från Arvsfonden tog slut för tre år sedan?

Bakgrund

Projektet hade från början mycket ambitiösa målsättningar. Huvudmålet beskrivs som 'Att samhället ska vara säkert att leva i för HBT-personer. Minska fördomar och hat,' (projektansökning år 1). Effektmålen uppges vara starkt knutna till de socio-geografiska villkor som finns för området, med stora distanser mellan orter och överlag dålig hbt-kompetens i områdets 19 kommuner, enligt en kartläggning som RFSL genomförde i 2006. Kartläggningen undersökte bland annat om det fanns ett aktivt utbildningsarbete riktat mot kommunpersonal och politiker, och om sexuell läggning och könsidentitet togs upp i skolan, liksom närvaron av aktiva RFSL-föreningar i kommunen (se RFSL 2006). Också attityder till hbt-personer ingick i studien. I synnerhet visade studien att det minst aktiva området verkade vara i skolan, och att Norrbottens län kom sämst ut av alla län när alla län och kommuner rangordnades efter hur högt de betygsattes på de olika områdena. Övertorneå kommun i Norrbotten kom på jumboplats bland de 293 kommunerna.

I de omfattande målen för projektet ingick att minska hatbrott mot hbt-personer, öka informationen till ungdomar om hbt-personer, att få en samlad bild av hotbilden mot och inställningen till hbt-gruppen genom en stor enkätundersökning, att stötta hbt-ungdomar samt skapa möjligheter för gruppen att träffa andra hbt-personer. Målgruppen var alltså både elever (i årskurs 9 och 2 på gymnasiet) och lärare i skolan, politiker och hbt-ungdomar (12 – 18 år). Tillvägagångssätten som användes var både att kartlägga attityder bland elever och lärare i kommunerna och att åtgärda homo- och transfobi genom att öka kunskapen och hbt-personers synlighet i majoritetskulturen. I huvudverksamheten ingick även att stärka hbt-ungdomar genom gemensamma aktiviteter och skapandet av trygga platser.

En grundläggande ambition med projektet var att utveckla RFSL Nord så att föreningen skulle nå ut till hela verksamhetsområdet, istället för den stadscentralisering av verksamheten som tidigare rådde. Detta visade sig vara en viss utmaning eftersom kommunerna täcker ett enormt geografiskt område:

> *'Det kostar pengar at färdas i detta stora verksamhetsområde, som innefattar hela nitton kommuner. Majoriteten av aktivister föreningen har är bosatta i Piteå och att då dra igång verksamhet och stötta hbt-personer ute i de mer avlägsna kommunerna är i det närmaste omöjligt på ideell basis. ' (redovisning år 3).*

När Fredrik Nilsson blev anställd som projektledare under projektår 1, ändrade han snabbt på budgeten som inte tog höjd för vad det faktiskt kostar att göra ett distriktstäckande projekt i ett område som omfattar enorma distanser:

> *Fredrik: 'Jag gjorde om ganska mycket. Största skillnaden var reskostnaderna – om man ska utbilda i Kiruna en vecka – man orkar utbilda max 3–4 pass per dag, då orkar man inte köra en bilresa på 5 timmar enkel väg. Om jag kör upp på måndag, jobbar tisdag, onsdag och torsdag till lunch, då är jag helt utmattad.'*

Både långtidshyra av bil, bensin och ett rejält antal övernattningsnätter måste till för att nå ut i disktriktet.

De använde i början mycket tid för att gå igenom projektplanen, som han själv inte hade varit delaktig i att skriva: 'Vi började första april 2006, första halvåret var lite långsammare än vi hade tänkt, tack och lov. Det var bra att jobba med Arvsfonden, vi hade en fantastisk handläggare så vi fick hjälp med att göra förändringar som krävdes för at vi skulle lyckas med projektet' I dag tänker han att det nog skulle ha varit bättre om det hade funnits ett pilotprojekt innan de startade, eftersom mål och målgrupp var alldeles för omfattande för de personalresurser och den tidsram som fanns. Det blev många arbetstimmar på kväll och helg, säger Fredrik: 'vi gjorde mycket jobb för pengarna och vi lade ner otrolig energi på detta projekt'. Under de tre åren arrangerades flera konferenser med olika målgrupper, bland annat för skolledning och kommunpolitiker. Man deltog även på den årliga mässan Stora Nolia. Det arrangerades också flera events for hbt-ungdom, bland annat en nätverksresa till Stockholm för hbt-ungdom genom RFSL Ungdom Nord, som blev viktig för ungdomsföreningens aktivitet som växte fram efter hand. Viktigast var dock de 400

skolinformationsutbildningar riktade mot elever, samt personalutbildningarna för 300 lärare som de valde att satsa på under det sista året, men också valet att lägga pengar på att göra en attitydundersökning bland elever och lärare. En del av syftet var att se huvurvida de som tagit del av skolinformationstillfällena ändrat sina attityder jämfört med de som inte gjort det.

Resultat

> *'Vi har gjort skillnad, vi har förändrat framtiden för Norrbottens och norra Västerbottens ungdomar! Så skulle man kunna summera hela detta projekt, men det är mer än så. Vi har lyckats få politiker att gå från oförståelse till handling, vi har gett lärare verktygen att förändra sin undervisning, vi har gett ungdomar verktyg och inspiration för att förändra sina och andras liv. Och även om projektet inte kommer att leva kvar så finns för alltid våra handlingar kvar.' (slutredovisning 2009, s 1).*

Så löd slutredovisningens värdering av projektets betydelse när de tre åren var slut. Hur hade processen sett ut och vad hade gjorts inom de olika delarna av projektet under tiden?

Synlighet och oponionsbildande arbete

Det första året prioriteras synliggörande av projektet i hög grad, genom medier och deltagande på mässor och andra arenor där ungdom färdas, för att skapa 'en positiv bild av projektet.' Årligt deltagande på den stora mässan Stora Nolia, samt deltagande i flera konferenser, där många är i regi av projektet själv i samarbete med kommuner, landsting och olika förbund och föreningar.

Skolinformationer och lärarinformationer

RFSLs skolinformtionsverksamhet startades redan på 70-talet, men i vilket omfång och hur det organiserats har varierat och ändrats mycket över åren. Fram till mitten av 2000-talet var det i högre grad RFSL själva som kontaktade skolorna och tjatade för att få komma, och i större utsträckning ett ideellt arbete (Berg 2010). Förutsättningarna och villkoren ser dock olika ut beroende på vart man befinner sig i landet. I storstaden Stockholm är det skolorna själva som tar kontakt och bokar, och en 90-minuters utbildning kostar 3 600 kronor. Informatörerna arvoderas när de är ute och utbildar, och det finns alltid fler sökande än det antal informatörer som behövs. Så ser det dock ofta inte ut i mindre städer, där det kan vara svårt att rekrytera informatörer. En annan sida är huruvida skolorna är villiga att betala för sig, något som påverkar förutsättningarna för att upprätthålla en verksamhet. I RFSL Nords fall fanns flera samtidiga utmaningar i kontakten med skolan, där både personalresurser och förankring bjöd på utmaningar.

> *Fredrik: 'Ett år gjorde vi nästan lika mycket som RFSL Stockholm gjorde – fast de var 20 personer, vi var två och en halv. De är ju stockholmsstudenter som jobbade deltid vid sidan av studierna. Så vi var tvungna att dra ner på tempot. Men det var ju en annan sak som vi saknade, det var förankringen. Vissa skolchefer ville ju inte prata med oss ens. Kunskapen hos dessa och många rektorer var skrämmande låg.'*

Fredrik gjorde ett intensivt förankringsarbete på flera nivåer för att övertala kommuner och skolor att prioritera hbt-frågor i utbildningsverksamheten, och använde kommunundersökningen aktivt för att uppmana till handling (RFSL 2006). Vissa skolor kontaktade projektet själva efter att de hade gått ut i media med sina storstilta planer om att hbt-utbilda regionens alla skolor, andra måste aktivt övertalas – trots att det var gratis.

> *Fredrik: 'Det var lite både och men vi hade ändå en hel del tjat. Och det var ändå gratis. Jag var skeptiskt till det i början, om det skulle vara gratis. När det var gratis så ville många ha det, men när det plötsligt kostade 850–900 i timmen så finns inte pengarna. Det blev liksom att när de hade haft besök, så var det liksom' nu har vi gjort det här, vi behöver inte göra det varje år.'*

När de först kom till skolan, var de flesta positiva och nöjda med upplägget, berättar Linda Kärki, som arbetade som skolinformatör under det mesta av projektperioden:

> *Linda: 'Under projektåren fick vi väldigt bra respons från skolor och kommuner. Alla tyckte att projektet var oerhört viktigt och att det borde vara en självklarhet att skolorna fick denna information. Eleverna vi träffade var överlag väldans positiva. Likaså personalen på skolan.'*

Upplägget som användes tog utgångspunkt i en mix av olika upplägg som Fredrik satte ihop:

> *Fredrik: ' jag gjorde ett upplägg själv, inspirerad av det som användes i Stockholm.*

Stockholm använde sig av normkritisk pedagogik, en metod som då var relativt ny och ännu inte genomsyrade RFSL utbildningsverksamhet. Självklart fick vi anpassa utbildingarna litegrand, förkunskapen var ju olika beroende på skola/kommun, men generellt så fungerade den normkritiska pedagogiken mycket bra, och den var absolut en förutsättning för att vi utbildare skulle orka med alla de utbildningar som genomfördes.'

Under projektperioden hade de hållit 400 skolinformationer, och genom detta och andra insatser nått ungefär 10 000 elever i olika kommuner.

Det sista året bestämde de sig för att prioritera lärargruppen och öka kompetensen i den:

Fredrik: 'Så det var väldigt bra, sista året när vi utbildade lärare, vi höll på i ett halvår, och de jublade inte men vi nådde in på en fem-tio skolor i alla fall för att hålla lärarutbildning, och då gjorde vi en lärarhandbok. Vi köpte in massor med material och skickade ut det, vi gjorde en pärm till varje skola, 200 pärmar med olika exempel på metodmaterial, upplägg för olika ämnen, flyers, ett kit til varje skola.'

Ungefär 300 lärare fick en tre timmar lång utbildning, i tillägg till det material som varje skola fick ett exemplar av.

Efter det att projektet tagit slut har det varit svårt att driva skolinformationsarbetet vidare, säger Linda, som tog över som orförande för RFSL Nord efter att projektet tog slut: 'När det inte var gratis längre så var inte skolorna villiga att betala för sig tyvärr.' Under projekttiden var det svårt att rekrytera informatörer, utom de tre som var anställda i projektet:

Fredrik: 'Det har varit svårt att på ideell basis bedriva skolinformation och annat ungdomsorienterat arbete inom ett så stort område då det kräver tid för planering, förtroendeskapande och kontaktskapande samt medel från skolorna.'

Det kvardröjande intrycket är dock för Linda enskilda personers uppskattning för arbetet de gjorde:

Linda: 'Men det absolut bästa under och efter projektet var ju givetvis den respons vi fick från en del elever vi träffat. Vi fick en del tack-mail. Men det absolut bästa var den tjej som kom fram till mig på stan i Luleå, kramade om mig och viskade: "Tack vare er kan jag nu vara mig själv på skolan." Förstå vilken fin känsla att få höra det.'

Enkät

I samarbete med Umeå universitet och utredningsföretaget SKILL genomfördes 2006 och 2008omfattande enkäter om skolungdomars och lärares attityder till ett antal frågor rörande 'hbt-personer'. Man jämförde gruppen som hade fått skolinformation med den som inte hade fått sådan. Resultatet visar en betydande skillnad mellan grupperna, och att kön också spelar roll då gruppen killar är betydligt mer negativa i sina attityder till hbt-personer än gruppen tjejer. Undersökningen omfattar både en enkät med frågor kring egna och andras attityder till hbt-personer, och konsekvenser av att avvika från normerna; för sociala relationer (vänner och familj) och för utsatthet för våld och kränkningar. Även kvalitén i skolans arbete för att synliggöra hbt-personer och heteronormen ingår i studien.

Enkäten kompletterades med en intervjustudie av elever och lärare. Attityderna mot transpersoner är genomgående betydligt mer negativa än mot homo- och bisexuella. 70 procent uppger att de skulle fortsätta gilla sin kompis om den var homosexuell, medan om den var transperson är siffran 52 procent. De tror dock att föräldrarna skulle vara mer accepterande om man kom ut som homo- bi- eller transsexuell än ens kompisar (54 vs 32 procent) (medan om detsamma skulle gälla ens föräldrar ville enbart 32 procent fortsätta älska sin förälder om den kom ut som homo-bisexuell och 22 procent om den kom ut som transperson). Kunskap kring diskrimineringslagar mäts också, samt attityder om familjbildning och föräldraskap, där acceptansen av samkönat föräldraskap är betydligt större bland de som fått skolinformation.

Ett uppseendeväckande resultat är att bara en fjärdedel av eleverna tycker att deras skola gör ett bra arbete med att synliggöra hbt-personer och motverka heteronormativitet, liksom att RFSLs skolinformation är viktig. För dem som har fått utbildning av RFSL skiljer sig attityderna på de flesta punkter i elevgruppen, till exempel att färre tror att man kan se på en person om den är hbt eller att det finns stora risker för att bli utsatt för våld. En majoritet av dem som fått utbildning menar att de har förändrat sina attityder jämfört med innan besöket, och att de fått en mer eller mycket mer positiv syn. En del elever som deltog i intervjustudien efterlyste en betydlig utökning av hbt-perspektivet i form av explicit undervisning, men även i den ämnesrelaterade undervisningen.

Lärarna i intervjustudien är av den uppfattningen att RFSL tillför en specialkompetens som inte finns inom skolan. Man var oroliga att denna kunskap skulle försvinna om besöken inte fortsatte. De la vikt på att kompetensen var bra och att det var positivt att det kom någon utifrån. De lyfte också betydelsen av att informatörerna berättade om sina egna liv som hbt-personer. Ett flertal uppgav att de använde det material som RFSL hade tipsat om och hade med sig i anslutning med besöket. Mer tankeväckande är det att de flesta lärare menade att det var upp till den enskilda läraren om ett hbt-perspektiv fanns med eller ej, och att RFSLs besök tillmättes ett huvudansvar för detta (SKILL 2008, s 96). Det blir här tydligt att det som enligt lag är skolans ansvar, nämligen att aktivt förebygga diskriminering genom undervisningsverksamheten, inte alls förstås som det. Istället framställs det som en form av frivillig tilläggskunskap som bara RFSL kan ha. Det följer ett mönster som påvisats även i andra studier, i jämförelse med vad som anses vara 'vårt allas ansvar' i jämställdhets- och jämlikhetsfrågor, och vad som i högre grad representerar 'särintressefrågor' (Reimers 2007, Bromseth & Wildow 2007).

I ett försök att få skolan och kommunerna att ta ansvar för att implementera ett hbt-perspektiv i undervisningen avslutas satsningen med en heldagskonferens i samarbete med kommunförbundet:

> *'För att skolpersonal, politiker och andra nyckelpersoner ska kunna ta sitt ansvar genomför RFSL Nord i samarbete med Attraktiv region, Landstinget och Kommunförbundet en konferensdag den 10 december med temat En framtid för alla.' (från inbjudan/programflyer).*

Hur det gick senare kommer jag tillbaka till.

Aktiviteter för hbt-ungdom

Att etablera aktivitet och trygga mötesplatser för hbt-ungdom i kommunerna var en central del i det budgeterade projektet. RFSL Nord startades samtidigt som projektet drog igång, och fick något av en skjuts i etableringsfasen genom ekonomiskt såväl som praktiskt stöd till olika aktiviteter. Bland annat organiserade RFSL Nord en inspirationsresa till Stockholm där organisationsaktiva hbt-ungdomar från RFSL Ungdom Nord fick träffa föreningsaktiva i Stockholm för att lära om förändringsarbete. I dag är föreningen en välorganiserad grupp med över 100 medlemmar som har en hel del aktiviteter.

Utmaningar och hinder i processen

De huvudutmaningar som Fredrik återvänder till rör motstånd på olika plan; strukturellt såväl som organisatoriskt.

Framförallt lyfts den tunga processen med att förankra frågorna och skapa ansvarskänsla hos politiker i länet och kommunerna, där 17 av 19 kommuner hamnade på plats 200–290 i RFSLs kommunundersökning, något som även lyfts fram i slutredovisningen:

> *'Situationen för homo-, bisexuella och transpersoner skiljer sig markant i norra Sverige jämfört med resten av landet. Nytänkande, information och skapandet av positiva förebilder är det betydelsefullaste vi kan bidra med. I RFSLs kommunundersökning placerar sig Norrbottens län sämst i Sverige och av verksamhetsområdets 19 kommuner är det bara Skellefteå som får betyget godkänt. Problematiken på politisk nivå ligger främst i att politiker och ansvariga saknar insikt och ansvarskänsla för dessa frågor. ' (redovisning 2009 s 2)*

Men projektmedarbetarna fick också möta motstånd på mer direkta sätt den perioden som det ägde rum. Hatbrott har under projektperioden förekommit vid ett antal tilfällen, vissa grova; grov vandalisering av projektbilen, islamofobiska högerextrema rörelser har lämnat material på bilen och i lokalen. Under projektets andra år fick en projektanställd däcken uppskurna och vindrutan krossat på sin privata bil, med en sten och ett hatbrev på bilen med ordlydelsen; 'Sluta uppmuntra folk att vara bög! Så jävla äcklig sådana som du är.' Episoden ledde till en längre sjukskrivning för den utsatta, och påverkade även de två andra projektmedarbetarna, som fick känna på den utsatthet som projektet och synligheten om det innebar. Detta ledde även till en helgkonferens för RFSL Nord med RFSLs hatbrottsexpert Anneli Svensson på plats, och ett tydligare fokus på hat och kränkningar i projektet som helhet.

Hatbrotten och den personalbrist det innebar när en projektmedarbetare sjukskrevs påverkade även arbetsförutsättningarna under år två, som summeras så här:

> *'Det har varit ett år med mycket smärta i olika former. Men vi har kommit stärkta ur det och ser nu framåt – allt vi vill är faktiskt bara att göra ett riktigt bra jobb. Vi ser förändringarna i skolorna, vi ser de eleverna som under passet*

förstår vad det handlar om och vilka sår de kan skapa när de skriker bögjävel åt någon. Vi ser också det enorma behovet av att vidareutbilda lärare, ty deras kompetens på detta område är minimal. Insikten om och förståelsen för elevernas situation är dessvärre ännu mindre.' (redovisning år 2).

De två andra huvudutmaningarna som nämns handlar om förutsättningarna för att driva ett så pass stort projekt i regi av en liten ideell förening i distriktet. Den ena utmaningen var att projektet var för stort för antalet anställda som faktiskt jobbade med det. 'Vi skulle haft färre skolor, eller färre målgrupper,' reflekterar Fredrik: 'Vi hade ju som mål att alla klasser skulle få besök av oss i alla skolor, men det var helt omöjligt att infria. Det var omöjligt att hinna med, eftersom vi bara var 2–3 anställda totalt.'

En annan utmaning som han återkommer till flera gånger är svårigheten med att projektets arbetsgivare var RFSL Nords ideella styrelse:

Fredrik: 'Som projektledare i en liten förening blev jag allt – arbetsledare och projektansvarig, både för mig och för mina anställda men också till viss del för styrelsen. Det är viktigt att små föreningar får pengar, men det måste få mer stöd för att hantera projekt av denna omfattning. Det är viktig med det demokratiska etc, men svårt för styrelsen att vara arbetsgivare eftersom kompetensen inte självklart finns, och personer i styrelsen bytts ut ofta. Jag blev ju ansvarig för allt som styrelsen av förståeliga skäl inte tog ansvar för.'

Kanske kunde Arvsfonden hjälpa till med den delen, funderar han, och stödja små föreningar som får projekt i just dessa frågor.

Men också svårigheten att rekrytera fler aktivister som är villiga att göra en insats beskrivs som utmanande, där förutsättningarna skiljer sig jämfört med storstäderna, där det finns fler aktivister: '95 procent av allt vi gjorde var det anställda i projektet som stod för, medan kanske 5 procent var ideella aktivister. Därmed blir det svårt att hinna med allt om det är 2–3 personer som står för all aktivitet i ett så stort distrikt.'

Främjande faktorer

Men många positiva faktorer som bidrog till att projektet lyckades så bra som det gjorde lyfts också fram. Framförallt framhävs projektgruppens anställda, med mycket driv och engagemang: 'Internt har det varit väldigt bra – det var väldigt mycket jobb och känslomässigt intensivt när vi inte var så många, på gott och ont.'

Även medias vilja att skriva om projektet, konferenser och enkäten under arbetets gång har varit ovärdeliga tror Fredrik:

Fredrik: 'Media var väldigt bra och jag arbetade fram en bra relation med media. Det blev stora uppslag om projektet. Bland annat var den sämsta kommunen i RFSLs undersökning, Övertorneå i Norrbotten, med på vår skolchefskonferens, där kommunchefen var med i TV om detta. Sen bjöd jag honom på fika – vi kom jättebra överens. Han vände verkligen och vart väldigt bra. De blev mer engagerade och gjorde stora förbättringar, de vände opinionen i kommunen och fick prioritera frågorna.'

Vid projektets avslutningskonferens 'En framtid för alla' är kommunens nya chef Maria Salmgren med i panelsamtal, och uttrycker stort driv och engagemang i intervju med Norrländska Socialdemokraten i efterhand:

'Panelen var överens om att det är allas ansvar att jobba med mångfaldsfrågorna. Enligt Salmgren kan en framkomlig väg vara att börja i toppen, exempelvis med cheferna, för att sedan föra budskapet nedåt i organisationerna. –Pengar är inte allt. Det gäller att prioritera, sade hon och betonade att det inte kostar något att jobba med attityder.' (NSD, 8. Dec 2008)

Skolchefskonferensen, som hölls i början av projektet, lyfts också fram som en viktig händelse, dit nästan inga skolchefer och rektorer kom. Men '…däremot hade vi gjort personliga utskick till viktiga nyckelpersoner, som skolsköterskor och teamansvariga. Den personliga kontakten är nog viktig på landsbygden för att skapa goodwill,' tror Fredrik – man är helt beroende av att ha en god relation med dem som sitter i centrala positioner.

Även andra som visade entusiasm och stöd under resans gång var väldigt viktiga, uppmuntrande lärare, elever och andra som hejade på. Som när projektbilens däck hade skurits sönder, och de såg för sig ett djupt hål i projektbudgeten för att ersätta dem, visade biluthyraren sympati och förståelse: 'Hon sa; 'va faen har de förstört bilen? Nej det måste vi ju fixa!' Så vi behövde aldrig betala särskilt mycket.'

Även om många lärare var bromsklossar i projektarbetet, fanns det också undantag. Fredrik minns speciellt en lärare som ivrigt ville boka en utbildning:

> *Fredrik: 'Vi var bokade av en tjatig lärare i Piteå, en kvinnlig svenskalärare för bland annat fordonselever. När vi kom dit satt de, samtliga killar, som tända ljus, de ställde bra frågor och det var inget motstånd. Det visade sig då att deras lärare jobbade uteslutande med texter som handlade om känslor, sexualitet, identitet- så i efter ett halvår så ändrades deras attityder mycket. Det roliga är att hennes utbildning inte var dyrare eller tog mer tid än andras – men hon integrerade kunskap om kärlek och lust i den. Vi hade med henne som föreläsare och inspiratör under några utbildningar för andra lärare och några år senare fick hon pris från svenska akademin för sitt arbete'*

Men viktigast var nog de unga lhbtq-personer som upplevde att projektet gjort det möjligt för dem att finnas till som sig själva, något både Fredrik och Linda lyfter fram.

Vad hände sen?

Projektet framställs som en arbetsam process med en hel del hinder, något som kommer till ytan i slutredovisningen av år 3, när projektledare Nilsson konkluderar med att projektet inte kommer att fortsätta trots stora behov, framförallt för att finansiering saknas: 'RFSL har varit och är en del av något unikt, vilket är beklagligt då det så väl behövs eftersom skolor och kommuner inte tar sitt ansvar på allvar. Men, de stora spår som vi har lämnat efter oss gör dessa tre tunga år värda den svett och de tårar som har krävts.' (slutredovisningen, s 17)

I slutet av perioden visar SKILLs undersökning att elevers attityder och föreställningar skiljer sig mellan den grupp som har haft skolinformation och de som inte har fått det. Studien används för att försöka få ansvariga politiker att ta större ansvar för att åstadkomma positiv förändring, och projektet bjöd in till en gemensam dagskonferens tillsammans med regionalpolitiker: 'För att skolpersonal, politiker och andra nyckelpersoner ska kunna ta sitt ansvar genomför RFSL Nord i samarbete med Attraktiv region, Landstinget och Kommunförbundet en konferensdag den 10 december med temat En framtid för alla.'

Hoppet är att kommunerna ska ta ansvar för att finansiera delar av verksamheten när projektperioden är över. Kommunchefer och kommunförbund deltar i panelsamtal och det blir på många sätt en lyckad dag. Men när det väl kommer till kritan, är ingen villiga till att ta över finansieringen. Därmed måste verksamheten avgiftsbeläggas för att gå runt.

Det gör det svårt att erbjuda skolinformation överhuvudtaget, eftersom ingen skulle vilja ta ledigt från jobbet en dag för att köra ett antal mil för att hålla en skolinformation utan att få ersättning:

> *Fredrik: 'I den här regionen måste man ha pengar för att driva skolinformation. Ska du till Storuman eller Kiruna handlar det om en resa på 50–70 mil och det är inga små skolor, det kan ta över en vecka att träffa alla klasser i en årskurs på ett av de gymnasium som finns i Kiruna'*

Det värsta är ändå att kommunerna inte inser sitt lagstadgade ansvar, genom att integrera hbt-perspektiv i lärarutbildningen: 'Det är enormt frustrerande när det står i lagarna att det ändå inte prioriteras.'

Det blir en svår situation för föreningen att driva skolinformationen vidare eftersom de skolor som redan har fått besök av RFSL, inte var villiga att betala för det de tidigare fick gratis, säger Linda, som jobbade kvar i föreningen fram till 2010:

> *Fredrik: 'Under projektåren fick vi väldigt bra respons från manga skolor och kommuner. De tyckte att projektet var oerhört viktigt och att det borde vara en självklarhet att skolorna fick denna information. Efterfrågan på skolinformationer ökade efter projektet, men... skolorna ville inte gärna betala för det. Det var ju gratis under projektåren och när de fick veta att det numera kostade pengar så var de inte lika intresserade längre.'*

Det kom lite extra stöd från några kommuner, berättar Linda, men inte så mycket att det kunde finansiera verksamheten: 'Lärarpärmen som vi delade ut till alla skolor fanns ju kvar, men vi har ingen översikt över hur mycket den används. Förhoppningsvis finns det ju också spår efter det kunskapsarbete som gjordes under projektperioden,' säger Fredrik. Det var med blandade känslor som projektet avslutades:

> *Fredrik: 'Efteråt var jag väldigt nöjd, stolt och nöjd. Men det kunde ha blivit bättre. Och det var frustrerande – vi fick till så mycket och så hände det ingenting. Men nu händer det något. Det kanske tar lite tid bara.'*

Han berättar att de relationer de byggde med politiker, har han fortfarande kvar: ’Vi skapade många allierade. Sen var jag och två andra tillgängliga för frågor i tre års tid, det var viktigt för dem.’ Hur skulle han vilja att det skulle ha varit om han fick välja?

> *Janne: vad hade varit drömscenariet när ni var klara?*
>
> *Fredrik: om vi backar tillbaka; ökat engagemang och en tydlig vilja att ta över frågan och ekonomisk möjlighet att ha fortlevbarhet i projektet. Vi skulle ha klarat av att fortsätta om kostnaderna var täckta. Det krävs inte mycket pengar för att göra det. Det är ju två anställningar och resor. Landstinget och kommunerna i samförstånd kunde sponsrat.*

Under RFSLs kongress 2010, som äger rum i Skellefteå, uppmärksammas det sparsamma stödet från länets kommuner i ett pressmeddelande från RFSLs förbundsordförande och viceordförande:

> *’RFSL Nord har, liksom många andra avdelningar, en verksamhet som spänner över kommungränser. Det handlar om stödjande, social och informativ verksamhet. Alla dessa verksamheter är egentligen kommunala angelägenheter, men som nu drivs av RFSL avdelningar på ideell basis. RFSL Nord som har Skellefteå som en del av sitt upptagningsområde har sökt om ekonomiskt stöd från kommunen för detta. Skellefteå kommun liksom 15 andra kommuner har nekat stöd, vilket innebär att den verksamhet som bedrivs i deras kommuner bekostas utav Piteå, Jokkmokk och Arjeplog kommuner.’ (pressmeddelande, april 2010)*

I Norrbottens län går emellertid landstinget in med ett stöd till en förstudie på 200 000 kronor för att bland annat etablera ett hbt-nätverk. Piteå-tidningen rapporterar från ett möte mellan RFSL och landstings- och kommunpolitiker i länet, samt kommunförbundet, som visat ett intresse för samarbete sedan skolpolitikerkonferensen 2008 (här var även näringslivet inbjudna, men ingen mötte upp):

> *‘Övertorneås kommunalråd, Linda Ylivainio (C), var en av många som uttryckte oro för den minskande befolkningen i Norrbotten.*
>
> *– Vi har inte råd att en enda person väljer någon annan plats att bo på. Av erfarenhet vet vi att många HBT-personer inte känner sig hemma i Tornedalen och vi vill utveckla och göra Övertorneå attraktivare för dem, säger hon. Landstingsrådet Agnetha Granström (MP) erkände att landstinget inte är riktigt bra på HBT-frågor.*
>
> *– Vi behöver större involvering från RFSL och det är delvis därför vi gått in med pengarna. Det handlar om att få ett öppnare län och i dag visade det sig att många är för ett HBT-nätverk, säger hon.’ (från Piteå-tidningen juni 2010).*

Under 2011 får det nystartade RFSL Luleå i Norrbottens län 700 000 kronor årligen från kommunen över en treårsperiod, som tillsammans med annat stöd täcker två heltidsanställda som ska ta hand om både jourverksamhet, utbildningar och att arrangera en egen Pride. ‘Det är en ordentlig markering om att vi verkligen vill ha ett klimat för alla,’ säger kommunalrådet Karl Petersen (S) till Norrländska Socialdemokraten (som också var en av paneldeltagarna på heldagskonferensen för skolpolitiker).

Huruvida ökade tillskott i den norra regionen är ett resultat av den enorma insats som Ett bättre hbt-norrland lade ner, med intensiv opinionsbildning och nätverkande, eller en förändring i tidsandan, där likabehandlingsfrågor tagits mer på allvar som de lagstadgade krav på offentlig verksamhet som de är, och hbt-tolerans blivit något positivt för den svenska självbilden, är inte gott att säga. Att både Luleå kommun och kommunalrådet i Övertorneå tydligt knyter frågan om likabehandling till befolkningsväxt är interessant, och en retorisk ingång som handlar om att skapa livsvillkor för hbt-invånare i norra Sverige som gör att de inte flyttar söderut. Det verkar fortfarande antas att det är RFSL dock, och inte lärarutbildningen eller kommunen, som ska göra jobbet med att skapa en mer inkluderande skola. I praktiken är det inte några gigantiska ekonomiska satsningar överlag som skett, och kanhända blir det många festtal för varje krona till RFSL och rejäla hbt-satsningar i kommunerna?

Sammanfattning

Ett bättre HBT-Norrland var från början ett mycket ambitiöst projekt, med målet att nå ut till tre målgrupper i 19 kommuner utifrån 3 tjänster, som även med de bästa förutsättningar skulle haft svårt att lyckas med allt. Att projektet lyckades göra så mycket som det faktiskt gjorde är imponerande utifrån de villkor som gavs; med stora resavstånd, ett stort

förankringsarbete för att få komma in i skolorna och flera hatbrott riktade mot projektet och dess anställda. Trots det motstånd som funnits genomfördes dock 400 skolinformationer och personalutbildingar för 300 lärare, förutom enkäter, konferenser och arrangemang för lhbtq-ungdom. Det har lämnat efter sig en aktiv ungdomsförening och framförallt den kunskap som förmedlades i skolinformationerna, men det har även bidragit till att förankra frågorna på kommun- och skolpolitiskt nivå i området – för de som har varit villiga att lyssna.

Med utgångspunkt från det dåliga resultat för Norrlands kommuner i RFSLs studie om hbt-kompetens, som tydde på att skolornas eget arbete inte var speciellt aktivt, och de lagstadgade kraven mot diskriminering som från 2006 ställt tydliga krav rörande sexualitet och könsidentitet och uttryck, kunde det varit en gyllene chans att lyfta nivån för kommunerna genom att finansiera verksamheten efter att projektet avslutades. Eller på annat sätt ha ingått i ett samarbete med RFSL Norr kring kompetensökning för skolpersonalen. Den låga viljan att ta ansvar blir extra tydlig i ljuset av den energi och tid som lades ned i projektets slutfas för att få vidare finansiering från kommuner och län.

Projektet Lär mig!

RFSL Ungdom, 2005–2008

Det är en tidig lördagsmorgon i november 2006, jag är på Bryt-workshop, dels som intern utvärderare för projektet Lär mig! År 2, dels av nyfikenhet och egenintresse. Eftersom jag själv arbetar med ett projekt som försöker använda queerteoretiska perspektiv som ingång till förändringsarbete undrar jag hur den snygga metodboken *Bryt! Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet* används i konkreta utbildningar. Klockan närmar sig 9, flera trötta och förväntansfulla ansikten dyker upp i trapphuset hos studieförbundet Sensus på Medborgarplatsen i Stockholm, där helgens workshop ska äga rum. Sensus har varit en viktig samarbetspartner i arbetet med att erbjuda utbildningar som inte enbart riktas mot en specifik organisation utan är öppna. Även i dessa är det dock aktiva i ungdomsorganisationer som är den primära målgruppen, även om andra kan få plats om den inte är fulltecknad. I vår grupp finns aktiva i fem olika organisationer, men även tre lärare som rest in från en annan stad för att delta.

Bakgrund

Projektet Lär mig! kom snabbt att förknippas med metodboken och utbildningarna Bryt!, som fick ett enormt genomslag när de lanserades 2006. Ursprungligen bestod dock projektet av flera delar och målgrupper. Syftet var från början att:

> *'..stärka unga homo- och bisexuella och transpersoners självbild och öka kunskap, förståelse och handlingskraft hos alla ungdomar. Projektet syftar även till att sprida kunskaper om HBT-ungdomars situation och metoder för att göra den bättre.' (redovisning, år 2)*

Huvudsyftet konkretiserades i form av tre delmål:

- testa och främja nya metoder och arbetsformer för att öka hbt-ungdomars inkludering i barn- och ungdomsorganisationer
- få barn och ungdomsorganisationer att bli aktivt inkluderande och inte passivt exkluderande.
- Ta fram ett diskussionsmaterial för barn och ungdomar och deras föräldrar, för att på så sätt få igång en dialog kring hbt-frågor. (slutredovisning)

De viktigaste tillvägagångssätten för att uppnå dessa målsättningar blev metodmaterialet och utbildningarna kring Bryt, två studier av barn- och ungdomsorganisationers attityder till heteronormer i organisationen samt målgruppens upplevelser av att delta i barn- och ungdomsorganisationer. Den tredje delen bestod i huvudsak av att ta fram en broschyr riktad till ungdomarnas föräldrar och som skickades ut till 6 400 hushåll.

Då RFSL Ungdom sökte pengar till projektet hade organisationen precis avslutat ett annat Arvsfondsprojekt som hade lagt en viktig grund, projektet HURIS, 'Hbt-ungdomars rätt i samhället':

> *'Inom det projektet hade vi jobbat gentemot skolan genom exempelvis den biologiboksgransking som genomfördes. Efter det projektet ställde vi oss frågan om vilka andra arenor eller grupper det skulle vara viktigt och givande att arbeta gentemot gällande attitydpåverkan. Vi kom fram till de två målgrupperna: – ungdomar aktiva i föreningslivet och relationen barn/ungdomar och föräldrar.' (slutredovisning)*

Rapporten 'På avvikarens ansvar' – hur jobbar ungdomsorganisationer med hbt-perspektiv?

Valet av målgrupp för projektet beskrivs utförligt i rapporten 'På avvikarens ansvar', en enkätstudie kring svenska student- och ungdomsorganisationers verksamhet rörande hbt-frågor som projektet genomförde 2007 (Darj, Nathorst-Böös och Nielsen 2007):

> *'Ungdomars föreningsliv utgör sammanhang som på många sätt spelar en stor roll i ungas liv. Föreningsliv kan ha en identitetsstärkande funktion och vara roligt och utvecklande för den enskilda individen. Det är också platser där man får lära sig att ta ansvar och ingå i demokratiska processer [...]'*

Att få plats och utrymme på egna premisser handlar om vilka normer och strukturer som råder i organisationen. När det gäller hbt-personer, slår författarna fast att det inte är..:

> *'..särskild troligt att en organisation uttryckligen tar avstånd från HBT-personer, men det innebär inte att alla de människor som bryter mot normer kring kön och sexualitet känner sig välkomna och bekväma i sammanhanget. För att alla unga ska känna sig välkomna, sedda och bekräftade måste organisationer därför gå ifrån att vara passivt exkluderande till att vara aktivt inkluderande.' (På avvikarens ansvar, s 4)*

Rapporten, som bygger på en enkätstudie som skickades till 155 student- och ungdomsorganisationer med frågor om och hur man eventuellt arbetar med HBT-frågor, bekräftar detta. Urvalet gjordes ur Landsföreningen för Sveriges ungdomsorganisationers, LSU, 91 medlemsorganisationer, och de 64 medlemskårerna i Sveriges förenade studentkårer, SFS. Av dessa svarade 50 organisationer på enkäten. Huvudresultaten visar för det första att knappt hälften av organisationerna inte alls arbetade med hbt-frågor, varken internt eller externt. Flera uppger att det är för att det 'inte är något problem', eller att de har flera hbt-personer i styrelsen som inte känner sig diskriminerade: 'Svaren tyder på en uppfattning om att ansvaret för att uppmärksamma exkluderande normer och praktiker läggs på enskilda individer som faller utanför normen.' (s 7). En annan anledning som lyfts fram är att organisationens medlemmar är under 15 år och att frågor om sexuell läggning/könsidentitet därför inte är aktuella: 'Svaret tyder på att man tolkar HBT-frågor som något som framförallt handlar om sexualitet. Men heteronormer präglar livet även för den som inte är sexuellt aktiv, och barn befinner sig inte på något sätt utanför den heteronormativa samhällsstrukturen,' kommenterar rapportförfattarna. Att det även uppfattas som en 'irrelevant fråga för organisationens verksamhet' lyfts fram som en tredje orsak. I flera av svaren framstår det som 'så självklart att alla ska kunna delta på samma villkor att man därför inte tagit upp frågan.' (s 8).

Bland dem som uppger att de bedriver ett aktivt arbete, finns det stora skillnader i hur och hur mycket man arbetar, där det kan variera alltifrån att nämna sexuell läggning i ett policydokument om allas lika värde till att genomsyra organisationens arbete. Studentorganisationerna har störst aktivitet kring hbt-frågor:

> *'Lunds socialhögskolas studentkår visar har till exempel som krav att tentafrågor och seminarieuppgifter ska utgå ifrån andra familjeförhållanden än den heterosexuella kärnfamiljen.[...] Riksorganisationen för Unga synskadade använder sig av feministiska mötestekniker och försöker problematisera normer inom organisationen.' (s 9).*

Men hbt betyder som oftast H eller B. 25 av 28 organisationer nämner inget aktivt arbete när det gäller könsuttryck och könsidentitet.

Det aktiva arbetet är ofta inte något som formellt står i en handlingsplan eller åsiktsdokument, utan det tas för givet att 'man är positivt inställd till hbt-frågor – utan att behöva prata om det'. Av de 21 organisationer som har en plan ingår det alltsom oftast ett utlåtande om att ingen ska diskrimineras på grund av kön, etnicitet, ålder, sexuell läggning eller funktionshinder. Av de som beskriver *hur* detta kan göras har en av dessa en plan, och tre har olika förslag på hur detta ska kunna göras. För hälften av organisationerna finns ingen särskilt ansvarig, och i de fall det finns är det som regel en jämlikhetsansvarig. Ofta läggs dock ansvaret på särskilda hbt-utskott, som i en del studentkårer, eller på personer med ett särskilt engagemang, eller 'eldsjälar'. Faran är att det kan leda till att heteronormativitet inom huvudorganisationen inte ifrågasätts.

I rapportens slutdiskussion påpekas att det som är gemensamt för många organisationer är att: '… frågorna inte ses som något som berör de som tillhör normen.' Vidare att HBT-frågor ses som ett särintresse som inte berör organisationens arbete: 'Detta är ett utryck för en återkommande tanke: att HBT-

frågor är ett särintresse som inte direkt rör den egna organisationens medlemmar.' (s 11). Vidare är det få av organisationerna som berör könsidentitet i sitt arbete. En genomgående attityd är att det är så självklart att alla är välkomna, oavsett sexuell läggning, att det är en fråga som knappt behöver diskuteras. Men att det inte finns aktiv negativ särbehandling innebär inte att det inte finns 'en outtalad heteronorm där hbt-frågor inte omtalas överhuvudtaget,' konkluderar rapporten:

> *'Att som många organisationer utgå ifrån att 'alla är välkomna' och att man därför inte behöver arbeta aktivt med HBT-frågor gör att denna tystnad aldrig bryts. Osynliggörande är också en av de orsaker till psykisk ohälsa bland HBT-ungdomar som nämns i den tidigare refererade undersökningen [(Tystnadens tyranni, Giljam 2004)]. Att utgå från att alla är lika innebär i all sin välmening tyvärr ofta att man utgår från att alla är heterosexuella cis-personer – något som inte gagnar HBT-personer inom den egna organisationen.' (s 13).*

Detta bekräftas även i rapporten 'Pusselbitar, muminmammor och motstånd', en kvalitativ studie av 14 organisationsaktiva i två organisationer om hur heteronormer både upprätthålls och motarbetas. Författaren Mika Nielsen konkluderar att kunskapshöjande strategier inte är tillräckligt som anti-diskriminerande strategi för att skapa en inkluderande förening, utan; 'om man bara förhåller sig till området som en brist på kunskap försvinner maktperspektivet.' Det är därför inte kostnadsfritt för den som innehar normprivilegier eftersom '..[en normkritisk strategi] siktar mot att jämna ut balansen av privilegier mellan grupper. Alla kommer inte att vinna på det.' (2007, s 30).

Så vad kan man göra, frågar sig författarna på sista sidan i 'På avvikarens ansvar'. Att ta fram policydokument är viktigt – men också att granska:

> *'..hur heteronormen tar sig uttryck i din organisation! Vilka åsikter, beteenden och sätt att leva bekräftas och osynliggörs? Vad talar man aldrig om, vad tas för givet? Vilka konsekvenser får dessa normer för dem som bryter mot dem? Det är också viktigt att de som arbetar som ledare inom ungdomsorganisationer, även inom idrottsvärlden, utbildas i frågor kring heteronormativitet och HBT.' (s 13).*

Svaren på 'hur' detta kan göras, är projektets hjärtefråga, som redan under år 1 började utveckla metodmaterial och utbildningar riktade mot ungdomsorganisationer.

Bryt! – ett metodmaterial med queerteori och intersektionalitet som utgångspunkt

Då Mika Nielsen fick jobbet som projektledare för Lär mig! 2005, hade hon inte själv varit med och utvecklat projektet, utan kom utifrån med erfarenheter från bland annat Sveriges Förenade Gaystudenter. Hon hade också jobbat i ett annat hbt-projekt för Biogafen Zita, där en queerpedagogisk utbildningsstrategi användes. I metoderna stod ett synliggörande av heteronormen i centrum framför att 'titta på avvikaren' genom en toleransbaserad ansats, som fortfarande var rådande i början av 2000-talet.

När Mika började i RFSL Ungdom var hon den enda anställda. Projektet var dock inte formulerat utifrån en queerpedagogisk ansats, och hon berättar att hon tog initiativ till ett samtal med RFSL Ungdoms dåvarande ledare för att diskutera utgångspunkten:

> *'Det allra första jag gjorde var att be om ett möte med Micke [dåvarande ledare] efter att ha läst ansökan. Den vilade delvis på utgångspunkter som jag inte alls delade. Så här i efterhand så minns jag inte om ord som 'tolerans' fanns med i ansökan, men om det inte stod tolerans så genomsyrades den iaf av toleransinriktning. Jag ville att arbetet skulle präglas av normkritisk förståelse.' (mailintervju)*

Mötet gick bra, ledaren förstod och delade hennes synpunkter och gav henne utrymme att forma projektet utifrån dessa perspektiv. En annan viktig förändring som inte stod med i den ursprungliga ansökan var att använda en intersektionell ansats. Att implementera detta kom framförallt genom samarbetet med Forum för levande historia, som också var på gång att producera ett liknande metodmaterial, berättar Mika: 'Jag tror det var deras projekt som från början skulle vara intersektionellt och att jag blev glad för då skulle det bli mycket lättare för mig att också få in det i projektet.'

Bryt! Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormer i synnerhet

Utbildningsdelen av projektet, Bryt!, bestod av utveckling och spridning av ett metodmaterial, samt utbildningar med utgångspunkt från materialet. Eftersom det visade sig att myndigheten Forum för levande historia också skulle påbörja ett liknande projekt, med utveckling av metodmaterial utifrån en queerpedagogisk ingång, bestämde de två

projekten sig för att samarbeta kring processen och producerade tillsammans *Bryt! Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet" (*slutredovisning, s 7).

Hur materialet skulle se ut var, liksom utvecklandet av de övningar som skulle vara med i det, en gemensam process för de två samarbetande projekten, som etablerade en arbetsgrupp bestående av representanter från målgruppen ungdomsorganisationer; Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer, Röda korsets ungdomsförbund, Friends, Skolor mot rasism, queerteatergruppen Kunq, RFSL Stockholm och Rfsu Stockholm. Gruppen möttes i ett tvådagars 'uppfinnarseminarium', där metoder diskuterades och testades:

> *'Efter uppfinnarseminariet anlitades utbildaren och sexualupplysaren Sandra Dahlén för att bearbeta de inkomna idéerna och omsätta dem till instruktioner för pedagogiska metoder. 15/3 hölls en releasefest för materialet på Lava på kulturhuset i Stockholm' (slutredovisning)*

Gunilla Edemo, som hade utvecklat en del av de övningar som fanns med, var pedagogisk konsult under framtagandet av materialet som tidigare tryckts i metodboken 'Någonstans går gränsen' skriven på uppdrag av RFSL Stockholm (med Joakim Rindå).

Metodboken Bryt! består av en introducerande text kring vad normer och heteronormer är, och vad ett normkritiskt förhållningssätt[14] innebär, samt en inledning till hur man leder grupper:

> *'Normer har med diskriminering och makt att göra. Om man bryter mot normer genom att till exempel vara homosexuell, transperson, inte kunna se eller ha en mörk hudfärg, får det konsekvenser. Det kan vara allt från att bli retad i skolan eller inte få ett jobb man söker till att bli utsatt för rasistiska eller homofoba hatbrott. Människor som bryter mot normerna klumpas ihop och ses som likadana. Det är till exempel mer vanligt att någon uttalar sig om hur alla bögar är än om hur alla heterosexuella är.' (Bryt!, 2. Upplagan)*

Övningarna är sedan indelade i fyra kapitel med olika fokus:

> *'I de första metoderna i Bryt! undersöker vi vad normer är och hur vi delar in människor i olika grupper. Efter det tittar vi på hur normerna ser ut i samhället och diskuterar hur alla människor är delaktiga i att upprätthålla dem. I slutet finns metoder för att omsätta pratet i handling.' (Bryt!, andra upplagan)*

Materialet är rikt illustrerad med mycket teckningar och färger och innehåller flera interaktiva övningar som bygger på ett upplevelsebaserat lärande. Normer synliggörs och granskas genom olika ansatser, från bildanalysen 'Gissa heterot' till toleransövningen, som synliggör de problematiska hierarkiserande villkoren för tolerans, som oftast sker på maktens premisser.

Materialet har sedan den första upplagan tryckts om två gånger, med revisioner inför varje nytryck, där erfarenheter från utbildningar och annan respons kunde tas med i omgörningsarbetet. Det har totalt tryckts i 15 000 exemplar. Från början skickades det ut gratis till intresserade, och efter projektets slut har det sålts för 50 kronor.15 Pdf kan dock laddas ner gratis och har också laddats ner i lika stort antal som den tryckta versionen spridits; I dagsläget har hela 30 000 exemplar distribuerats. Projektledaren jobbade mycket med att sprida reklam för materialet, både genom riktade utskick och genom det nätverk som redan hade etablerats i utformningen av materialet, något som gjorde att det spreds med stor fart: 'Det verkar ha skapats en egen dynamik där en boll är i rullning och materialet så att säga marknadsför sig själv.' (redovisning, år 2)

I synnerhet ökade marknadsföringen efter att utbildningar och workshops hade utvecklats, som var projektets huvudaktivitetet under det andra året. I synnerhet eftersom utbildningarna hölls som kortare 'prova-på'-workshops, såväl som två-dagars kurser, för enskilda organisationer såväl som blandade grupper. Materialet presenterades och spreds dessutom via konferenser, egenskrivna artiklar, mässor och festivaler.

Utbildningar

Sedan utbildningsverksamheten kom i gång på hösten 2006 till dess projektet avslutades, hade 127 utbildningar hållits, med en ungefärlig målgrupp på 3 000 personer. I detta ingår alltifrån föreläsningar för en större publik,till workshops med 10–20 deltagare. Vissa kortare versioner fungerade bra som aptit-väckare och genererade flera beställningar. Sådana hölls på

14 Jag har inte lyckats få tag på första upplagan av materialet, bara andra och tredje. I den första stod det nog inte 'normkritisk pedagogik', utan queerpedagogik, är min gissning eftersom begreppet normkritisk inte riktig användes för några år senare.

15 3. Upplagan trycktes dock efter projektets slut, i 2011, med externa medel.

exempelvis Stockholm Pride, Regnbågsfestivalen och Feministisk forum. Dessa blev viktiga för att skapa ett intresse och en utgångspunkt för mer djupgående samarbeten med projektets målgrupp i form av ungdomsorganisationer. De längre kurserna, som pågick över flera dagar, har framförallt beställts av ungdomsorganisationer som önskade fördjupa sig i organisationens egna normer. (slutredovisning).

Till en början var det projektledaren själv, tillsammans med sexualupplysaren och utbildaren Sandra Dahlén, som ansvarade för utbildningarna och som även i stor utsträckning utförde dem själv. Som nämnt inledningsvis deltog jag själv i två tvådagars utbildningar för blandade grupper i december 2006 som intern utvärderare för år 2. Jag gick igenom utvärderingar och pratade med utbildare och deltagare. Utbildningarna leddes av Mika Nielsen och Sandra Dahlen i den ena, och den andra av RFSL Stockholms socialkurator Maria Ahlsdotter. Kursen består av flera interaktiva övningar huvudsakligen i hel grupp, där normer, föreställningar och maktstrukturer utforskas, upptäcks och ifrågasätts. Detta inom en ram där kränkningar i form av stereotypa eller nedlåtande utlåtanden inte accepteras. Viktigt är också att organisationsaktiva ska kunna reflektera kring hur normerna ser ut i den egna organisationen, och hur de kan påverkas, liksom att gemensamt diskutera strategier och möjliga samarbeten i slutet av kursen. (internredovisning, år 2).

Även om kurserna var blandade, visar utvärderingarna att de flesta på olika sätt fick ut något av dagarna: ’Fick några aha-upplevelser även om jag anser mig insatt och intresserad av ämnet. Alla aspekter om utanförskap applicerade på varandra har jag inte sett sambanden mellan på samma sätt tidigare, ’ skriver en.

Toleransövningen var den övning som lyftes upp som mest tankeväckande, och som givit flest ’aha-upplevelser’. Kurshållarna lyfte fram att det svåraste är två saker:

> *’Sandra tycker det intersektionella perspektivet är utmanande: ’Å prata om alla maktordningar på en gång är jättesvårt, det blir mycket att hålla i huvudet.’ Mika tycker det kan vara svårt att balansera vad man ska acceptera av fördomar som kan verka kränkande när kursen explicit tar upp hur fördomar skapas: ’ Det kan vara svårt att vända det till något konstruktivt.’ [...] Kursledarna lägger vikt vid hur viktigt det är att det alltid är två kursledare och att man aldrig delar upp i smågrupper utan ledare i kursen för att det är känsliga ämnen som tas upp.’ (internutvärdering, år 2).*

Samtidig som de första utbildningarna gick av stapeln pågick också ett omfattande arbete med att utbilda fler utbildare:

> *’Vid planerandet av år två funderade vi mycket på hur vi skulle kunna efterleva vad vi i ansökan förpliktat oss till, nämligen att arbeta på ett sätt som borgar för en permanentning av ett bestående jämlikhetsarbete i de organisationer som vi samarbetar med. Vi kom till den slutsatsen att resursnätverket skulle bli centralt för detta.’ (redovisning, år 2)*

Resursnätverket

Parallellt med anordnandet av egna kurser och workshops rekryterades ett tiotal personer som ville bli utbildare, som delvis tillhörde de ungdomsorganisationer som redan var samarbetande parter i projektet. Också två personer från den egna organisationen ingick i gruppen, bland dessa organisationens ordförande, något som verkade bidra till att integrera projektet tätare i organisationen. Under år 3 utbildades ytterligare 10 personer för att täcka den växande efterfrågan av workshops och föreläsningar.

De nya utbildarna fick en solid utbildning över tre helger, med totalt sex heldagar, med projektledaren och Sandra Dahlen som internutbildare. Inför varje träff fick de även läsa en hel del, och upplägget innebar dessutom att de under tiden som utbildningen pågick själv skulle ut och hålla en kortare workshop. Frida Darj, som senare tog över som projektledare 2007, kom från början in i Bryt som del av resursnätverket och tog del av internutbildningen och tyckte att upplägget var väldigt bra: ’Kombinationen av att ha ’hemläxa i att läsa texter, själva få prova att hålla workshops och senare få praktisk feedback på erfarenheterna var jättebra,’ sa hon då jag intervjuade henne för den interna utvärderingen av år 2. Under sin första workshop mötte hon motstånd i gruppen, men kunde ta med sig upplevelsen till resursnätverket för att diskutera förslag till hur hon bättre skulle ha löst situationen. Dåvarande ordförande för RFSL Ungdom, Alex Fridunger, ingick också i resursnätverket, och var på den tiden väldigt engagerad i att försöka att ytterligare implementera ett queerpedagogiskt tankesätt inom den egna organisationen och i RFSL:

> *’Toleranstänkandet är dominerande i RFSL, och det är väldigt häftigt att upptäcka hur mycket mer frigörande det känns med ett queerpedagogiskt tankesätt. Det ligger en helt annan styrka i detta: vi ska försöka förändra*

*dig och hur **du** tänker, inte mig och vad **jag** gör med **vem**, uttryckte Alex entusiastiskt under samtalet.' (intervju november 2006).*

Men även användandet av Bryt i alla samarbeten med andra ungdomsorganisationer, och som grund för att diskutera förändringsstrategier, var något Alex lyfte fram. Vid tidpunkten för vårt samtal hade till exempel kampanjen Alla lika, alla olika fått projektpengar för tre år, och ingått ett tätt samarbete med RFSL Ungdom och Bryt i sin utveckling av metoder.

Föräldrabroschyren 'Är normalt och vanligt samma sak?'

2005 gjorde undersökningsföretaget NMA på uppdrag av RFSL Ungdom en telefonstudie av hur föräldrar till barn i högstadiet tänker kring att 'prata om homosexualitet och könsroller med sina barn', och om de tycker det är viktigt. Huvudresultatet visade att de inte tycker att det är viktigt, och att det är svårt. 'Det löser man väl som förälder,' uttalade en mamma, som också är namnet på rapporten.

För att skapa bättre förutsättningar för dialoger mellan föräldrar och barn/ungdom, bestämdes det att en broschyr riktad till föräldrar som uppmuntrar till öppna samtal med barnen skulle utformas och skickas ut som direktreklam i brevlådan till ett antal hushåll runt om i Sverige.

Broschyren utformades av socialkurator på RFSL Stockholm, Maria Ahlsdotter, i dialog med projektledaren och en referensgrupp av föräldrar. Den skickades också ut till ett antal skolklasser tillsammans med en enkät, för att få feedback på utformningen, och reviderades efter detta.

Broschyren skickades i två omgångar till hushåll i Stockholm, Göteborg och Jönköping, till familjer med barn i årskurs 8:

'I första omgången skickades 6 000 exemplar, och i den andra 400. Syftet med det andra utskicket var att möjliggöra en uppföljning av hur broschyren mottagits med hjälp av telefonintervjuer. Det visade sig dock att det var en mycket tidskrävande metod, det var inte möjligt att intervjua alla föräldrar som broschyren skickats till. Tyvärr verkade det som att telefonintervjuerna bekräftade att direktutskick inte hade varit särskilt lyckat som metod: få föräldrar hade använt broschyren för att diskutera hbt-frågor med sina barn.' (slutredovisning, s 15)

De resurser som planerades använt på vidare arbete med broschyren överfördes till utbildningsdelen av projektet, eftersom den delen gick väldigt bra. På detta sätt kunde man också täcka kostnaderna för att utbilda resursnätverket.

Broschyren gjordes tillgänglig för en rad föräldranätverk, men utan stor succé. Den hittade dock fram till en ny målgrupp, där den gjorde stor nytta: 'Flera ungdomsmottagningar har uttryckt att de saknat ett bra material om hbt-frågor som de kan ha på väntrummet, ge till ungdomar de möter och använda vid besök i skolor. Vi såg därför en poäng med att ytterligare sprida broschyren till denna målgrupp.' (slutredovisningen, s 15).

183 ungdomsmottagningar fick broschyren med ett följebrev där de erbjöds köpa den till självkostnadspris, och 2008 hade 65 ungdomsmottagningar beställt totalt 2 000 exemplar – det vill säga en tredjedel av alla Sveriges ungdomsmottagningar.

Motstånd & hinder

Det hinder som framförallt lyfts fram handlar om resurser, eftersom projektet i praktiken fick en hel del mindre resurser än de hade ansökt om, samtidigt som man inte ville skära ned på ambitionerna. Därmed blev det väldigt mycket mer att göra i den ena tjänsten:

Mika: 'Men det uppstod också en flaskhals i att jag hade mer projekt att rodda med än jag hade kapacitet till. Hade jag gjort om det idag så skulle jag börjat med definierade delmål om vad man vill uppnå och varit mer proaktiv.'

Föräldrabroschyren Är normalt och vanligt samma sak? beskrivs som den delen som inte lyckades som den var tänkt, eftersom det saknades en arena för att skapa de samtal mellan föräldrar och ungdom som var syftet med broschyren. På grund av att den skickades ut som direktreklam, fanns det ingen uppföljande analys på hur den hade mottagits och använts, och när det påföljande utskicket visade låg effekt lades det på is. I slutänden bjöds representanter för ideella ungdomsorganisationer och föräldragrupper in för att bolla idéer kring vad som skulle kunna göras för att skapa en arena för broschyren, som innehållsmässigt hade fått uteslutande positiv respons.

En helt annan typ av hinder som lyfts fram, är det motstånd som väckts internt och i samband med utbildningar. Alla var inte entusiastiska till de nya metoderna och perspektiven. Inom RFSL Ungdom och RFSL på nationell nivå var det inte från början en självklarhet att normkritiska perspektiv var bättre strategier än de som redan använts inom utbildningar

i många år, berättar Frida Darj. Hon var projektledare under projektets sista år och har därefter varit anställd på RFSL Ungdom och har också arbetat i flera arvsfondsprojekt genom åren:

> *Frida: 'Jag minns ju ett fruktansvärd tillfälle; en RFSLs avdelningskongress för utbildare, en höstkonferens, där vi blev tjärad och fjädrad och lynchad typ: 'vad är det här?' Alla de som hade jobbat med skolinformation i alla år på sina orter och så kommer det nån liten snärta ..'*

Inom organisationerna RFSL och RFSL Ungdom har mycket stått på spel för för alla de som har arbetat utifrån en identitetspolitisk tradition, där accept och tolerans av den Andre har varit ett centralt mål – i utbildningar såväl som i organisationens självbild:

> *Frida: 'Inom organisationen beror det på hur lång tid man har hållit på – om någon lägger ner jättemycket jobb så kommer någon och kritiserar det liksom. Det är inte så lätt. Och i början gjorde vi det på ett hyfsat uppnosigt sätt (skratt).'*

I detta klimat var alla de stödjanden externa samarbetspartners som identifierade sig med samma projekt bra att ha:

> *Frida: 'Men jag minns det var många som var helt knäppa, samtidigt som det var LSU, Allaolika allalika, Friends, massa andra aktörer som tänkte likadant eller ville gå åt det hållet.'*

Kanske handlade krockarna också om att ansatsen från början nog mer kom från dem som arbetade med projekten än inifrån organisationen själv, tror Mika så här i efterhand. Hon minns inte att det fanns några analyserande samtal inom organisationen, kring vilken strategi som borde användas:

> *Mika: 'Jag tror det hade betydelse att det var en väldigt ung organisation som inte själv hade formulerat det som sedan kom att bli framgångskonceptet så att säga. Och när organisationen kring projektet byggdes väldigt fristående från resten av organisationen och organisationen inte delade analysen så blev det väl inte heller 'naturliga samtal' om förändring och sådant.'*

I början fanns det mycket fokus på att använda 'rätt språk' och framställningen kunde ofta bli väl akademiskt formulerad, reflekterar Frida och Hedvig Nathorst-Böös. Även Hedvig kom in i projektet det sista året och har arbetat tillsammans med Frida i flera av de efterföljande projekten. Hon är också fortfarande anställd av organisationen. Det 'korrekta språket' har dock förändrats med tiden, tycker de, genom ökad insikt och erfarenheter av motstånd:

> *Frida: 'När vi var ute med 'No tears for queers',[16] det är ju ett projekt som inte lever kvar som verksamhet, men däremot så träffade vi ju 12 000 gymnasieungdomar. Och den ödmjukheten, det var en process där vi hyvlades ner av de här ungdomarna liksom*
>
> *Janne: Det var mycket motstånd? Blev ni tvungna att prata ett språk som de förstod?*
>
> *Frida: Ja verkligen – de hade aldrig varit på teater, de satt och kastade colanappar i huvudet på varandra – de trodde det var någon sorts live TV. De fattade inte att när man står på scenen så hör man allt som händer i salongen (skratt). Men det var också en övning i att se intentionen – skit i språket, men mer; vem är du, vad vill du, vad har du varit med om? Allt det där andra, det som man studsade på 2007, det var verkligen skitsamma efter det där liksom.*
>
> *Janne: Kontakten ute i världen?*
>
> *Frida: jag upplever i efterhand att när vi började jobba med speciellt den första utbildningen som jag gick, så var det som att det handlade så mycket om ord, vilka ord man använde, det var så viktigt, också inom RFSL Ungdom – orden var ett sätt att, ja nu pratar vi så här liksom.'*

Men om språket håller ett gränssnitt som inte når fram till målgruppen blir det problem:

> *Frida: 'Då måste du ju bara försöka se den här människan – vad handlar det här om egentligen? Skitsamma vad man säger, liksom. Man kan arbeta normkritiskt, men det hänger inte på orden, det hänger på perspektivet, på ingången.*

16 Arvsfondsprojektet Cry no more, där RFSL Ungdom turnerade med Riksteaterns föreställning No tears for queers och hade ansvar för workshops som följde föreställningarna, med gymnasieelever som målgrupp.

Hedvig: Med Bryt är det så att det finns en tydlig ideologi bakom det materialet liksom – det är ingen slump att det ser ut så som det gör. Och då tänker jag att – jag upplever att vi under årens gång har blivit mer kompromissbenägna ibland, för att uppnå målen. Eller vi kompromissar inte med målen, men vägen dit kan se lite olika ut. Att man inte är så fastlåst i en metod är också något som kommer mer och mer med erfarenheter. När man träffar olika grupper.'

Från att ha haft en ambition om att kritisera normer, så blev det nog kanske gjort på ett lite normativt sätt i början, tänker de, där ett perspektiv blev 'det enda rätta', något som har förändrats tycker Frida:

Frida: 'I dag, när jag föreläste om normkritiska perspektiv, sa jag att 'mitt syfte med det här är att ni ska bli medvetna och få syn på olika strategier som man kan använda sig av för att nå förändring. Inte 'nu, det här är det bästa och enda som ni ska göra' utan – det finns olika sätt att jobba för det här – de har alla sina för- och nackdelar. Men jag vill att ni vet att ni kan välja mellan de här och veta vad ni gör, ett medvetet val kring det. Och det är en ganska stor skillnad.'

Främjande faktorer

Vad var framgångskonceptet i projektet Lär mig!? Mika Nielsen trycker på timing och resurser:

Mika: 'Vi var rätt i tiden och fick fart av det – normkritik och intersektionalitet var väldigt inne. Till skillnad från tidigare, då Gunilla (Edemo)och Jocke (Rindå) hade arbetat fram normkritiska ingångar, så satt jag med massa massa pengar och kunde göra något väldigt stort av detta.'

Mottagandet av Någonstans går gränsen 2003 kunde inte jämföras med det intresse som Bryt! möttes av, och sannolikt kom den lite 'före sin tid', innan de queera perspektiven hade slagit igenom riktigt. Timing är något som Frida och Hedvig lyfter fram, samt de goda samarbetsstrukturer som etablerades i projektet:

Frida: 'De framgångsfaktorer vi hade var att vi fick hjälp av att vi gick in i befintliga strukturer. Vi fick hjälp genom att samarbeta med en myndighet, Forum för levande historia, som har jättemycket kontakt med lärare, de har en verksamhet som gör att vi blev del av alla dom här – Rfsu, Alla lika alla olika, jag minns inte ens alla. Men också många referenspersoner och organisationer. Projektet blev en resurs för massa aktörer, så tänker jag på det i efterhand liksom. Att folk bara: 'Vi måste ha hjälp med det här' Och vi kom med förslag, 'Ja men testa det här, se om det funkar'. Det kom i en tid som passade bra, det låg i tiden.

Hedvig: Ja det är det verkligen – att det var flera som höll på med liknande saker som vi – det gjorde det möjligt på ett helt annat sätt liksom.'

Medan Bryt! använde flera övningar från Någonstans går gränsen, eller som har använts på andra platser, användes övningarna i Bryt i andra ungdomsorganisationers material och spreds via dessa:

Frida: 'Det var flera, LSU, som tog övningar rakt av från Bryt – och Bryt består ju också av övningar som har använts på andra platser, men det är ett tecken på att det funkar liksom.'

Mika tycker också att det inte fanns några kritiska samtal om gränser för dessa idéer – normkritik och intersektionalitet, något som gjorde att det kunde sprida sig i så stor omfattning som det gjorde:

Mika: 'Tvärtom var dessa ingångar lösningen med stort "L". I och med att dessa samtal inte fanns, alltså samtal om "Okej, men hur långt når vi med hjälp av dessa analyser? Vad innebär ingångarna för uppfattningar om förändring? Kan alla arbeta så här?" så blev det en väldigt användbar produkt för väldigt många.'

Från att ha varit rätt enastående i sitt slag, ser det annorlunda ut i dag. Det finns flera andra material som har tillkommit, och flera aktörer på olika platser som håller utbildningar och har nätverk kring normkritisk pedagogik, säger Frida:

Frida: Nu tänker jag att vi har gått ett steg vidare – den används fortfarande av många – men det är inte den enda liksom, det finns många andra som gör liknande grejer. Det är ett tecken på att det har vidareutvecklats.

Referensgrupper och samarbetspartners

I början av projektet kände Mika att hon skulle behöva ta in andras kompetens för att göra ett bra jobb, eftersom projektet som helhet innebar flera olika delprojekt, som hon dessutom inte själv definierat:

> *Mika: 'Det består ju av tre olika projekt. Jag hade visserligen jobbat med olika saker som på ett eller annat sätt gick in i dessa projekt. Men jag hade inte ansvarat för att ta fram en helhet såsom dessa innebar, och de handlade om så olika kompetensområden. Det blev tydligt att jag behövde se till att försöka använda andras kompetens så mycket det bara gick.'*

Alla delar av projektet byggde på något sätt på hjälp från referensgrupper och inhämtning av experthjälp, något som innebar mycket jobb, men också ett bättre resultat. Genom metodutvecklingen etablerades en grupp som utvecklade och testade olika metoder, bestående av personer som var erfarna ungdomsutbildare och kunniga i queerteori och feministisk forskning, samt representanter från målgruppen; olika ungdomsorganisationer. Studier och rapporter har granskats och lästs av ett flertal kompetenta läsare på fältet. I utformningen av föräldrabroschyren blev RFSL Stockholms socialkurator en viktig resurs, och en referensgrupp med föräldrar kom med inspel på text och metod. Att alltid ta in extern kompetens är en grundsten i hur organisationen arbetar i dag, berättar Frida och Hedvig, och ett sätt att kvalitetssäkra kunskapsgrunden i allt de gör.

Eftersom målgruppen involverades från dag ett, i synnerhet genom LSU och Forum för levande historia, och att ett flertal samarbetspartners var nyfikna på liknande arbetsmetoder, blev det också snabbt ett intresse och en entusiasm för projektet som möjliggjorde samarbeten som alla kunde dra nytta av. Bryt blev en samlingspunkt för många aktörer som intresserade sig för queera och intersektionella perspektiv på förändringsarbeten och en möjlighet att prata kring hur. Genom referensgrupperna, materialet och senare också utbildningsverksamheten blev Bryt! snabbt känt och uppmärksammat, och genom att utbilda ungdomsorganisationernas egna utbildare fortsatte också perspektivet att spridas. Det verkar som att många kände ägarskap till själva syftet, eftersom många deltog från en tidig fas. Men också för att det erbjöd ett nytt sätt att tänka jämlikhet och förändringsstrategier på, som bottnade i många aktörer.

I ett senare skede blev även ett queerpedagogiskt nätverk etablerat som ett resultat av flera av dessa samarbeten mellan aktörer som på olika sätt jobbade med utbildning och heteronormer, där RFSL Ungdom och Bryt! var en viktig deltagare. Flera andra, som arbetade i olika projekt, hade liknande ambitioner och resurser att arbeta i nätverket. Detta hade dock mer av en reflekterande karaktär, där gemensam läsning av teoretisk och metodisk litteratur varvades med samtal kring egna erfarenheter. Dessa samtal samlades även i en gemensam antologi som gavs ut 2010, som RFSL Ungdom delfinansierade i samarbete med Uppsala universitet. Nätverket pågår än i dag, och är en viktig arena för att diskutera normkritiska perspektiv på lärande och social förändring.

Hur ser det ut i dag?

Mycket har hänt efter det att projektet startade för snart åtta år sedan. I etableringen av projektet var det framförallt nätverk och samarbete med andra organisationer som blev centralt, snarare än den interna organisationen. Med en projektanställd var möjligheterna till internt förankringsarbete begränsat, berättar Mika:

> *Mika: 'Jag upplevde också en kontrast inåt organisation. Jag försökte arbeta med att också jobba inåt, men med den kapacitet jag hade så lyckades jag mycket sämre än jag önskade. Jag kontaktade de lokala enheterna och de arbetsgrupper som fanns, bjöd med dem på kurser och ville förankra projektet och ville att det skulle bli "deras" projekt. Men det blev nog inget större resultat av det.'*

En enorm organisationsutveckling har skett från det att Lär mig! startades upp, då organisationen hade 1 anställd som var projektledaren, berättar Frida. Det stora arvsfondsprojekt som RFSL Ungdom drivit de senaste åren har skapat helt andra ramar för verksamheten:

> *Frida: 'Organisationen hade inte alls varit densamma i dag utan dom – det är dessa projekt som är stora och pågår under flera år som gör att en organisation kan växa. När vi började, var vi fyra personer – innan dess var det en anställd. Mika var den enda. Nu i dag är vi 7–8 anställda. Alltså fast anställda. Det är en hållbar struktur liksom.'*

Projekten har också lyckats integreras i organisationens medlemsverksamhet på ett helt annat sätt än det var från början. Mika minns att avståndet kändes stort mellan projekt och organisation när hon drog igång 2005:

Mika: 'Här fanns ju så klart stort avstånd mellan utgångspunkter för organisationens uppbyggnad och arbete och projektets utgångspunkter och arbete. Det intersektionella, önskan om att arbeta med flera maktordningar samtidigt, genomsyrade inte RFSL Ungdoms uppbyggnad.'

I dag finns mer helhetstänkande och praktik, tycker Hedvig och Frida. Det innebär också att projektaktiviteterna och kontakten med medlemmarna i hela landet är en annan:

Hedvig: 'Det ger verkligen mycket till medlemmarna, de här arvsfondsprojekten. Dom spiller över, dom ger ringar på vattnet.

Frida: Utan arvsfondsprojekt; dels hade vi inte varit så många, dels hade vi inte haft så mycket kunskap i organisationen, vi hade inte utvecklat utbildningarna – det som också drar in pengar och kommer medlemmarna till gagn. Det ger både mer kunskap och en professionalisering

Hedvig: De utbildningarna som vi kan hålla nu, de bygger på projekt som vi har haft tidigare som är redan avslutade. Dom drar ju också in resurser som gör att man kan ha ett eget kapital för att bekosta olika saker för medlemmarna, medlemsträffar och de aktiviteter som inte ligger inom projekt. Det är ju sådant som används mycket till våra medlemsaktiviteter och så. Distrikten kan söka pengar från en distriktsfond – saker som gör att vi kan bygga upp organisationen på ett annat sätt.'

Projekten har också blivit mer distriktsorienterade på ett mer medvetet sätt. Hedvig och Frida berättar att Lär mig! i hög grad utvecklades och utformades genom samarbeten med andra ungdomsorganisationer, men kanske inte i lika hög grad internt i organisationen. Med tiden efterfrågades dock Bryt-utbildningar i de olika regionala avdelningarna:

Frida: 'Det var ju folk lokalt som reagerade, och bad oss komma – 'å gud vad roligt, det här vill vi också ha'. Kanske inte den tanken riktigt kom från oss.

Hedvig: Men om man skulle göra Bryt! nu skulle vi tänka ännu mer av det, en struktur för hur man skulle kunna använda sig av resurser lokalt. Man skulle gjort mer av lokala samarbeten, byggt upp det mer. Det känns som att distriktsfokuset kom mer senare, då var det lite mer; 'just det här har funkat så bra, så nu tar vi med det till distrikten' – istället för att förankra det från början.'

I dag finns det ett mer grundläggande sätt att tänka landsomfattande i planeringen av nya projekt, där vissa av projekten även har sin grund i lokala avdelningar:

Frida: 'När vi gör nya projekt så försöker vi verkligen att ha ännu mer distriktsfokus – kansliet har nu vuxit och satt sig, och att ge distrikten samma chans. Med Bryt! hade vi workshops för förtroendevalda och förbundstyrelsen, och alla som var aktiva under de åren har kommit i kontakt med Bryt – vi hade bland annat utbildningar på våra kongresser. Men i Tusen bilder, tusen ord[17] är det projekt där det nationella har haft lokal verksamhet, varannan söndag i tre år på olika platser. Då har vi rest dit varannan söndag, till Örebro, Göteborg, Umeå bland annat, men nu använder de även lokala ledare på en del platser.'

Därmed görs projekten organisationsomfattande på ett helt annat sätt, och skapar ett projektägande som också flera kan identifiera sig med i organisationen, tror Frida. Istället för att vara ett projekt vid sidan av organisationen så är det en del av organisationen.

Bryt-materialet sprids fortfarande både elektroniskt och genom utbildningar, men det tryckta materialet kostar numera pengar. Under projektperioden var det mesta gratis, både material och utbildningar, men för att skapa fortlevnad ändrades strukturerna i slutet av projektperioden:

Frida: 'Det fanns ju en struktur som jag var tvungen att bygga om för att det skulle leva vidare; att ingen skulle få betala, men alla skulle få betalt. Utbildarna fick betalt, de som fick utbildningarna betalade ingenting, och materialet var gratis. Vi var tvungen att vända det lite på slutet, för att det skulle leva vidare.'

De säljer fortfarande Bryt-workshops, men den allra viktigaste fortlevnaden är metoderna och perspektiven som ligger till grund för hela organisationens utbildningsverksamhet, som i dag är omfattande. Den startades dock med Bryt-projektet:

17 Treårigt arvsfondsprojekt med fokus på konstnärliga uttryck som stärkande strategi som äger rum på olika orter med regelbundna workshops över tid.

Frida: 'i Bryt-projektet kunde vi bygga upp en utbildningsverksamhet som fortfarande lever kvar. Och vi håller fortfarande Bryt-utbildningar, men kanske ännu mer utbildningar i normkritisk pedagogik som är en vidareutveckling av kunskapen kring projektet, som ju ledde till en antologi. Erfarenheterna har varit väsentliga i arbetet med No tears for queers, viktig för den metodutvecklingen vi gjorde i Bryt. Den gjorde att vi hade en kort startsträcka där. Också inom Tusen bilder, tusen ord använder vi erfarenheter från Bryt.

Hedvig: Vår organisation, men också andra organisationer som vi har utbildat, använder sig av materialet. Man märker att det används av olika organisationer; lärare, övningar – det går ju att använda på olika sätt.

Frida: En stor del av RFSLs hbt-certifiering och skolinformationen använder den.

Frida: Den är också kurslitteratur i Umeå, i normkritisk pedagogikkursen där, på flera kurser faktiskt. '

Sammanfattning

Det har gått åtta år sedan projektet Lär mig! påbörjades, och det är därför spännande att se hur projektet har lämnat spår flera år efter att det avslutades. Projektet kan sägas vara ett av få som lever vidare på flera olika sätt, i synnerhet när det gäller den kunskap och de perspektiv det har genererat; internt i organisationen, i andra organisationer och inför en större målgrupp genom både material och utbildningar. Även materialet har nyligen tryckts på nytt och säljs, och den antologi där projektets grundperspektiv har vidareutvecklats, i samarbete med flera, har fört vidare den process som påbörjades med Bryt!

Att tidigt etablera samarbeten och referensgrupper kring projektets alla delar har bidragit till att inte bara kvalitetssäkra arbetet, utan även till att sprida engagemanget och ägarskapet kring projektets syfte. Detta verkar ha varit en viktig nyckel till det stora intresse som snabbt växte fram för i synnerhet utbildningsdelen i Bryt!.

Även om projektet från början inte var särskilt integrerat i organisationen kom det att bli det med tiden, eftersom också flera i organisationen utbildades som utbildare genom resursnätverket, vars syfte delvis var att bidra till att permanenta projektet. Från att ha varit ett projekt som för det mesta lutade sig på externa samarbeten med andra organisationer, blev det med tiden en viktig del av uppbyggandet av ungdomsorganisationen. Den är i dag är en inflytelserik aktör inom det köns- och sexualpolitiska fältet, med en professionaliserad organisation och remissinstans. Projektet kom även att bli någon sorts 'moderspotatis' för den pedagogiska grunden i RFSL Ungdoms utbildningsverksamhet och förändringsstrategier. Det lade även grunden till flera nya arvsfondsfinansierade projekt.

Projektet Transit

RFSL Stockholm, 2009–2012

I samband med Pride 2012 intervjuas Robin av DN om hur han kom ut som kille för klassen:

–Jag ställde mig framför klassen, skrev mitt nya namn på tavlan och ritade killtecknet under. Jag berättade vad jag ville bli kallad och vad jag inte ville bli kallad. Sen blev det tyst ett litet tag. Sen applåderade alla och jag fick kramar.

Känner du många andra hbt-ungdomar i Stockholm?

–Jag känner några nu, men det gjorde jag inte förut. Jag har känt mig utanför större delen av min ungdom. Det finns ställen att gå till, fast inte så många. Jag har varit på Egalia några gånger, en ungdomsgård och en del av RFSL för hbtq-personer under 20 år. Jag har också varit med i en samtalsgrupp för transpersoner hos RFSL Stockholm. (DN 12/07/31)

Robin är en av dem som deltagit i projektet Transits samtalsgrupper för ungdomar mellan 15 och 25 år som har funderingar kring könsidentitet. Projektet startade hösten 2010 och har ägt rum varje termin sedan dess. Träffarna pågår under åtta veckor och leds av två samtalsledare utifrån ett nyutvecklat pedagogiskt upplägg. Samtalsgrupperna är bara en av tre huvuddelar I projektet Transit. I projektet ingår även en kuratorsledd stödgrupp för personer som är under utredning för transsexualism, eller som väntar på att få börja sin utredning. Den tredje delen är antologin 'Det är vår tur nu! Att vara trans i en tvåkönsvärld', där 16 transpersoner berättar om sina liv, en bok i första hand för 'dig som är ung och trans.' (s 5). Under projekttiden har ett hundratal unga transpersoner deltagit i grupperna eller varit skribenter i boken. Boken, som är unik i sitt slag, har spridits i omkring 500 exemplar, och skickats ut till alla högstadieskolor, gymnasieskolor och ungdomsmottagningar i Stockholm.

Bakgrund

Transit är ett pågående treårigt projekt som startade 2009 i regi av RFSL Stockholm, och ett av två projekt i utvärderingen som enbart riktar sig mot målgruppen unga transpersoner. Det andra projektet, Transformering, drevs av RFSL Ungdom 2008–2010, och har också varit ett viktigt samarbetsprojekt för Transit. RFSL som organisation transinkluderades 2001, men det har tagit lång tid innan det blev något mer än goda intentioner när homo-bi blev till hbt på 2000-talet. Hur det ser ut varierar också mellan de olika avdelningarna, och på förbundstyrelsenivå.

Unga transpersoner är den grupp som mår allra sämst inom hbt-gruppen i stort, med högst självmordsfrekvens. Projektets mål är att stärka och förbättra transungdomars psykiska hälsa, genom att:

> *'Utveckla ett metodmaterial, utbilda utbildare och starta en verksamhet som kan utgöra en platform för målgruppens identitetsprocess. Stärka målgruppens tilltro till den egna förmågan att själva och tillsammans med andra kunna påverka sitt liv och se möjlighet till inflytande i samhället. Öka kunskapen om målgruppen hos anhöriga och andra som befinner sig i målgruppens närhet eller genom sin verksamhet kommer i kontakt med målgruppen. Säkerställa existensen av dessa verksamheter.' (Ansökan, år 2, s 4).*

Transungdomar är också en sammansatt grupp, ett begrepp som samlar olika könsöverskridande uttryck och identiteter, där det som förenar är att man inte passar in i samhällets tvåkönsnorm på olika sätt. Medan vissa inte förstår sig som könade personer, som för intergenders, upplevs det för andra som att den könskodade kropp de är födda i inte stämmer överens den egna könsidentiteten, som det kan kännas som för många transsexuella (men inte för alla) (se Darj & Nathorst-Böös 2008, Stenberg, Summanen & Berg 2011). Att få tillgång till medicinsk hjälp att korrigera sitt kroppsliga könsutryck och få en ny juridisk könstillhörighet kräver att man diagnostiseras som transsexuell:

> *'För att ansökan ska kunna godkännas gäller vissa regler. Man måste ha fått diagnosen transsexuell och ha genomgått en könsutredning på minst två år, vara över arton år, svensk medborgare och gå med på att sterilisera sig. Att sterilisera sig innebär att operera sig så att man inte kan få barn genom egna spermier eller ägg. Man får inte heller spara några könsceller, alltså frysa ner ägg eller spermier.' (Transformering.se)*

Steriliseringskravet är planerat att tas bort 2013, efter stark påtryckning från RFSL och transorganisationer. Att gå igenom en utredning och eventuell behandling för transsexualism är en långdragen process som tar flera år, från det första steget att be om en remiss till att få ett nytt juridiskt kön. Det är också en process där utredningsteamet ska värdera en och slutligen bestämmer om man har rätt till könskorrigerande behandling eller ej.

Att bryta med tvåkönsnormen är ofta påfrestande i vardagslivet, eftersom den är en mycket stark norm i samhället. Den som inte passerar som en trovärdig och begriplig tjej eller kille blir lätt ifrågasatt, eller i värsta fall utsatt för kränkningar, våld eller hot om våld. Det som för icke-hetrosexuella kan döljas, om en situation känns obekväm och otrygg att vara öppen i, är svårare att dölja för en hel del transpersoner, eftersom det för många syns utanpå.

Samtal med Transit och Transformerings projektledare

Under våren 2012 bjöd jag in RFSL Stockholms och RFSL Ungdoms transprojekt till ett samtal om satsningarna, eftersom de har samverkat och för att Transformering, som startade först, har påverkat villkoren för projektet Transit. Projekten är de enda som enbart har haft unga transpersoner som målgrupp. Jag var bland annat nyfiken på hur de utformats och påverkat organisationskulturerna inom RFSL/RFSL Ungdom, och vilka förändringar de tycker att de åstadkommit i sitt pionjärsarbete.

Transformering som kunskapsgrund

Edward Summanen kom in i Transformerings andra år, som faktagranskare av rapporten 'Är du kille eller tjej?'. Rapporten, som bygger på intervjuer med fem unga transpersoner (RFSL ungdom 2010), har senare blivit en central referens för transpersoners livsvillkor och upplevelser av tvåkönsnormen i Sverige. Tidigare har han också varit fritidsledare på Egalia. Även om organisationen arbetat med trans tidigare, fanns det i början av 2000-talet knapphändig kunskap om transpersoner, vars synlighet var dålig i organisationen, berättar Edward, som också var med att utforma Transits ansökan:

> *Edward: 'Det fans inte mycket kunskap om trans överhuvudtaget. Flera studier hade visat att det var höga självmordstal bland unga transpersoner, men varför så många mådde*

dåligt, det visste man inte. Många transpersoner hade nog lågt förtroende för organisationen, men när jag kom in hade det börjat förändras.'

Projektets andra huvudaktiviteter var att hålla ett sommarläger för unga transpersoner, utbilda externt och internt om trans och att bygga upp en kunskapsbas och hemsida riktad till målgruppen, Transformering.se. Där kan man få svar på alla frågor, från vad trans och tvåkönsnormer är till konkreta tips om vart man kan vända sig för utredning och hur man lättare kan passera som kille/tjej om man önskar det. Webbplatsen innehåller även en blogg, där Edward fortfarande regelbundet skriver för att hålla platsen levande, som är en viktig plattform för Transit. Detta både för att rekrytera deltagare och som kunskapskälla att hänvisa målgruppen till. En sidoeffekt av den nya möjligheten att kommunicera med unga transpersoner via webbplatsen var att det kom många fler mail till RFSL Ungdom från hela landet. Dessa frågor och berättelser har varit en mycket värdefull grund för kunskap om målgruppen och dess behov:

Edward: 'Man får ju också kunskap när folk hör av sig med frågor och berättelser, vad vi behöver, vad målgruppen behöver, man kan ju se tendenser, när man har fått 40 mejl om samma sak så kan man se att 'ok, det här verkar vara en tendens.' Jag har hela tiden fört statistik över mejlen och haft mycket nytta av dessa i ansökningar och utbildningssammanhang, men också för att utveckla hemsidan.'

Mailen arkiveras och är en viktig källa till kunskap som Edward gärna kunde tänka sig att söka projektmedel för att systematisera. Fortfarande tickar det in nästan en ny mail varje dag.

Boken: Att skapa identifieringsmöjligheter och kunskapsbas

Att arbeta utifrån den kunskapsbas som Transformering har lagt grunden för har varit ovärderligt för Transit säger Jojo Stenberg, som var projektledare för boken 'DET ÄR VÅR TUR NU – att vara trans i en tvåkönsvärld' och metodutvecklare för samtals- och stödgrupperna, som 2012 tilldelades pris på Hallongrottans bokgala. Också boken har blivit en värdefull kunskapsbas om ungas transpersoners livsvillkor, där 16 unga transpersoner delar av sig av sina liv och reflektioner kring att vara trans i en tvåkönsvärld. Målgruppen är främst andra unga transpersoner, berättar Jojo: 'Vi ville skapa boken för att ge en röst åt unga transpersoner och en källa till identifikation, och någon slags kunskapsbas för icke-primär målgrupp.' Tillsammans med Edward och Veronica Berg på RFSL Stockholm fungerade de tre som redaktionsgrupp under resans gång. Ambitionen var att visa alla de olika sätt att vara trans på, och att det handlar om väldigt många saker. Det finns väldigt få skildringar av transpersoner i romaner eller i andra kulturella skildringar: 'Det här är ju nästan den första transantologin i världen, och det är så himla livsavgörande att man kan läsa i en bok om andra, bara 'hej såhär hade jag det i skolan i dag,''säger Edward. Hur skapas identifieringsmöjligheter i praktiken? I urvalet av berättelser fanns en tydlig tanke om att ha en stor bredd i olika sätt att vara och tänka kring en transidentitet, men även tilltalet tänkte de mycket kring, säger Jojo:

Jojo: 'I berättelserna är det en väldigt peppstämning, alltså från första sidan vill vi visa att 'hej, vi är på din sida!' Det finns ju väldigt mycket smärta i folks liv. Hur ska vi skildra dessa? För om vi inte skildrar det, så kommer folk känna att vi inte skildrar dem, att vi är fake. Och om vi tar med [de tunga berättelserna] så väljer vi att lyfta det på ett sätt som att de har varit med om svåra saker men de har tagit sig igenom dem.'

I boken skriver såväl aktivister som skolungdom mellan 16–33 år, och den är rikt illustrerad med teckningar och olika verbala uttryck. Berättelserna famnar brett, där sökandena efter en egen identitet och en möjlig plats i världen är centralt, att finna styrka i nära relationer, motstånd och social och politisk gemenskap. Också att brottas med en begränsande tvåkönsnorm, när självkänslan och samhällsnormerna krockar, är centralt. När kroppen står i vägen för att bli tolkad som den man upplever sig som, eller omvärlden saknar förståelse och respekt för den könsidentitet man vill bekräftas i.

Samtalsgrupperna

I likhet med Edward har Jojo tidigare arbetat med lhbtq-ungdom inom RFSL Stockholm, framför allt som fritidsledare och projektledare i verksamheten Egalia. Den startade som arvsfondsprojekt 2005, men drivs i dag med kommunala medel. Det var bland annat genom Egalia det blev tydligt att det fanns ett behov av egna verksamheter för transungdom, något som inte riktig rymdes inom fritidsverksamheten. Inte heller rymdes deras behov inom RFSL Stockholms 'startgrupper' för unga homo- bisexuella, samtalsgrupper med en ledare, som

många Egaliabesökare började i efteråt. Startgrupperna som verksamhet startades redan på 80-talet och har reviderats sedan dess. Men att bara lägga till t'et, som de gjorde under en period, fungerade inte så bra berättar Jojo:

> *Jojo: 'De marknadsförde sig till h- och b-personer först, men det luckrades upp mer och mer de här grupperna, alla bara kom, men sen så höll inte metoderna för det. Det blev inget bra sa de som jobbade med det.'*

Det fanns inte riktig kompetens att prata om könsidentitet, som det gjorde för sexualitet, och det blev mest på papperet. Därmed uppstod idén om att utveckla en egen startgrupp för unga transpersoner, med utgångspunkt i den etablerade metoden.

Det skulle dock en hel del revidering till, och det hade varit svårt att åstadkomma ett kvalitativt bra upplägg om det inte hade varit för projektpengarna säger Jojo:

> *Jojo: 'Vi hade startsgruppsmaterialet att utgå ifrån, vi hade en massa tid och vi var tre personer som satt med det liksom. Och att vi fick ha en pilotomgång. [...] Hela den processen med feedback och erfarenheter med sådana grupper, och erfarenheter av målgruppen.'*

De rekryterade två samtalsledare som deltog aktivt i processen med metodutvecklingen, där det nya upplägget även innebar att gå från fem till åtta träffar: 'I det gamla materialet, där det är mer fokus på att komma ut, la vi mer fokus vid identitet och den egna identiteten, självbestämmande och samhället; aktivism, rättigheter – och vi pratar inte så mycket om komma ut.' Ett viktigt syfte är också att skapa medvetenhet kring möjligheten att välja det som får en att må bra, säger Jojo:

> *Jojo: 'Hur får transidentiteten konsekvenser i det vardagliga livet – med fokus på hur andra påverkar en själv; hur kan andra göra det enklare eller svårare för mig? Och olika sammanhang – att identifiera sammanhang där man mår bra så att man kan välja det. Och det kan vara många som inte har funderat så mycket på det. När man är ung är man van att ingå i sammanhang man inte kan bestämma över själv, skolan till exempel, så att man känner att man inte kan välja sitt liv så mycket; men att de mentalt känner på var de är, var de kan vara och välja det de mår bra av.'*

Att kunna identifiera det som stärker en är något som de hoppas att deltagarna kan ta med sig vidare när gruppen är slut. En annan aspekt som de försökt skapa är en lekfull metod:

> *Jojo: 'Ledarna är ganska lekfulla personer, och vi vill att de ska vara det, att grunden kan vara lekfull och snäll; vi har kontrakt för hur man kan bete sig i rummet, men vi vet att det kommer upp tuffa grejer; en del har varit med om tuffa saker och är fortfarande det. Att det är en ganska snäll grund och plats gör det enklare att prata om det som är allvarligt.'*

Intresset för att få plats i samtalsgruppen har varit stort, och de har varit tvungna att tacka nej till många som har sökt om att få vara med.

Materialet har utvecklats och reviderats under arbetets gång, och existerade fram tills nyligen bara som pdf – så att nya ändringar kontinuerligt kan göras på ett enkelt sätt. Nu när de är på väg att hålla workshops för andra avdelningar och intresserade har de dock tryckt en liten upplaga, även om pdf:en fortfarande kommer att revideras. Lisa Ericson, som är Transits nuvarande projektledare, tycker att det är lite läskigt även om hon också är stolt: 'Vi måste våga och släppa metoden, inse att vi har inget ansvar; att det ska bli så som vi har haft det här där borta. Det vi kan göra är att berätta om arbetssättet och metoden.'

Stödgrupper för transsexuella

Stödgrupperna skiljer sig ifrån samtalsgruppen både i målgrupp och i form; där samtalsgruppen syftar till att fånga upp den som precis börjat fundera kring sin könsidentitet är stödgrupperna avsedda för transpersoner som är under utredning, eller har fått en remiss till sådan. Men flera som gått samtalsgrupp och valt att gå vidare med att få en remiss för utredning inom TS-vården (=Transsexualism-vården) har också sökt sig till stödgrupperna, berättar Lisa. Bakgrunden till gruppen var att det för de flesta är en påfrestande process att vara i TS-utredning, att det tar tid och att man är utlämnad åt ett utredningsteam som ska bedöma huruvida man kommer att diagnostiseras och därmed få tillgång till vård eller ej (se Bremer 2012). TS-vården har också präglats av en tvåkönsnorm, där en viss transsexualism-norm sätter ramar för vad som anses passande eller ej när det gäller upplevelsen av vem man är och vill vara som könad person. Personer som inte delar denna syn på kön faller därmed också lätt vid sidan av diagnoskriterierna. Utredningsenheten på Huddinge sjukhus har erbjudit en terapigrupp för den som går igenom utredningen, men den har inte fungerat så bra, berättar Jojo:

Jojo: 'De har ju stödgrupper för patienter, men dom kommer inte dit.' Det har olika anledningar tror hen, bland annat att det kan vara svårt att vara sig själv och vara öppen om hur det känns, eftersom det kan påverka ens utredningsprocess negativt. '

Den som har ansvaret för denna grupp är ju densamma som har ansvaret för ens utredning – det är jättemärkligt,' tycker Edward. Besöken registreras och äger dessutom rum på sjukhuset, och det kostar pengar om man inte har frikort. Detta skiljer sig radikalt från den ram som finns för stödgruppsverksamheten i RFSL Stockholms regi, som nu är kostnadsfri och där inget besök registreras eller journalförs för att skapa ett så tryggt rum som möjligt, säger Lisa: 'Den här terminen har vi personer som också kommer från andra platser bara för det här en gång i veckan.'

Kuratorerna som leder gruppen har erfarenhet av många års arbete från RFSL Stockholm, men hade inte specifik erfarenhet av att ha stödgrupper för transpersoner. Det var något som väckte lite oro i början, men det har fungerat väldigt bra. Viss kompetens kan också bara komma genom erfarenhet, säger Edward: 'Det är ju svårt att hitta en behandlare som har transkunskap, de växer ju inte på träd. Och det är ju väldigt bra att ha pilotprojekt, att testa först, så att verksamheten ska kunna utvecklas efter målgruppens behov.'

Att vara i en grupp ledd av utbildade kuratorer som inger förtroende och tillit kan ha sidoeffekten att transpersoner, '..som ofta har lågt förtroende för vården av rimliga anledningar kan lita på vården,' resonerar Jojo:

Jojo: 'Kuratorerna har verkligen älskat sitt uppdrag och tyckt det har varit lärorikt att vara med i processen. De har ju garanterat kvalitén i de här grupperna. Det ser vi i utvärderingarna och enkäter, det vi får utav dem är helt överväldigande. Som; 'jag har hittat mod att gå vidare i livet,' liksom. Det är som man vill gråta lite när en läser utvärderingarna.'

Även teamet på Huddinge tycker att det är viktigt att det finns en stödgrupp som inte är i regi av sjukhuset, berättar Lisa: 'De säger de också på Huddinge, att när det gäller just kuratorsgrupperna så glappar det, och att där gör vi nånting som inte har funnits innan.' Det som var en relativt ansträngd kontakt tidigare, där RFSL har varit kritiska till de villkor som utredningen gjorts på, har utvecklats till ett bättre samarbete den senare tiden. Detta har varit värdefullt för båda parter, tycker Lisa, som i egenskap av projektledare har gjort mycket nätverksarbete under projektets senaste år.

För målgruppen har den kuratorsledda gruppen betytt mycket, enligt alla utvärderingar, och framförallt varit ett stärkande rum där man kan dela erfarenheter med andra i en trygg miljö. Att kunna vädra det som upplevs som svårt i utredningen utanför sjukhuset är centralt, och att normerna i stödgruppen är mer tillåtande när det gäller upplevelsen av könsidentitet:

Lisa: 'I enkäten trycker de mycket på att transvården är väldigt tvåkönsnormativ. I stödgrupperna har de ändå lyckas skapa ett samtalsklimat där det är ok att vara trans på olika sätt – och det är jätteviktigt att de lyckas med det. Att varje gång köra en pronomenrunda, att det är ok att byta pronomen eller namn under vägens gång, beroende på vart man känner sig just i dag, det är väldigt tillåtande så, som det kanske då inte är på Huddinge.

Edward: Det är ingen pronomenrunda på Huddinge kan jag säga.'

Pronomenrunda innebär att alla i en grupp berättar för de andra vilket pronomen de önskar bli tilltalad med, och bidrar till att personen själv får bestämma vad den föredrar att andra kallar en, hon, hen, han eller den. Att personen själv får bestämma, och att det är ok att variera pronomen, står i kontrast till den dominerande förståelse av kön som råder i samhället. Där tas det för givet att en viss könad kropp naturligt innebär en identitet som hon eller han.

Lära av varandra

RFSL Ungdom och RFSL Stockholm har båda sina fysiska kontor på Sveavägen i Stockholm, något som skapar naturliga mötesplatser där projekterfarenheter kan delas och diskuteras. Edward har arbetat i projekt i båda föreningar, och Jojo inom RFSL Stockholm under flera år. Alla lyfter fram den kunskapsspridning som skett både över tid och tvärs över organisationsgränser.

Edward: I RFSL Ungdom har de flesta väldigt bra koll på transfrågor, det är inte bara vi som har jobbat med det, alla kan skriva en text utan att den blir helt tokigt cis-normativ liksom. Det har spritt sig till alla, så det inte blir sån 'å, är det du som är trans, då behöver inte jag tänka på det.' Det är en ambition hos alla anställda.

Organisationernas transinkludering hade påbörjats i samband med andra projekt och verksamheter som ägde rum på Huset, som lokalen populärt kallas av användarna, flera år innan Transformering påbörjades:

Jojo: 'Det har skett på många plan, jag tänker på skolinformationen, där har det också hänt jättemycket, framför allt med trans och kön, och annars hur man tänker kring kön och kroppar. Men det kan absolut hända mer! '

Edward: 'Jag hade ansvar för att transinkludera Linje 59 för RFSL Stockholm 2008. När Transformering började så hade det varit en kontinuitet över flera år på olika plan, det tror jag var jättebra.'

Linje 59 var en telefonjour för ungdom upp till 25 år som startades 1990 och lades ner 2010, för homo- och bisexuella.

Organisationerna drar nytta av varandra på olika sätt och har olika styrkor, tycker Jojo: 'RFSL Stockholm har erfarenhet av stöd- och samtalsgrupperna, skolinformationen och Egalia, RFSL Ungdom är bra på rapporter, och vi har båda mycket kontakt med målgruppen. Vi är bra på olika sätt. Och det är bra, vi kan dra nytta av varandra, tipsa varandra och så.'

Det handlar en del om personer, tycker de tre, där kompetensen kan vara rätt personanknuten och sårbar, eftersom folk försvinner – samtidigt som den också till viss grad stannar inom organisationen genom dokumenterade erfarenheter och kontinuitet i personalen. Detta blir även tydligt i hur transprojektens medarbetare drar linjer och historiserar den kompetensutveckling som skett över tid, och en tydlig medvetenhet kring hur olika metoder skapats och utvecklats över tid. Sett utifrån handlar det kanske om personer, men också om en professionalisering och ett flertal finansierade projekt där verksamheter fått skapas över tid, dokumenterats och haft arvoderad personal. Men även en tydlig uppskattning av en aktivist- och organisationshistoria som även har en lhbtq-social gemenskap som knutpunkt.

Vidareföring av projektet

En regning höstdag några månader senare träffar jag Lisa, som varit projektledare för Transit på RFSL Stockholm det senaste året. Hon bjuder på kanelbullar och delar med sig av sina tankar kring projektets avslut, som närmar sig med snabba steg. I slutet av oktober är projektpengarna slut, och finansieringen av stödgrupperna framöver är fortfarande inte klar. Målet har hela tiden varit att integrera de två samtalsgrupperna för transungdom i den ordinarie verksamheten. De har sökt utökat föreningsstöd från SLL (Stockholms läns landsting) för 2013, som vanligtvis ger ett visst årligt stöd till verksamheten. Om de även vill bekosta samtals- och stödgrupper för transungdom återstår att se – svaret har projektet sannolikt inte på bordet förrän närmare jul.

Lisa: 'Det är inte tal om mycket pengar alls, vi får vanligtvis 100.000 till vår verksamhet, och nu har vi sökt om 160.000. Det täcker egentligen bara arvode till de volontära samtalsledarna och hälften av utgifterna till lön för kuratorerna. Varken administration eller annonsering ingår i potten. Men söker vi för mycket så får vi inget alls.'

Lisa tror att de nog ska lösa sig till slut, men det är svårt att inte veta. Kanske kommer lösning bli att avgiftsbelägga den kuratorsdrivna stödgruppen, om de inte lyckas fullfinansiera den. 'Det är bättre att ha en avgift än att den inte blir av alls. Men det är också svårt, eftersom det då är många som inte kommer kunna gå av ekonomiska skäl.' Det vore trist om det bara dog, eftersom de har lagt ner så mycket arbete med att etablera grupperna och att det finns tydliga behov. De har även byggt upp ett förtroende genom samarbeten med andra centrala aktörer. Ungdomsmottagningen och transutredningsenheten på Huddinge sjukhus hänvisar exempelvis transungdom till grupperna. De fyller en unik plats som ingen annan kan erbjuda; ett tryggt rum där man kan träffa andra som har liknande tankar som en själv och som är fristående från vårdsystemet eller andra institutioner.

En annan pågående utmaning är att få igång liknande grupper i andra delar av landet. Det är egentligen inte RFSL Stockholms uppdrag, säger Lisa. Men vi vet ju att det finns behov över hela landet och vill gärna bidra till att sätta igång grupper genom att utbilda kring vårt metodmaterial. Responsen har dock inte varit så hög. Dels beror det på vilka resurser som finns på avdelningarna – det kräver ju att någon tar ansvar för att sätta igång det, och på en liten avdelning finns det knappa resurser, både ekonomiskt och mänskligt. Därmed blir det som regel en personfråga; i Örebro finns det nu en samtalsgrupp med sju deltagare, berättar Lisa – men det är tack vare en engagerad transperson som själv brinner för transfrågor. På andra platser finns det stort intresse för att starta, men där har de inte pengar för att betala för den utbildning som samtalsledarna måste ha för att starta en grupp, och RFSL Stockholm har inte resurser för att täcka dessa kostnader.

I slutskedet har det funnits lite pengar kvar i projektet. Istället för att trycka upp fler exemplar av metodmaterialet, som ändå kanske måste revideras

snart, har de istället beslutat att lägga pengarna på aktiviteter som gynnar målgruppen. Det ena är att starta en anhöriggrupp för anhöriga till unga transpersoner, som flera har efterlyst, och som har funnits tidigare när RFSL Stockholm fortfarande hade kvar sina egna socialkuratorer (som idag håller i kuratorsgruppen). Dessa kommer att leda två träffar för anhöriga, och tanken är att det kan vara en hjälp till att etablera en självgående anhöriggrupp som eventuellt kan bli en egen avdelning inom RFSL. En självgående anhöriggrupp för icke-heterosexuella barn och unga har funnits inom RFSL sedan 80-talet, 'Stolta föräldrar till homosexuella', och fördelen är att de som egen avdelning kan få tillgång till gratis lokaler och lite stöd till fika från RFSL. Den andra aktiviteten som erbjuds i Transits slutskede är en röstworkshop för transpersoner med en specialutbildad logoped, där deltagarna kan röstträna i en avslappnat sammanhang och som inte är en del av utredningen.[18]

Intervju med Kalle: 'Att träffa andra gav kraft att stå upp för sig själv'

Jag träffar Kalle, 25, hemma i den lägenhet som han delar med sin partner Siri i en närförort till Stockhom, en ljus två-rummare med milsvid utsikt. Han anmälde sig till Transits samtalsgrupp för unga transpersoner efter påtryckningar från flickvännen, som nog förstod bättre än Kalle hur viktigt det var för honom att prata med andra som kände likadant. Det var bara ett halvår tidigare som han fick insikt om att han nog var transperson. Han berättar:

> *Kalle: 'Siri och jag var på Stockholms filmfestival och då valde vi ut hbt-filmer, och [...]filmer som var transrelaterade, men såhär.. Jaha, så känner **jag** liksom. Och sen började jag fundera, vad kan det här vara? Å det var då jag började kolla lite på deras hemsida också, RFSLs hemsida. Och det var förra hösten kanske. Så det var då jag började med att hmm.. det här stämmer på mig. Och vi började prata Siri och jag. Hon frågade 'men vad är det du gillar med din kropp egentligen?' Jo, nej men det är brösten, det har jag aldrig gillat sen dom växte ut och så. Och så började vi kolla lite på RFSL Stockholm. Och då fanns det två grupper, dels för de här som är i utredning, och sen fans det den här för dem som hade tankar kring det. Sen mailade jag dem och så, ja du ska gå i den här gruppen. Så då anmälde jag mig.'*

Även om han var tvungen att vänta tre månader innan gruppen satte igång gick det relativt snabbt ändå, tycker han. Gruppen möttes vid åtta tillfällen, och blev viktig på många olika sätt. Dels på grund av hur träffarna var upplagda, med olika teman för varje gång och 'veckans transtips', med litteratur, filmtips och relevanta hemsidor. Men framför allt var det att träffa andra som kände likadant som var stärkande, berättar Kalle:

> *Kalle: 'Men det var verkligen så att genom att man träffade andra som kände likadant som en själv kände så fick man, dels fick man kraft till att stå upp för sig själv. Och sen så fick man.. eftersom man inte vill tro att det är så, när man knappt vet att det kan vara så, det är inte så många som vet om att.. Man har ju hört talas om att folk har bytt kön, men man tänker inte att det ska vara aktuellt för en själv. Då blir det så här att man vågar inse att det här passar kanske på mig – att våga acceptera att det är så. Och då känns det ganska tryggt att ha fler personer runt omkring, för jag tror inte att jag hade träffat någon som jag hade kunnat prata med som hade förstått mig om jag inte hade gått till den gruppen. Det är inte så att man möter någon random, och inte som skulle erkänna det i alla fall.'*

I vardagen har det blivit mer och mer vanligt att folk inte är heterosexuella, men trans är ändå fortfarande något som kan kännas både främmande och obegripligt, tycker Kalle: 'Det är inte så många som förstår, när man pratar med kompisar och försöker förklara för familjen sådär, så är det '.. men vad menar du?', det är svårt att förstå. Känner de en inte själv så går de ju inte direkt å kunna förstå. En känsla som man aldrig har upplevd kan man aldrig förstå.'

Genom deltagandet i gruppen fick han översiktlig information om hur han skulle gå vidare för att eventuellt påbörja en utredning för transsexualism. Genom psykakuten finns det nämligen möjlighet att få individuella samtal med en kurator, och ett team som kan ge en remiss vidare till utredningsteam i TS-vården. Att veta såpass snabbt precis hur man skulle gå tillväga för att komma vidare var guld värt. Kalle är glad för att han precis slank in, eftersom han var helt på gränsen till den maximala åldern för att kunna delta i Transit:

> *Kalle: 'Hade jag inte gått till Transit hade jag kanske inte vetat om att jag .. eller i alla fall hade det tagit längre tid att gå till psykhälsan.*

18 Logopeden är en av de två kuratorerna som leder stödgrupperna, som på senaste tiden har vidareutbildat sig.

Janne: det är inte så lätt att veta vad man har rätt till?

Kalle: Nej eller vart man ska vända sig. Och sen är det inte så lätt att förklara vad det gäller. Jag kommer ihåg jag skulle ringa till psykhälsan, de har telefontid, och sen frågar dom, ' ja vad söker ni för'? Och jag bara, jag satt ju i skolan.. Jag bara ' jo jag söker för..' sådär tyst, och sen ställde hon en massa frågor och jag viskade tillbaka.'

Kalle har valt att berätta för föräldrarna och nära vänner än så länge, och gruppens stöd i processen har varit ovärderligt:

Kalle: Och sen får man höra dom andra i gruppen berätta om hur man har berättat för sina familjer, sina kamrater och vilken respons de har fått och om det är positiv respons så inspirerar det då en själv att vilja berätta för sina närmaste. Så här. Så det har ju hjälpt mig att våga berätta för mina föräldrar, min syrra och några vänner och så. Så det känns skönt att få den styrkan och inte känna att man behöver skämmas och vara tyst om det utan egentligen bara vikten av att berätta för de nära och få dem med sig från ett tidigt stadium.

Kalle har hört om Tranits initiativ till att starta en anhöriggrupp, och tycker det är jättebra eftersom det finns stort behov för det. Tyvärr blir det för hans egen del inget som hans anhöriga kan ta del av, eftersom de bor på en mindre ort långt bort från Stockholm,

'Kalle: Det var jättemånga som kände att deras föräldrar skulle behöva prata med någon annan om det, för det är ju ett stort steg för hela familjen. För alla runtomkring. Det var det min mamma sa, att det var ju tur att du bor i stockholm – hade jag bott kvar där hade jag inte vetat vart jag skulle vända mig. Och det blir tråkigt för dom, för dom har ju ingen möjlighet att gå på några såna samtal för det finns ju inte.'

Det skulle behövas mer uppföljning som omfattar också de som inte bor I Stockholm tycker Kalle, kanske en samtalsgrupp via internet kunde vara lösningen? Men även i stan skulle det vara bra om det fanns ett sammanhang för unga transpersoner att gå till efter det att gruppen upplösts. I dag har de som han gick tillsammans med startat en grupp på Facebook, och de ses och fikar ungefär en gång i månaden. Men det kunde gärna varit ett transcafé också som man kunde gå till. Det finns ett redan, men de som går dit är mest i äldre åldrar.

Detsamma säger Robin, som citerades inledningsvis från intervjun i DN, på frågan om vad som hade varit den ideala mötesplatsen för att träffa hbt-ungdomar:

–Det skulle vara ett kafé, det skulle vara jättehäftigt. Ett transkafé eller nåt, jag skulle vilja att det fanns fler gårdar, fler platser som är gjorda för mig.

Kalles erfarenhet av att ta del i samtalsgruppen för unga transpersoner lyfter fram det som även en majoritet av deltagarna lägger vikt vid i sina utvärderingar som de lämnat in efter avslutat termin. Det allra viktigaste med gruppen har varit att bekräftas genom att träffa andra som känner detsamma som man själv; och att få ta del i andras erfarenheter och tankar i ett tryggt sammanhang. Det finns andra som känner likadant, och det finns möjliga levbara liv även om man inte känner sig hemma i tvåkönsnormen. Även de ämnen som tagits upp och de kunskaper som förmedlats har varit viktiga. En majoritet säger att de känner sig stärkta efter deltagandet i gruppen.

Samma mönster präglar utvärderingarna från den kuratorsledda stödgruppen för transsexuella; de allra flesta uppger mest positiva erfarenheter av att ha deltagit i gruppen, med tonvikt på att få dela sina tankar med andra som känner likadant och dela upplevelser från utredningsprocessen i ett tryggt sammanhang. Som en deltagare uttrycker det: 'Väldigt givande, då man som transsexuell ofta kan känna sig ensam och konstig och det då är skönt att träffa andra i samma situation.' 'Trygg, pålitlig, styrkande, hoppingivande.'

Flera lyfter fram att grupperna gett hopp och styrka till att orka leva och gå vidare i sin process. Om det är något deltagarna skulle vilja ändra på så är det framförallt att gruppen skulle ha varat längre, med fler träffar och mer tid till fördjupande samtal.

Sammanfattning

Projektet Transit har byggts upp på en solid grund av tidigare erfarenheter, kunskap och redan etablerade metoder inom organisationen RFSL Stockholm, samt på RFSL Ungdoms projekterfarenheter från Transformering. Projektet initierades utifrån observationer av målgruppens behov genom fritidsgården Egalia och de egna startgrupperna, i tillägg till de erfarenheter som Transformering genererade. Den tydliga förankringen i organisationens tidigare verksamhet verkar ha varit ett viktigt stöd i projektutvecklingsprocessen, där kunskaps- och

erfarenhetsgrunden och de strukturella ramarna har haft positivt inflytande. Projektet Transit har bekräftat att de behov som projektet beskrev när det initierades finns genom den respons det har fått i målgruppen, både genom den uppskattade antologin och de populära grupperna. Projektet synliggör ett stort behov av startgrupper och samtalsgrupper för unga transpersoner, för att träffa andra transpersoner inom ett ledarlett, tryggt och stärkande gruppsammanhang.

Projektet befinner i ett sårbart övergångsläge mellan projektfinansiering och en osäker framtid. Även om grupperna planerar att fortsätta oavsett, vill de kuratorsledda samtalsgrupperna kunna avgiftsbeläggas om man inte lyckas få till en extern finansiering för verksamheten. Långt flera än de som har fått plats i grupperna står i kö. När man tittar på vad deltagandet betyder för målgruppen är det av stor vikt att verksamheterna kan upprätthållas även i framtiden.

Eftersom en fortlevnad för projektet i detta fall inte kan lösas genom att 'sälja' en produkt eller en utbildning, är externt finansiellt stöd avgörande. Detta beroende på att kostnaderna för verksamheterna överstiger det som är ekonomiskt möjligt att täcka med den budget som finns i organisationen i dag. Vad som kommer att hända kvarstår att se när SLL har lagt sin budget för kommande år.

Fördom & Stolthet. Om normer kring kärlek och sexualitet

Forum SKILL och Kvinnofolkhögskolan, Göteborg 2010 – 2013

2009 söker Kvinnofolkhögskolan i samarbete med projektkollektivet Forum SKILL om stöd till 'Ett projekt om sexuell identitet och normer för personer med intellektuell funktionsnedsättning.' Kvinnofolkhögskolan i Göteborg har varit verksam som feministisk utbildningsanordnare sedan 80-talet, medan det nystartade Forum SKILL startades ungefär samtidigt som projektmedel söktes. Den beskrivs på föreningens hemsida som:

> *'..en ideell förening som drivs projektbaserat med utgångspunkt från mänskliga rättigheter.' Forumet består i dag av fyra olika projekt, där i tillägg till detta ytterligare ett är arvsfondsfinaniserad, Mamas retro, båda med personer med intellektuella funktionsnedsättningar som huvudmålgrupp. 'SKILL kommer från engelskans 'färdighet', men står även för SAMARBETE, KOMPETENS, INTERSEKTIONALITET, LÄRANDE och sist men inte minst, LUST.' (www.forumskill.com).*

I projektansökan från år 1 beskrivs projektets huvudsyfte som följer:

> *'Hur blir du bemött om du till exempel är kvinna, lesbisk, har en intellektuell funktionsnedsättning och beroende av personal i din vardag? Omsorg kan lätt bli till makt. Vi vill genomföra att projekt vars syfte är att växla diskussioner kring normer och sexuell identitet. Vi vill även kartlägga behovet av mötesplatser och tillgänglig information för målgruppen.*
>
> *Sexualundervisningen i särskolorna, särvux och andra utbildningsanordnare som arbetar med målgruppen har brister och saknar uppdaterat, lättförståeligt arbetsmaterial som tar upp ämnet. Bristen på verktyg för diskussion är stor och akut. Målet är att producera ett läromedel innehållande bok, handbok och dokumentärfilm.' (projektansökan år 1).*

Målgruppen beskrivs som personer med intellektuell, neuropsykiatrisk eller kognitiv funktionsnedsättning. En sekundär målgrupp är personal inom särskola, folkhögskolor, personal på gruppboenden, dagliga verksamheter och utbildningar inom vård och omsorg. I synnerhet vill de utmana den heteronormativitet som de av erfarenhet vet råder inom dessa institutioner. Med stöd i britisk och svensk forskning frågar projektets initiativtagare vilken inverkan personalens rädsla att prata om sexuell identitet har för vilka identifieringsmöljigheter målgruppen faktisk får, om de aldrig blir positivt bekräftade i en eventuell icke-heterosexuell identitet eller begär?

I ett tidigt skede av projektet fick de en kommentar från RFSL om inte gruppen transpersoner också borde vara med i projektet? ' RFSL uppmärksammade att vi i titeln hade glömt att inkludera transpersoner. Projekttiteln omformulerades omedelbart till normer, sexuella identiteter och uttryck.' (redovisning, år 1). Under årets första år skapades också ett nytt projektnamn, med inspiration från Jane Austens roman Stolthet & Fördom – med en tvist: Fördom & Stolthet.

Bakgrund

Jag träffar projektgruppen i deras fina ljusa lokaler med utsikt mot havet, inte så långt från Järntorget i Göteborg. Vi har några timmar på oss innan de ska bege sig söderut för att vara med på en konferens i Malmö. Där ska man göra reklam för projektet och ha möten med framtida samarbetspartners. Det luktar nybryggt espresso när jag kommer in genom dörren, och Mia tar leende emot mig. Vi tittar på lokalen

medan vi sätter oss i soffhörnet. Det hänger olika papper runt omkring på väggarna, kom-ihåg-listor och idéer till nya projekt.

Mia Bobzow, som tillsammans med An-Cii Hult tog initiativ till projektet från Forum SKILLS sida, har själv arbetat i många år med målgruppen. Hon har gjort detta på olika gruppboenden och dagliga verksamheter och dessutom i ett tidigare projekt med samma målgrupp:

> *Mia: 'Jag och An-Cii hade jobbat mycket med målgruppen, personer som har intellektuell eller kognitiv funktionsnedsättning, och i ett annat projekt i Göteborg med samma målgrupp som hette Klick, som också handlade om sexualitet och var arvsfondsfinansierad. I alla fall, det var väldigt normativt formulerat. Det hette från början 'Jag vill ha en man. Och handlade om en kvinna.' (skrattar). Förutom det hade jag tidigare jobbat på på gruppboenden och andra dagliga verksamheter och tyckte att personalens attityder till hbtq-frågor var väldigt negativa. Det känns som att man tar sina fördomar och lämpar dem över på andra på ett sätt som man kanske inte skulle göra på en annan arbetsplats.'*

Även de två andra nuvarande projektmedarbetarna har haft liknande erfarenheter. Erika Gustafsson berättar om hur hon ofta upplevt att sexualitet tystas ner och att man inte ens har ett språk för att prata om det. Men även homofobi är vanligt förekommande:

> *Erika: 'Det var några arbetstagare i en daglig verksamhet som hade ansvar för en person med intellektuell funktionsnedsättning som skapade jättemycket avsky och rädsla hos personalen. Alltså de sa 'men å, hon är jättefarlig, hon kan gå på personal, hon är ju lesbisk.' Mycket konstiga idéer.'*

Erika, som är utbildad teaterpedagog, kom in i ett tidigt skede som konsulent i metodutvecklingen och har i dag en halvtidstjänst där, i likhet med Frida Sären som har bakgrund från RFSU. Hon kom in i projektet när Erika var föräldraledig. Alla pratar mycket om den föreställning som verkar omhulda sexualitet i målverksamheterna, och ett ordspråk som de regelbundet möter:

> *Frida: 'Som i det första kapitlet i boken, där står det 'Väck den björn som sover!' Många tycker nog att det är lika bra att de inte vet något. 'Låt björnen sova!!' har vi fått höra gång på gång när vi pratar med personal. Uttrycket har då syftat till att personer med intellektuell funktionsnedsättning inte bör informeras om sexualitet och sexuella rättigheter.'*

Det finns flera exempel på att sexualitet regleras på gruppboenden, berättar Erika:

> *Mia: 'De vill inte sätta igång en medvetenhet som inte finns tror de – och många tjejer i personalen är så här 'tänk om det blir barn!' Liksom, de kommer göra barn. Samtidigt är kvinnor jättehårt kontrollerade med preventivmedel och p-stavar utan samtycke, liksom för att motverka att det skulle bli några barn, för 'deras skull'.'*

När det gäller homosexualitet, bäddas homofobi ofta in i någon sorts omsorg, tycker Erika:

> *'Den här omsorgen är förlamande alltså, 'å vårt barn ska ingenting veta'. Han må vara 40 år, men han ska skyddas från all kunskap om sexualitet. Välvilja och 'vårt barn har down syndrom, det är jobbigt nog, det får räcka med det, det kan inte vara homosexualitet inblandat också!' Det blir att förminska dem utan att låtsas om.'*

Både infantilisering av målgruppen, och därigenom avsexualisering, och en förståelse av 'dubbla förtryck', där både funktionshinder och en avvikande sexualitet och könsidentitet uppfattas som något oönskat och tragiskt är alltså vanligt förekommande (Nyberg 2010).

Det är många frustrationer som kommer på bordet under vårt samtal, och samtidigt har projektet lyckas mer och mer att komma förbi rädslan och nå personalgruppen. Något av det första de lärde sig var att för att kunna nå huvudmålgruppen med erbjudanden om workshops, var de tyvärr beroende av att nå personalgruppen, som på olika sätt fungerade som portvakter för att information skulle nå fram till målgruppen. I processen blev det också viktigt att hitta ett språk som tilltalade. Istället för 'heteronorm och hbtq', formulerades syftet som 'normer kring kärlek och sexualitet', något som fungerade bättre för att nå fram, berättar Mia: 'Det var som om vi måste sälja grisen i säcken, folk kanske inte vet vad hbtq står för, så man kan tänka att 'ja men det är inte någon hos oss som är intresserad av det..' Och sen använde vi frågor för att förmulera oss; 'har du funderat på det här?'. Erika suckar att det också är lite irriterande att inte tala om att det handlar om hbtq alla gånger: Man både vill

att det ska utstråla det och samtidigt måste vi anpassa det lite.'

Uppmärksamheten kring projektet har också ökat i takt med att det har växt fram, och genom att etablera långsiktiga samarbeten med målgruppen genom redan existerande organisationer och mötesplatser. Dessa samarbeten har pågått genom hela projektperioden, där metodmaterialet genom hela processen har utvecklats i dialog med fyra referensgrupper i olika städer.

Projektet tar form: material och metodutveckling

Under år ett lades grunden för projektet, på flera nivåer samtidigt. Utbildning och diskussion ska skapas genom att utveckla ett metodmaterial som ska säljas och användas under de utbildningar som projektet håller. Det bestäms att materialet ska bestå av en bok och en handledning med olika övningar, samt en kortlek med porträtt av olika människor. Idén till hur det skulle se ut kom under ett möte med en av referensgrupperna:

> *Mia: 'Jag kommer ihåg vårt första referensgruppsmöte med Alfa nede i Laholm, en förening för personer som har intellektuell funktionsnedsättning, en mötesplats som också har projekt som de driver. Det var de som föreslog att 'men ni måste ha bilder!' Vi hade haft övningar med dom, Heta stolen och så, och vi började prata om vilka hbt-personer de kände till och så, och helt plötsligt så kom vi på; 'men tänk att ha en massa bilder på personer med helt olika sexualiteter och identiteter så vi bara kan visa som ett smörgåsbord!'*

Idén ledde till att porträttbilderna blev centrala, både i boken och i den kortlek som användes som reflektionsverktyg i övningarna som skapades. Att ha flera ingångar, både lättläst text och bilder att jobba utifrån, var viktigt, säger Erika:

> *Erika: 'Jag är ju teaterpedagog från början och har jobbat mycket med grupper och övningar och så, och ni andra har också olika efarenhet av att en del bäst tar in information genom att lyssna, medan en del gör det genom att titta eller själv beskriva eller få göra. Vi tänkte nog att det var viktigt att göra det så konkret som möjligt också, och att få angripa samma frågeställning på olika sätt.'*

Mia, som har många års erfarenhet av att arbeta som fotograf, reste runt i landet och fotade själv 'smörgåsbordet'; människor med olika bakgrund, identiteter och åldrar, kändisar och 'vanligt folk'. Att ha med lhbtq-personer med olika funktionsnedsättningar var viktigt, att lyfta fram dem som personalen ofta hävdar 'inte finns'. Att synliggöra blev därmed ett viktigt syfte med porträtten, som senare också utformades som utställning bland annat på Centralstationen i Göteborg. Under utställningen intervjuade de en del av dem som passerade förbi om vad de tyckte om bilderna, berättar Mia:

> *Mia: 'Då var det en bild på Anna, som har downs syndrom, som fick mycket uppmärksamhet [med en text] att det är en person med downs syndrom som uttalar sig om en annan sak än sin funktionsnedsättning, är en del av det offentliga rummet och har en röst. Det är jätteviktigt i vad vi håller på med, att diskutera annat än funktionsnedsättning.'*

I övningarna som utvecklades var syftet med bilderna inte att gissa 'vem som är vad' – utan tvärt om; 'att man inte kan förutsäga om en person är sån eller sån bara utifrån hur den ser ut. Och att alla har rätt att identifiera sig själv,' säger Frida. Erika berättar hur hon har förvånats över alla föreställningar de har mött under utbildningarna om att lesbiska och bögar bara 'är unga och rockiga', att de varken kan vara äldre, ohippa eller ha en funktionsnedsättning.

Bok, övningar och dokumentärfilm

Boken börjar med en del om normer och en 'hbtq-ordlista', och avslutas med korta snuttar kring kärlek, lust, diskriminering, familj och reproduktion. Liksom med en egen del om hbtq-historia. I mitten av boken används en del av porträtten tillsamman med en oftast personlig berättelse om erfarenheter av normer kring kön och sexualitet, framförallt i relation till identitet och hur man lever, och kring synen på familj. Boken, som är skriven på lättläst svenska och ger ett inbjudande intryck, är tryckt med stor skrift och luftig layout, många foton och små ritade illustrationer. Ett intersektionellt perspektiv har eftersträvats i utformingen av materialet, kanske i synnerhet i revideringsprocessen där materialet granskats av kvinnofolkhögskolans intersektionella grupp.

Övningarna är samlade i ett eget häfte, som inleds med ett kort kapitel på ett specifikt tema, likt de teman som finns med i boken. Det finns också en kort inledning till 'handledaren', den som ska använda materialet, om vad man bör tänka på när övningarna görs. Övningarna syftar till att reflektera och diskutera kring normer, identitet och diskriminering

utifrån associationsövningar, case-beskrivningar av situationer som kan uppstå i gruppboenden och forumteater.

Materialet har testats och reviderats i referensgrupperna (som ingår i primärmålgruppen). Detta har givit ovärderlig feedback under processen gång.

Det är meningen att materialet ska kunna användas av alla, utan krav på specifika förkunskaper: ’Materialet kräver inga förkunskaper eftersom det är utformat för att skapa diskussioner och ta tillvara på de erfarenheter som målgrupperna har’ (redovisning år 2). Samtidigt håller också projektet utbildningar som kan vara ett stöd i att använda övningarna på egen hand vid senare tillfällen.

Även en dokumentärfilm om unga lhbtq-personer med intellektuella funktionshinder ska ingå i materialet. Filmen planerades i samarbete med filmskaparen Cecilia Neant-Falck, men som senare ersattes av Lollo Jarnebrink då Neant-Falk fick barn. Under ett besök hos referensgruppen Grunden I november 2010 hämtar regissören inspiration till filmen, enligt den projektblogg som tidigt skapades för att framförallt kommunicera med målgruppen på lättläst svenska (men även med andra samarbetspartners och intresserade):

> *‘Här kommer några bilder från besöket hos Grunden i Karlshamn.*
>
> *Gruppen pratade med Lollo om vad man vill se i en dokumentärfilm. Vad är viktigt att ha med i filmen? Vi passade även på att plåta till de 100 porträtten. Det var många från Grunden Karlshamn som ville vara med och göra sin röst hörd. Jättekul!’*

Att hitta någon som ville vara med i den visade sig dock vara svårt av olika skäl. Flera lhbtq-personer med intellektuella funktionsnedsättningar var intresserade, men ville inte medverka på grund av anhöriga och personal, medan andra hade en partner som inte var öppen. Efter en lång tids sökande beslöts att göra en dokumentär om Tessan, som är öppet bisexuell och funkisaktivist med cp-skada. Tessan håller på med en könsutredning för att bli Viktor.

Utbildningar och spridning av materialet

Under år två märks resultatet av den grund som lagts i nätverksskapande och info om projektet under år 1. Inför HBTQ-festivalen i Göteborg märks det att projektet nu är känt, och att det finns ett bra samarbete med RFSL och RFSU i Göteborgsregionen, berättar projektet på bloggen, maj 2011:

> *‘Nu är det endast ett fåtal platser kvar på workshopen 1 juni om Kärlek, känslor och sexualitet för personal och anhöriga. Workshopen för personer med intellektuell eller kognitiv funktionsnedsättning är sedan länge fullbokad.*
>
> *Detta känns så jäkla kul! Att vi har lyckats nå ut så bra och att många tycker att ämnet är angeläget. Eftersom genomslaget vid förra årets HBTQ-festival inte alls var detsamma måste det faktiskt betyda att vi lyckats påverka på flera plan.’*

Förutom sina workshops arrangerar Forum SKILL även ett panelsamtal under HBTQ-festivalen med aktivister och politiker tillsammans med RFSL och Västra Götalandsregionen, och har också en fotoutställning i RFSLs tält.

I augusti 2011 släpps den första versionen av boken och handledningsmaterialet och börjar spridas genom försäljning och de workshops som projektet håller. En viktig erfarenhet som lyfts fram är betydelsen av att engagera personal för att nå primärmålgruppen skriver projektet i redovisningen för år 2: ‘Det är personalens intresse, förståelse och engagemang som avgör om informationen kommer målgruppen till godo.’ Rekrytering från primärmålgruppen har gått betydligt lättare på de platser och i de organisationer där de har haft handledningsworkshops. Under året var 6–8 workshops för personer med intellektuell funktionsnedsättning, personal och anhöriga planerade. Till slut blir det dock hela 12 workshops, tre för primärmålgruppen, fyra för personal och anhöriga och även fem för personer med intellektuell funktionsnedsättning och personal tillsammans, något som är ett ovanligt tillvägagångssätt. Vid ett besök i Malmö hade de spridit information om workshopen på alla möjliga sätt, och varit tydliga med att det var en blandad workshop, men då det närmade sig hade bara personal anmält sig. Det skapade frustration:

> *Mia: Vi skulle ju ha blandad grupp, det här går bara inte! Varför anmäler de sig inte? Det hade inte gått in i deras huvud, även om de som jobbade där var genuspedagoger och vi samarbetade med kommunen om att de skulle sprida det i föreningar, särskola och allt, men det är ett så ovanligt koncept att vi jobbar ihop.’*

När de lyckades rekrytera blandade grupper har vinsten varit stor tycker de:

Mia: 'När folk från olika håll är representerade så kan frågor fångas upp på ett annat sätt, då kan man jobba vidare med frågorna – det är inte vi som behöver komma dit utan man kan få dit nåt studieförbund eller RFSL.'

En genuspedagog som deltog i workshopen i Malmö lyfter fram fördelarna med arbetssättet: 'Det var bra för mig att sitta och arbeta tillsammans på lika villkor, det har jag aldrig gjort tidigare. Det har lärt mig att inte vara rädd för att prata om livet med målgruppen.' (utvärdering, från redovisning år 2).

Materialet ,som hittills används på vuxna med och utan funktionsnedsättning, testades under hösten även på elever i mellanstadiet i skolan med stor succé:

'I denna vecka har vi fått äran att träffa två gäng med helt fantastiska ungdomar! I måndags besökte vi Tångenskolan och i tisdags Martinaskolan, på skolorna mötte vi elever i årskurs fem och sex som hjälpte oss att utveckla vårt material Fördom&Stolthet. Vi visade bilder och pratade om fördomar. Hittills har vi bara använt materialet tillsammans med vuxna och nu ville vi testa om det gick bra att använda även tillsammans med lite yngre personer. Vi fick riktigt bra feedback, tack alla ni som var med! Vad kloka ni är och så roligt vi hade!' (blogginlägg, september 2011)

Projektet bestämde sen att fokusera på målgruppen under resten av projektperioden, delvis för att det också finns en del material som vänder sig till skolan.

Filmen om Tessan/Viktor släpps också under hösten 2011 och har premiär på Hagabion i Göteborg:

'Tasso Stafilidis inledde filmvisningen med att kort berätta om sitt engagemang i frågan. Filmen visades och sedan följde ett intressant samtal mellan Tessan Olsson, Kaj Heino ordförande i RFSL Göteborg, Marie Hagberg kurator på Lundströmska mottagningen och Erika Gustafsson från forum SKILL. Publiken ställde frågor och Tessan efterlyste mer engagemang från personer med rörelsehinder och tillgängligare transrörelse. Det var cirka 60 personer i publiken.' (blogginägg, september 2011).

Det händer mycket i projektet, med workshops och spridning av materialet och kontinuerliga möten med etablerade samarbetsparters i referensgrupper och organisationer, och nya kontakter. Redan ett halvår efter att materialet släpps börjar de dock tänka kring hur materialet och tillvägagångssätten kan utvecklas vidare, inför en eventuell revidering och nytryck, eftersom upplagan verkar gå åt. I synnerhet tänker de kring hur de kan jobba på ett mer intersektionellt sätt, och hämtar inspel från en av kvinnofolkhögskolans expertgrupper:

'Idag har vi haft ännu ett möte med Azadi, Kvinnofolkhögskolans intersektionella utbildning www.kvinno.fhsk.se som har granskat boken ur ett intersektionellt perspektiv. Jättebra åsikter som är viktiga inför fortsättningen av projektet och i allt annat vi gör också för den delen.' (blogginlägg december 2011)

Synpunkterna blir värdefulla vid omarbetningen av materialet inför revisionen och nytrycket. När projektet går in i sitt sista år sätter gruppen igång med att omarbeta texter och bilder utifrån sina erfarenheter och den respons de fått från samarbetspartners. Precis när jag kommer på besök i september är den reviderade versionen av materialet skickat till tryck och projektgruppen känner sig lättade efter att ha närgranskat och vänt upp och ner på formuleringar och detaljer.

Mia: 'Den intersektionella granskningen har varit jättebra och jättenyttig, och vi tycker vi har gjort ett mycket bättre material. Men det är också väldigt svårt att jobba intersektionellt och göra det lättläst. Hur kan vi förklara nånting komplicerat så lätt som möjligt utan att det ska vara normerande? Att ersätta ordet 'man' till exempel med 'en person' – 'man kan vara bög, man kan vara heterosexuell..'. Då blir det genast många fler ord för att förklara något. Det har vi brottats med nu.'

Det är en process som aldrig riktigt tar slut, och det har varit svårt att sätta ett streck för revideringen, men slutligen måste man ändå skicka iväg det till tryck, säger Erika. Man kan lätt bli lite missmodig efter att ha närgranskat sin egen text lite för länge. Då känns det bra när det plötsligt dimper ner ett entusiastisk mail i mailboxen:

Erika:'Vi mötte några aktiveringspedagoger på en mässa i våras, och i går när vi satt och tyckte att materialet var för dåligt fick vi ett sånt himla fint mail med 'hej! Tack för det fina lilla kitet med helt fantastiska övningar! Nu ska jag använda det.' Hon var så peppig!'

Framkomliga vägar

Projektgruppen tycker att det har funnits intresse och vilja inom daglig verksamhet, särskola, kommun landsting och organisationer att jobba med frågor rörande funktionalitet och sexualitet, men en avsaknad av konkreta verktyg. Där fyller projektet ett hål, eftersom det är väldigt få som håller på med liknande projekt, tycker de, och den positiva respons som de fått från medverkande och användare har varit viktig. Även att dagligen ha kontakt med målgruppen, genom referensgrupper och att dela lokaler med Mamas retro (se längre fram) har varit centralt för produktionen av materialet. En av dem, Sheila Silvestre, har även fortsatt att granska texter, och komma med direkt respons:

> *Mia: Vi hade skrivit kost och logi på en inbjudan. Hon bara: 'Vad betyder kost och logi?' 'Eh, mat och övernattning?' 'Ja men så skriv det då,' säger hon. Sheila har varit ovärderlig i det, hon är väldigt direkt.'*

Att ha med kända personer i materialet har också skapat positiv uppmärksamhet och gett projektet ett lyft. När det gäller utbildningsformat så lyfts konceptet med att hålla workshops för båda målgrupperna som positivt:

> *'Att hålla workshops för både primär och sekundär målgrupp tillsammans har visat sig att vara ett vinnande koncept. På så vis ges målgrupperna samt chefer inom vård och omsorg och andra möjlighet till dialog med varandra. ' (redovisningen, år 2).*

En annan viktig aspekt som har varit ovärderlig för den snabba utveckling som projektet haft, är det breda kontaktnät som projektgruppen redan besatte innan de började jobba i projektet: 'Att ha tillgång till den kompetens som finns i vårt nätverk , exempelvis Kvinnofolkhögskoln och RFSU Göteborg har bidragit till att materialet har blivit granskat från flera perspektiv.'(redovisning, år 2).

Dessa har befunnit sig inom hbtq-rörelsen, den feministiska rörelsen samt funkis-rörelsen, och består av formella såväl som informella kontakter som pågått i flera år: 'När jag tittar på de material som vi inspirerats av så känner jag ju minst en som jobbar i varje projekt privat,' berättar Erika, som har 15– 20 års erfarenhet som feminist och hbtq-aktivist. En annan tendens som varit en hjälp är att det inom alla rörelser börjar etableras ett mer intersektionellt perspektiv, tycker Mia:

> *Mia: 'Madeleine Linder som var väldigt aktiv i början i projektet, hon är lärare på Kvinnofolk och väldigt aktiv i olika handikapporganisationer i stan och nationellt, hon berättade att hon har försökt lyfta frågor kring hbtq och rasism inom de rörelserna. Det har varit fruktansvärd trögt dock, men det är också ett generationsskifte på gång nu – de unga är inte intresserade av att vara med i handikapporganisationer. Man kanske inte identifierar sig på samma sätt med sin funktionsnedsättning.'*

Inom hbtq-rörelsen har 'funkis-frågor' också fått en annan uppmärksamhet de senaste åren jämfört m ed tidigare, även om de inte riktigt har första prioritet:

> *Erika: 'Men det händer saker och vi kan koppla till det. Det finns till exempel en liten rörelse som kallar sig aspi-queer – alltså personer med funktionell fuktionsnedsättning som asperger, som själva gör kopplingen mellan detta och trans, med utgångspunkt i en upplevd oförmåga att tänka på sig själv som könade. Men också psyk-radikalism är ju något som etablerats i delar av hbtq-rörelsen där psykiska funktionshinder uppmärkammats genom en kritik av samhällets indelning i 'sjukt och friskt'. Så det är mycket som är på gång.'*

Att det finns överlappande plattformar har gjort det möjligt att aktivt delta i det brobyggande arbete som krävs för att skapa bättre plats i rörelserna för de som ofta faller mellan stolarna; lhbtq-personer som har ett funktionshinder.

Hinder

Mitt i det som känns framgångsrikt och främjande med projektet, lyfts svårigheten med att nå ut till målgruppen som utmanande:

> *'Det finns föreställningar om att personer med intellektuell funktionsnedsättning inte bör informeras om sina sexuella rättigheter. Vi har märkt av en ovilja bland de nätverk som omgärdar målgruppen, att överhuvudtaget diskutera sexualitet. Personalen saknar kunskap och verktyg.' (redovisning, år 2)*

Det är lätt att vi redan når ut till de redan frälsta, berättar projektgruppen – de som är speciellt intresserade, medan de som verkligen hade behövd det inte kontaktar oss. De berättar om ett besök de hade från Komvux, där tre av studenterna ville diskutera ett case med dem;

Frida: 'Hur kan en förlamad man och en kvinna med Asperger ha sex?' Och det är inte riktigt så vi jobbar – inte konkret hur personer kan ha sex med varandra. I den diskussionen kom vi så klart in på det här med normkritiskt tänk och hbtq och så till slut var det en kvinna som bröt ihop och sa '..men vi vanliga får ju ingen plats, vi får inte vara med! Det är ju bara Pride överallt!' Och det var rätt jobbigt. Men det är bra att bli påmind om hur verkligheten ser ut. Det är ju de här som skulle gå utbildningen.'

Ovana att arbeta med blandad målgrupp lyfts också fram som ett hinder, som tidigare nämts, då det upplevs som så ovanligt att personal inte har förstått att det är båda målgrupperna som menas, trots att det uttryckligen stått i inbjudan.

Att uttrycka sig lättförståeligt utan att vara normativ – och samtidigt vara normkritisk och intersektionell – är också en strävan som kan upplevas som hindrande.

På det mer strukturella planet har det funnit vissa praktiska svårigheter för målgruppen att delta, på grund av färdtjänst och personalbyten. För dålig respons från handläggaren på Arvsfonden har också varit frustrerande och skapade osäkerhet i processen, men det fungerar bättre i dag. Till slut påpekas det som många lyfter fram: det är ett omfattande projekt i förhållande till antalet tjänster, där det blir en hel del kvällar och helger som ingen riktigt betalar för.

Samarbeten och referensgrupper

Projektet präglas av en prestigelös och öppen inställning i samarbetet med andra; både samarbetspartners och referensgrupper. Referensgrupperna har bestått av olika grupper och mötesplatser för målgruppen på olika platser i landet, och har varit centrala bollplank i arbetet med att utveckla och testa fram materialet. Dessa består av:

'Inuti, ett konstnärskooperativ för personer med intellektuell funktionsnedsättning, Alfa, en mötesplats för personer med intellektuell funktionsnedsättning, Grunden Karlshamn, en förening för personer med intellektuell funktionsnedsättning, Kulturlabbet, en daglig verksamhet för personer med intellektuell funktionsnedsättning och Mamas retro, ett socialt företag för kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar som av olika anledningar stått utanför arbetsmarknaden.' (redovisning, år 2)

Konstnärskooperativet Inuti i Stockholm har varit en viktig samarbetspartner från starten. 2010 skriver Mia på bloggen:

'Juni 10 – lyckades ta oss till projektets referensgrupp på Inuti. Referensgruppen på Inuti ska bolla tankar och idéer till boken med oss. Mötet mynnade ut i många intressanta idéer att spinna vidare på. Särskilt när det gäller det konstnärliga uttrycket. Inuti är grymma. Tillsammans provade vi värderingsövningar och diskuterade bland annat utanförskap, om vad fördomar är och vilka fördomar vi själva har, behovet av material som tar upp sexualitet, behovet av förebilder och hur vårt samarbete kan se ut. Vi ser verkligen fram emot att samarbeta med Inuti.'

Några månader senare är de åter på besök: 'En grupp på Inuti provar och utvecklar övningar som ska vara med i materialet. Vi lyssnar och ändrar och provar igen. Det är väldigt spännande.'

Genom att dela lokaler med projektet Mamas retro har projektet också kommit i kontakt med målgruppen på daglig basis, något som varit viktigt i utformandet av texter och material.

Kvinnofolkhögskolan, som från början var med som sökande, har varit ovärderlig i arbetet med materialgranskning och som diskussionspartner. Förutom dessa uppges ett stort antal organisationer och studieförbund, olika dagliga verksamheter och särskolor som samarbetspartners i samband med workshops och samtal. Därtill kommer alla festivaler och mässor som projektet tagit del i. Dessa samarbetpartners är spridda över stora delar av Sverige, från Malmö i söder till Umeå i norr. Kontakterna har varit etablerade sedan tidigare eller etablerades under projektet.

Sedan finns alla de enskilda individer som bidragit till nya insikter på ett eller annat sätt, till exempel aspi-queer-aktivisten Immanuel Brändemo, transperson med Asperger:

Erika: 'Föreläsningen med Immanuel igår var jättebra och intressant. Och väldigt viktig för fortsättningen av Fördom & Stolthet. Det var flera saker som Immanuel berättade om som vi inte tänkt på eller haft kunskap om. Därför är det bra att Immanuel kommer att fortsätta prata med oss om hur vi kan göra projektet bättre.'

’Jag har lärt mig jättemycket!’

Sheila Silvestre kom i kontakt med projektet genom Forum Skills andra projekt, Mamas retro, som delade lokal med Fördom & stolthet den första tiden. Mamas retro syftar till ’att öka arbetsdeltagande och delaktighet bland kvinnor med funktionsnedsättning och erbjuda kvinnor med olika bakgrunder vägar till empowerment, utbildning och meningsfullt arbete.’ Innan dess hade hon varit arbetslös i två år, och kände sig väldigt rastlös, berättar hon. På Mamas retro lagar deltagarna tillsammans nya kläder av gamla och säljer dem i en second hand butik. Det var där som Sheila kom i kontakt med Fördom och Stolthet:

> *Sheila: ’Sen frågade Mia mig om jag ville vara med i materialet i kortleken. Det tyckte jag det var häftigt, hon intervjuade och fotograferade mig. Sen berättade jag att jag hade dyslexi, och då frågade hon om jag kunde läsa igenom materialet. Jag läste materialet och sa vilka texter som var för svåra, så de fick göra om det till mer lättläst.’*

Sheila har själv gått i gymnasiesärskolan, och bekräftar det som projektet erfarit – att det är dåligt med sexualkunskap i särskolan:

> *Sheila: ’Det var aldrig någon som pratade om sexualitet i skolan, det var jättedåligt. Jag har lärt mig allt jag vet om hbtq genom Fördom & stolthet. Det här materialet hade varit jättebra att ha i skolan. Eftersom jag har en annan kulturell bakgrund så var det inte läge att prata om sex hemma riktigt… när två män pussas på tv eller så så hörde jag att ’det här är konstigt’. Så det har varit lärorikt för mig att förstå hur olika människor kan vara, en jättehäftig resa faktiskt. Att vissa människor inte är mer udda än andra.’*

Sheila tycker att hon har gått igenom en process, där hon fått syn på sina egna fördomar och ändrat på hur hon uppfattar andra människor runt sig:

> *Sheila: ’Det har fått mig att förstå mig själv på andra sätt. Jag har haft fördomar också, och det har varit häftigt att kunna upptäcka det hos mig själv och att ändra på det. Hade jag inte haft Fördom och stolthet så hade jag inte vetat något av det här – hur ska man få tag på sån information?*

Förut tänkte man ’gud den här människan är konstig’ – men nu gör jag inte det eftersom jag är i den miljön. Jag har inte samma fördomar som jag hade förr. Det är en kunskap som borde finnas självklart i skolan. Jag förstår inte varför skolan inte tar upp det.’

I dag är Sheila även en del av i projektgruppen. Två dagar i veckan arbetar hon med olika saker; att granska texter och delta i workshops: ’I början skulle jag bara hjälpa till med att hänga upp bilder och pusha dom, ge input på om det var lätt eller svårt att förstå.’ Då fick hon chansen att lyssna till allt som sades under workshoparna, något som var både lärorikt och fascinerande.

I dag har hon utökade uppgifter i workshoparna. Framförallt har hon en del ansvar i organiserandet av slutkonferensen, där hon ska debutera i rollen som konferancier, något hon ser fram mot med skräckblandad förtjusning: ’Jag behöver träna mig innan. Jag har ju aldrig gjort det förr, jag ska prata för mig själv och vara i rampljuset helt på egen hand – det känns lite läskigt.’ Hon kommer även att samla upp de frågor om sex som kommer på mail innan konferensen, som ska mynna ut i en ’Fräcka fredag med Frida’. Det är många utmaningar med att jobba i projektet: ’På grund av min dyslexi så tycker jag det kan vara svårt att ta ansvar och våga göra saker själva, våga hålla i en workshop eller inledning själv, utan alla andra.’

Men alla utmaningar är också något av det som gör det så lärorikt, berättar Sheila: ’Jag får utveckla mig och växer hela tiden.’ Även om hon hoppas att få fortsätta att jobba i projektet, har hon också fått styrka att vilja utbilda sig:

> *Sheila: ’Det har fått mig till att vilja utbilda mig till sexolog. Det trodde jag aldrig att jag skulle göra innan, att söka mig till en utbildning, jag trodde att kanske folkhögskola var det jag kunde få till. Jag har ju dyslexi och andra svårigheter, och har upplevt förut att andra har sagt att jag inte kunde få till något. Nu har jag folk runt mig som säger att jag kan göra det – jag får jättemycket stöd från projektet.’*

Drömmen är att kunna bedriva sexualundervisning i hemlandet, Kap Verde, efteråt, och kanske göra något projekt där, som hon tror skulle behövas.

Framtidsplaner

Vid ingången till 2012 tänker projektledaren redan på hur projektet kan leva vidare. Flera idéer är på gång:

> *Hej, god fortsättning på det nya året!*
>
> *Har just rivit ner tidsplanen jag hade klistrat upp på väggen, för att göra ny plats för det*

nya året. Nya planer på sexbok, fortsättning av Fördom & Stolthet och workshopen i Malmö den 24 januari cirkulerar i mitt huvud. Hoppas på ett lugnt men innehållsrikt 2012.'

Under projektets gång har det blivit uppenbart att det behövs mycket mer fokus på kunskap om sex, inte bara sexualitet i stort – något som inte har ingått som del av Fördom & Stolthet:

Erika: 'När materialet släpptes, och vi kommer ut med kunskap om hbtq, som det finns så litet gjort på, så möter vi ett Sverige som säger att 'Ja, jättebra, men kan vi inte ta det här med sexualitet först? (skratt) Både lärare och personal och målgruppen själva – det var liksom, 'faen vi måste..' Men då hade vi redan dragit igång, då kunde vi inte ändra riktning helt.'

Frida, med lång erfarenhet från Rfsu, har många reflektioner:

Frida:'Jag tänkte igenom det nu när vi satt och reviderade materialet, till exempel det här med barn, hur ett barn blir till, jag tänker att det hör ju inte hemma här, men det hör ju ändå ihop med familj och vi har fått så mycket frågor kring det.'

Även på detta område finns väldigt litet lättläst litteratur, och en idé om en sex-bok började ta form. Som Erika berättar:

'I en referensgrupp som vi har träffat mycket i Stockholm, Inuti, uttryckte de verkligen att 'men vi vill veta mer om hur man har sex. Och då vi gick in på nätet för att leta, hittade vi bara porr, och det ville vi inte se.' Och det är som att det inte finns nåt emellan barnböcker om hur man gör barn och porr.'

Ett förlag är intresserade av att ge ut boken och de ska söka pengar från Specialpedagogiska skolmyndigheten, som uppmanat dem att söka. En konkret fortsättning på projektet är alltså i högsta grad under utveckling. Samtidigt finns det också flera planer på vidareföring av projektet på olika sätt. Under den senaste tiden har projektet fått flera stora utbildningsuppdrag genom landsting och kommuner, där både Västra Götalandsregionen och Umeå kommun ingår, som de hoppas ska knoppa av sig:

Mia: 'Jag tänker att nu ska vi ta alla landsting och kommuner i hela Sverige! Jag tänker eftersom vi har fått det förtroendet i Västra Götalandsregionen så kommer det att sprida sig till kommunerna, och det kanske kan leda till många fler workshops och materialförsäljning. Men sen också den i Umeå gör att det kan rulla på.'

Allteftersom tiden har gått har de lärt sig lite mer om vilka möjligheter som ligger i den breda marknad som de rör sig i, och att behovet finns, det har den överväldande responsen på projektet bevisat. I dag är de flesta workshops som erbjudits primärmålgruppen, personer med intellektuella funktionsnedsättningar, gratis, men till exempel skolorna och andra som faller mer vid sidan om har betalat för sig, säger Erika:

Erika: 'Det fins fattiga och rika organisationer, det finns företag och kommuner, många olika nivåer. Vi har lite möjlighet att anpassa oss, tips och råd kan vi komma med – är det en fattig förening kan vi ju tipsa dem om att söka pengar och så, eller samarbeta med någon annan.'

Med det egna materialet finns det stora möjligheter att bredda målgruppen, tror de, eftersom det potentiellt kan användas av vem som helst. En annan idé som Mia har tänkt på, är möjligheten att skapa liknande typer av utbildningar, men med en annan målgrupp, eventuellt genom att ta utgångspunkt i några av samarbetspartnern Cecilia Neant-Falks andra filmer. Till exempel när det gäller vilka attityder som finns på äldreboenden gentemot hbt-personer. Mia: 'Att prova att visa Vänninor [en dokumentärfilm om äldre lesbiska och bisexuella kvinnor] på äldreboenden och skapa diskussioner utifrån den till exempel.'

Själv är hon också engagerad i ett annat projekt som Forum SKILL har initierat, Norma, en kreativ verkstad för unga kvinnor med psykisk ohälsa, som de för nuvarande söker pengar för.

Möjligheterna till en fortlevnad för projektet på ett eller annat sätt verkar lovande, i synnerhet eftersom det fortfarande är ett drygt halvår till dess att projektet mäste stå på egna ben. Finansieringen från Arvsfonden tar slut i april 2013, då projektet avslutas med en stor, redan fullbokad slutkonferens för målgruppen.

Sammanfattning

I Fördom & stolthet har projektet, redan innan projektslut, klarat av att tränga igenom den mur av tystnad kring sexualitet och identitet som finns inom institutioner och verksamheter för personer

med intellektuella, neuropsykiatriska och kogntitiva funktionsnedsättningar. Genom stor stå-på-vilja har de både producerat material och film som varit klara till projektets andra år, som därmed har kunnat användas i utbildningar och vidare i oponionsbildande arbete. Genom målgruppens medverkan som samtalspartners och bollplank i produktion av material såväl som film från dag ett har målgruppen fått lägga fast premisserna, med stark närvaro i process och produkt.

En viktig drivkraft som präglar projektet är den öppna och prestigelösa inställningen genom hela processen, där alla lärdomar från egna erfarenheter och andras input kontinuerligt används för att förbättra och vidareutveckla. Såväl genom kontakt med målgruppen som med politiker och sociala rörelser, framför allt lhbtq-rörelser och organisationer för personer med funktionsnedsättningar. Här har ett redan tidigare väletablerat nätverk I Göteborgsområdet varit värdefullt för att snabbt initiera samarbeten och kontakter.

Sammanfattande analys

Vilka gemensamma trådar verkar gå igen i de analyserade projekten – och vad skiljer dem åt?

Genom analyserna av de fyra avslutade och pågående projekten har jag försökt synliggöra olika dimensioner av projektprocessen och hur den utformats inom sina specifika kontexter. Det är många aspekter som väger in som påverkar projektens process, resultat och fortlevnad, alltifrån organisatoriska förutsättningar och resurser till projektstruktur och arbetssätt, syfte och målgrupp, socio-geografiska villkor, samhällsklimat och 'timing'. Vad som är framkomliga vägar för ett projekt är inte med nödvändighet en bra väg för ett annat, beroende på syfte, målgrupp, tid och plats – och därför finns inga enkla 'lyckorecept' till vad som fungerar bäst. Det är dock värt att reflektera kring om det finns några mönster kring projektens process och resultat, och också vad de kan berätta om den samtid som de äger rum inom, utifrån olika perspektiv. Här tar jag utgångspunkt i de centrala frågor som uppdragsgivaren har ställt:

Vilka framkomliga vägar finner projektet och vilka hinder stöter de på?

– Organisatorisk struktur, erfarenhet och kunskap: Det finns stora skillnader mellan projekten i fråga om vilken relation projektet har haft till den projektägande organisationen, och vilken kunskap och erfarenhetsgrund som existerat när projektet startade.

I projektet Transit lyfts betydelsen av flera olika fötter som projektet står på inom organisationen i RFSL Stockholm samt RFSL Ungdom. Det handlar om en lång tradition av att använda metoden 'startgrupper', kontakt med målgruppen via fritidsgården Egalia, samt även tillgängliga socialkuratorer som arbetat med målgruppen inom organisationen i tidigare sammanhang. Därmed kom de snabbt igång med metodutvecklingen, eftersom grunden för verktygen redan var där så att säga, i form av den kompetens och kunskap som redan fanns i organisationen. Den består både av mänskliga resurser och en erfaren RFSL-avdelning som haft fast anställd personal i flera år.

Att ha bra strukturellt stöd inom den projektägande organisationen uppges vara en viktig förutsättning för att lyckas fokusera på projektarbetet och inte använda för mycket resurser till administration. Detta framhävs både av de projekt som tycker att de har haft det, och de som inte har haft det. Det efterlysas i Ett bättre HBT-Norrland, där det organisatoriska stödet brister i en avdelning utan fast anställd personal i organisationen, där projektet är de som står för personalen och 'blir avdelningen'. I en situation där styrelsen arbetar ideellt, med stora utskiftningar och liten kompetens i personalfrågor, faller ett stort personalansvar på projektledaren. Här efterlysas ett bättre sätt att stödja små föreningar som driver projekt från Arvsfondens sida, så att den sidan av projektägande inte ska ta för mycket resurser.

– Externa samarbeten och referensgrupper: Kunskaper och erfarenheter behöver inte nödvänigtvis vara förankrat i den projektägande organisationen för att gangna projektet – flera projekt visar tydligt hur externa nätverk och samarbeten på olika sätt är minst lika viktiga för projektutvecklingen.

För Fördom & Stolthet, som drivs av en liten organisation, har den förankring som gjorts genom samarbeten med andra organisationer, rörelser, studieförbund och individer varit central på alla nivå, både i materialets utforming och i arbetet med att göra projektet känt. Här har även projektarbetarnas personliga nätverk och erfarenheter varit viktiga för etablerandet av det breda kontaktnät som i dag är involverat i projektet.

Ett liknande mönster kännetecknar RFSL Ungdoms projekt Lär mig!, som när projektet startade var en ung och liten organisation utan egen anställd personal. Även här blev de externa samarbetena avgörande för utvecklingen av projektet och de resultat som nåddes, i synnerhet samarbetet med andra etablerade ungdomsorganisationer. Från första stund bidrog dessa till att forma projektet, och med tiden blev förankringen central för den enorma spridning av ideer och metoder som ägde rum. Även att använda

referensgrupper och externa konsulter blev ett viktigt tillvägagångssätt för att få in kompetens i projektet. Genom att de senare lyckades integrera projektet mer i verksamheten kunde kunskapen och erfarenheterna ändå tas till vara inom organisationen. Detta bidrog till nya projekt och en betydlig organisationsväxt.

– 'Timing' – syftet i ljuset av omgivande samhällsklimat:

Flera av projekten lyftar 'timing' som en påverkande faktor för hur de lyckats i projektet, och vissa ideers ställning i det omgivande samhället. Framförallt gäller det Lär mig!, som lyfter de queerteoretiska idéerna som 'nya och heta', där de själva fick rollen som banbrytare, med normkritiska och intersektionella metoder i förändringsarbete.

Också Fördom & Stolthet lyfter detta, där deras eget syfte med projektet gynnas av en tidsanda där intersektionalitet och strävan efter att belysa fler maktrelationer skapar bättre förutsättningar. Både för att föra dialoger om funkisnormer med lhbtq-rörelsen och för att förankra frågor om sexualitet, könsidentitet och normer i målgruppen.

Även Transit är rätt i tid här, då en ökad uppmärksamhet kring och begynnande synlighet av transpersoner underlättar arbetet med att legitimera projektet för eventuella framtida finansiärer (och vice versa; projektet har bidragit till detta).

För Ett bättre HBT-Norrland borde timingen varit på deras sida, eftersom de drog igång precis när likabehandlingslagen kom, med tydliga krav på skolorna. Å andra sidan tog det tid innan skolorna faktiskt tog dessa krav på allvar, när det gäller de diskrimineringsgrunder som inte tidigare hade varit del av värdegrundsarbetet (Bromseth & Wildow 2007). Flera utlåtanden tyder på att ett hbt-perspektiv på undervisningen fortfarande betraktas som något 'frivilligt' och på 'avvikarens ansvar' (som RFSL Ungdoms rapport om ungdomsorganisationerna visar i 2007).

– Homo- och transfobi:

Homo- och transfobi uppges som hinder i alla projekt, i större eller mindre grad; detta särskilt för Fördom & Stolthet och för Ett bättre HBT-Norrland, som också utsattes för hatbrott i form av bränder och uppskurna däck från högerextrema rörelser. Också RFSL Ungdom nämner homo- och transfobi som påfrestande i sina projektarbeten, framför allt när det gäller utbildningsverksamhet, där ju syftet samtidigt är att utmana och förändra de maktrelationer som skapar dem.

Vilka förskjutningar i föreställningar om problemformuleringar, kön, makt, sexualitet och identitet kan utläsas i tal och skrift?

I breddstudien visar jag hur projektens syften kan delas in i fyra olika kategorier, där projekten skiljer sig åt i synen på 'problem och lösning'. Beroende på om de ser lhbtq-personers synlighet och tolerans av lhbtq-personer som huvuduppgift eller om det är samhällets heteronormativitet som ska belysas och utmanas ser problembeskrivningarna olika ut. Analysen visade en tydlig förkjutning under perioden som visar hur idéer grundade i queerteori och intersektionalitet får mer fotfäste från mitten av 2000-talet, i takt med att lhbtq-personers ställning i samhället ändras. Kategorierna är dock inte 'rena' i den mening att en viss förståelse innebär en specifik lösning och strategi.

Ett annat fynd var att många projekt som har lhbtq-personer om målgrupp har ett identitetsstärkande syfte, oberoende av vilket idégrund de bygger på.

I de näranalyserade projekten finns ett liknande mönster. Inget projekt bygger på en ren toleransförståelse och bekännelsepedagogik, där den Andre genom att berätta om sitt liv ska få majoritetssamhällets accept. Alla använder och förhåller sig till de villkor som heteronormativitet och tvåkönsnormer skapar som oacceptabla, och att det framförallt är dessa som måste förändras för att skapa bättre livsvillkor för målgruppen. Hur man kommer dit är dock något som skiljer sig åt.

Ett projekt tar specifikt utgångspunkt i att utmana heteronormen genom att explicit ta avstånd ifrån toleranspedagogiken, nämligen projektet Lär mig!. Bryt! syftade till att skapa utbildningsmetoder för ungdomsorganisationer som ifrågasatte heteronormer i synnerhet och normer i allmänhet. Detta utifrån ett queerpedagogiskt och intersektionellt perspektiv för att därigenom motverka diskriminering. Ansatsen används fortfarande inom organisationen – även om de tidigare projektledarna i dag menar de är lite mer kompromissbenägna i hur de gör det. En annan intressant aspekt är deras reflektioner (i enkäten) kring hur en identitetsstärkande strategi kan kombineras med en normkritisk – men utifrån en syn på identitet som något föränderlig och upp till individen själv att definiera. I queerkritiken av identitetspolitiken har de essentialiserande innebörderna av 'identitet' kritiserats kraftigt, och det är intressant att det tagits tillbaka så att säga – med förnyat innehåll.

Detta är också tydligt i projektet Transit, som också har ett identitetsstärkande syfte på liknande grunder. I motsats till de flesta som uppger detta som syfte, definieras dock vad detta faktiskt innebär i

projektet Transit, och hur det ska uppnås i det material som utvecklats. Transpersoner som synliga positiva förebilder uppges som viktigt, som i antologin, men med stor mångfald i representationerna. Dessutom används i startgrupperna skapandet av trygga och bekräftande rum, och ett tillåtande klimat där var och en får identifiera sin könsidentitet på sitt sätt. Men också att lära sig att identifiera vilka sammanhang som får en att må bra, och att uppsöka dessa, är en konkret strategi som kan fungera stärkande även utanför gruppsammanhangen.

Tolerans och fördomar är en vokabulär som används i två av projekten, Ett bättre HBT-Norrland och Fördom & Stolthet. I Ett bättre HBT-Norrland används en blandning av olika metoder i skolinformationen, inslag från både heteronormkritik och en fördom/tolerans-bild. Problembilden beskrivs som fördomar och 'bristande hbt-kompetens', som ska åtgärdas genom större synlighet av hbt-personer och förståelse för deras livssituation, och de uttryck för hat och kränkningar som heteronormen medför. I Fördom & Stolthet används heteronormativitet och intersektionella perspektiv som en röd tråd i hur materialet skrivas fram, som tydligt utmanar normer för sexualitet, funktionsförmåga och framförallt kärlek. Synliggörande är här också en viktig strategi i delar av projektet, men inte enbart med utgångspunkt i den Andre, utan i att synliggöra att 'allt finns' och det man ser är inte alltid det som är. Fördomar hänvisar här framför allt till de normativa föreställningar som finns. Problembilden syftar främst till att ifrågasätta den bild av personer med intellektuella och kognitiva funtionshinder som dominerar inom majoritetssamhälle och vården, och den heteronormativitet som finns där.

Hur upplever målgruppen problembilden och insatserna?

Målgrupperna har varit involverade i de näranalyserade projekten på olika sätt, beroende på syfte och tillvägagångssätt. I flera projekt överlappar även målgrupp och projektägare betydligt.

I projektet Transit har målgruppen varit viktig i utvecklandet av projektet, utifrån de samtal och möten som funnits på andra arenor i organisationen, i de erfarenheter och den kunskapsbas som utvecklades i det föregående projektet Transformering (RFSL Ungdom). Dessutom är också utvecklarna av materialet och startgruppsledarna själva transpersoner. Målgruppens problembild kommer väl till uttryck i antologin som producerats, och flera uttrycker även behov av trygga rum och transseparatistisk gemenskap som stärkande strategi. I de utvärderingar som gjorts av gruppaktiviteterna stämmer problembilden väl överens med deltagarnas upplevelser, och grupperna ses som ovärderliga i deras processer. Främst lyfts möjligheten att träffa andra transpersoner i ett bekräftande och tillåtande sammanhang fram som värdefull.

I projekten Lär mig! och Fördom & Stolthet har målgrupperna varit involverade i utvecklingen av projektet och de material som skapats under hela projektperioden, och bidragit till att påverka insatserna. Detta har framförallt skett genom att använda referensgrupper i processerna, där målgruppen har medverkat.

I Lär mig! har även två egna undersökningar gjorts, där den ena är en organisationsstudie av hbt-ungomars upplevelser av deltagande i ungdomsorganisationer. Både denna och andra studier har varit viktigt som underlag för att förstå problembilden. Alla utbildningsinsatser har utvärderats systematiskt; målgruppen uttrycker där ofta att utbildningarna har givit nya perspektiv och aha-upplevelser och en ny syn på den egna organisationspraktiken, men också konkreta verktyg att ta med sig vidare.

I Fördom & Stolthet är det främst genom kontinuerlig dialog med referensgrupper och enskilda individer som projektet fått insikt i målgruppens problembild (men också genom tidigare erfarenheter) – och får också förmedla detta genom materialet. I detta ingår både bok, fotoutställning och dokumentärfilm. Här är det delvis målgruppens röst som sätter ord på hur de upplever kärleks- och sexualitetsnormer på olika sätt. Utvärderingar av utbildningarna görs också här kontnuerligt, och visar också väldigt positiva resultat.

Ett bättre HBT-Norrland har flera målgrupper. De bygger sin problembild delvis på den studie som de själv initierade, där elever och lärares attityder till hbt-perspektiv och hbt-personer och hur dessa har påverkats av skolinformationsinsatserna undersöktes i en enkät och intervjustudie. Studien visade stor fruktan bland ungdom för att föräldrar och kompisar inte skulle acceptera dem om de kom ut som h, b eller t. De elever som deltagit i skolinformationen visade vid uppföljande studier ändrade attityder jämfört med dem som inte hade deltagit. När det gäller skapandet av aktivitet för hbt-ungdom hade projektet flera konkreta samarbeten med ungdomsorganisationen RFSL Ungdom Nord, och därigenom kontakt med målgruppens erfarenheter.

Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?

Två av projekten är slutförda sedan några år tillbaka, och här kan vi tydligt se hur de spår som lämnas hänger ihop med betingelserna. De två som nästan är slutförda

visar också tecken på vilka betingelser som råder. Vilka som fortlever och vad det hänger ihop med har många aspekter.

En tydlig tråd är hur beroende projektet ofta är av extern finansiering för att vidareföra hela eller delar av projektet. För de projekt som har en produkt att sälja efter projektets slut, som ett metodmaterial med tillhörande utbildningar, och en marknad för dessa, finns det möjligheter för projektet att fortsätta på ett självständigt sätt. Här är Bryt! ett tydligt exempel, som även varit ett frö som bidragit till många avknoppningar i att bygga upp en större utbildningsverksamhet i RFSL Ungdom, nya projekt och fler tjänster.

Här har villkoren för fortlevnad varit goda, då den del av verksamheten som var möjlig att etablera som en inkomstbringande verksamhet har genererat tjänster och ökad kompetens inom utbildningområdet, medan kunskapen och kompetensen i projektet har bidragit till hela organisationens verksamhet. Den etablerade kompetensen har också varit viktig för att bygga och ansöka om nya projekt, och tillsammans kan verksamheten i dag gå runt med hjälp av projektpengar och utbildningsverksamhet, och även komma hela organisationen och medlemmarna tillgodo.

Parallelt med detta kan vi se på Fördom & Stolthet, som är en liten organisation, men som sedan länge tänkt på hur projektet ska fortleva, och vilka avknoppningar som projektet kan generera. I likhet med Bryt! har även Fördom & Stolthet 'en säljande produkt', med både ett utvecklat metodmaterial och en erfaren grupp utbildare som arbetar i projektet. Över ett halvår innan projektet ska avslutas, har de redan en växande marknad som sträcker sig från Mamö i söder till Umeå i norr, med goda utsikter till många uppdrag inom olika kommuner framöver. Den lättlästa sexboken som är under arbete är ytterligare en produkt som kommer generera uppdrag och intäker i framtiden. Med det breda nätverk som systematiskt byggts upp under projektperioden verkar det som att mycket grundarbete gjorts som projektet kan skörda frukterna av framöver.

Sedan kan vi se på de projekt som inte kan generera intäkt på samma sätt som de två andra. Det är inget tvivel om att projektet Transit fortfarande behövs i målgruppen, och att både startgrupper och terapigrupper bör vara ett fast erbjudande för unga transpersoner. Frågan är vem som ska betala om projektet inte har något att 'sälja'? Det är framförallt skapandet av trygga platser riktade mot lhbtq-personer som är svåra att finansiera utan stöd från kommun eller landsting, även om både utvärderingar och studier visar på hur viktiga dessa platser är (Ungdomsstyrelsen 2010).

Detta gäller också Ett bättre HBT-Norrland som skapade aktiviteter och möteplatser för lhbtq-ungdom i Västra Norrbotten. Även detta projekt, som också var beroende av externt stöd för att utveckla verksamheten vidare, hade stora problem med att driva projektet vidare när arvsfondspengarna tog slut, trots ett intensivt lobbyarbete mot kommun- och skolpolitiker i län och kommuner.

I detta fall föll även det som i en Stockholmskontext har blivit en intäktsbringande produkt, skolinformationerna, eftersom skolorna i området inte var villiga att betala för utbildningarna. Med de stora avstånderna i området och svårigheterna att få tag i tillräckligt med aktivister, och med ingen som täcker kostnaderna för resor och ersättningar, blev det svårt att fortätta, trots allt hårt arbete som lades ner. Projektet hade inte heller andra samarbetspartners som möjligen kunde ha stärkt projektet.

Här saknades alltså flera betingelser för att de skulle lyckas vidareföra projektet; pengar, vilja, mänskliga resurser och organisatoriskt stöd. Kanske går utvecklingen åt rätt håll när det gäller kommunernas ansvarskänsla, där viljan att delfinansiera denna typ av verksamhet ökar. Exempel på detta är Luleås stöd till RFSL, och Stockholm stads finansiering av fritidsgården Egalia, och Linköpings kommun som delfinaniserar hbt-fritidsgården Liquid (tillsammans med Avsfonden)..

När det gäller andra typer av spår än direkt vidareföring av projekten och olika typer av metodmaterial, är ju projektens betydelse för målgruppen genom stärkt självkänsla, nya verktyg att hantera tvåköns- och heteronormativitet i vardagslivet och ny kunskap de allra viktigaste. Dessa är dock inte lika lätta att spåra tillbaka efter flera år.

4. SLUTSATSER

De 43 projekt som ingått i studien har alla haft som mål att skapa bättre livsvillkor för unga lhbtq-personer genom olika fokus och tillvägagångssätt. De har ägt rum i en period som kan ses som en brytningstid på flera sätt; där målgruppen har fått en betydlig bättre ställning i majoritetssamhället genom de lagändringar som gjorts, ökad icke-stigmatiserad synlighet och ändrade diskurser kring kön, sexualitet och identitet där heteronormkritiska förståelser ifrågasätter 'den naturliga heterosexualitetens' hegemoni. Dessa ändrade villkor har påverkat förutsättningarna för projekten och deras resultat. Projekten har själva på olika sätt bidragit i den processen.

Förändringsarbetet har haft fokus på två målgrupper och arenor:

1. Genom att påverka utbildningsverksamheter: skolan, förskolan och högre utbildning är centrala i ett flertal av projektens arbeten i att förebygga homo- och transfobi. Genom att utbilda dem som arbetar eller är elever där syftar de till att göra verksamheterna mindre heteronormativa/homofoba och indirekt gynna målgruppen genom att vara en säkrare och mer stärkande plats för lhbtq-ungdom.
2. Genom att skapa egna säkra platser och verksamheter för målgruppen lhbtq-ungdom. Flera av de större projekten riktar sig mot flera målgrupper; att både påverka kompetens och normer i majoritetssamhällets verksamheter och opinionen och att skapa identitetsstärkande och trygga platser för lhbtq-ungdom.

Andra målgrupper som lyfts upp är organisationsverksamheter; den egna sökande organisationen eller ungdomsorganisationer generellt, gruppboenden och fritidsverksamhet samt rörelser generellt. Även medier och myndigheter finns med som målgrupp i vissa projekt.

Problembild

Som tidigare nämnts representerar utvärderingsperioden en brytningstid när det gäller de grundförståelser av problem och lösningar som projekten utgår ifrån, explicit eller implicit. Post-moderna subjektivitetsförståelser utmanar det stabila och enhetliga subjektet – och dennas kön, sexualitet och identiteter. En väl etablerat toleransretorik har utmanats inom homorörelsen av queerinspirerade influenser, och även spillt över i majoritetssamhället. Från ett mål om 'ökad synlighet och förståelse för homosexuella' i början av perioden, förskjuts den till en alltmer explicit kritik av heteronormativitet och tvåkönsnormen.

Vissa projekt, som Lär mig! och Genus och sexualitet i skolans värld, syftar till att skapa metoder att medvetandegöra hur normerna skapar privilegierade och avvikande identiteter och positioner. Andra använder en liknande idégrund som utgångspunkt och verktyg, men för att nå ett annat syfte. Detta präglar några av de allra nyaste projekten, där den queera kritiken präglar sätten att formulera problem och lösning utan att vara huvudtema. Till exempel i Fördom & Stolthet, Transit, Cry no more, Religion hjärta HBT.

Både identitetsstärkande stratgier och ökad kunskap är centrala som förändringsmetoder, där projekt riktade mot lhbtq-personer ofta har det första som mål och projekt riktade mot institutioner önskar att 'förändra attityder genom ökad kunskap' (antingen om den Andre, om normer, eller både och.)

Working it out vill erbjuda lhbtq-ungdom verktyg för att hantera heteronormen, för att därigenom 'stärka hbt-ungdomar':

> *'RFSL Stockholms metoder syftade till att stärka hbt-ungdomar i sin identitet och i byggandet av sociala nätverk, men lämade dem utan faktiska verktyg att ta med sig tillbaka till skolan, familjen eller fotbollsträningen. Där hamnade de återigen ensamma i situationer där de ställdes ansvariga för att bemöta och reda ut konsekvenser av heteronormativa antaganden. Vi ville skapa en metod för att genom en gruppintervention erbjuda ungdomarna möjligheten att diskutera och hitta strategier för att hantera svåra situationer på ett bra sätt. '*

Att utveckla konkreta strategier för att verka identitetsstärkande i form av att *hantera ett heteronormativt samhälle* är något som går igen i flera av de senare projekten (Transit, Transformering, Elda, Egalia). Det skiljer sig ifrån ett mer essensialiserande fokus på identitetsstärkande som strategi, som enbart handlar om att vara tilsammans med andra i samma marginaliserade position.

Östersunds studentkårs 'Mot strömmen' ger ett tydligt exempel på kunskapshöjande syfte: 'Folk var dåligt insatta i hbt-kultur och hbt-kunskap. Att studenter och lärare skulle få bättre attityd för att kunna bemöta hbt-personer' (18). Här utgår lösningen från en 'utbildning om den Andre-strategi', där ökad kunskap

om den Andre kommer att leda till ökad förståelse och empati och därigenom mindre kränkningar, och det som ska förändras inte är strukturell jämlikhet utan individens attityder.

Hur: Utbildningar, material och separatistisk verksamhet/säkra platser

Förändringsstrategierna hänger ihop med både den problemförståelse som projektet utgått ifrån, och med den organisationskontext det utvecklats inom.

En imponerande mängd metodmaterial har uvecklats inom projekten, för utbildningssyften och kunskapsinventeringar; granskningar och antologier som har använts både i projektförberedande syfte och för att påverka utbildningar och opinionen. HURIS' biologibokgranskning 2005 fick till exempel stor uppmärksamhet och påverkanskraft, liksom SFQs antlogi 'I den akademiska garderoben', som var den första att formulera hur heteronormativitet tar sig uttryck i högre utbildning.

En kunskapsgrundat strategi har helt klart höjt nivån i projekten, tillsammans med användandet av referenspersoner och grupper. Men även de verksamheter som riktar sig mot att skapa rum för lhbtq-personer dokumenterar sina arbetssätt i slutet av utvärderingsperioden. Som i projektet Egalia, RFSL Stockholm, där erfarenheterna från att konkret försöka skapa ett tryggt och stärkande icke-hetero-och cis-normativt rum formulerades i text, och nu har spritts och inspirerat andra att starta upp i andra städer.

Det finns stora tidsmässiga skillnader mellan de första projekten och dagens, baserade på framförallt två förändringar: det ena är tillgången till internet och kompetens att använda internet-medierade kanaler för kommunikation om projektet, samt andra digitaliserade uttrycksformer. Filmer, CD-rom och liknande används i hög grad i dag.

Det andra är vissa organisationers erfarenheter av att genomföra projekt som lett till en professionalisering av arbetsformerna; att dra erfarenheter av lyckade och mindre lyckade tillvägagångssätt och arbetsformer verkar ha stor betydelse. Det läggs också vikt vid att göra en viss förhandsresearch av kunskapsfältet och av andras arbeten innan projektet startas upp. Som i RFSL Ungdom, där det verkar det blivit någon sorts rutin att göra förhandsresearch och att dokumentera och publicera det som görs i projektet.

Vad har de uppnått?

Det är svårt att utifrån den information som finns se exakt hur många som nåtts av projekten och vad som åstadkommits, förutom konkreta material och liknande. För de projekt som har haft utbildningar som huvudverksamhet kan det röra sig om upp till 10 000 personer, som i Ett bättre HBT-Norrland, eller 3 000 i Lär mig! (och 30 000som nåtts av materialet Bryt!).

Precis hur dessa utbildningar har påverkat människor är inte lätt att säga något om, eftersom effekter av ny kunskap och reflektioner inte är någon 1-1-process mellan kunskap och verkan. En del av de identitetsstödjande verksamheterna omfattar små och intima sammanhang, till exempel den separatistiska verksamheten för icke-heterosexuella tjejer och transpersoner Elda i Göteborg, där deltagarna möts i små grupper över längre tid. Eller Transits startgrupper och samtalsgrupper, med ett mindre antal deltagare i varje grupp. Detsamma gäller teaterprojektet KUNQ. I dessa verksamheter är skapandet av trygga ramar över tid centralt för att projektet ska lyckas.

Genom sina material, utbildningar, trygga platser, deltagande i den offentliga debatten, granskningar och kulturprodukter har projekten påverkat allt ifrån enskilda individers livsvillkor och tankesätt till att utmana och förändra diskurser och normer kring kön, sexualitet och identitet i mainstreamsamhället.

Även hur projektet påverkat den interna organisationen framhävs som viktigt. Inte bara produkt utan process läggs vikt vid i vad som uppnåtts, som i projektet 100 % flator och bin, som hade problem med förlaget som skulle ge ut den bok de unga lesbiska och bitjejerna i Halland hade arbetat gemensamt med under en längre tid. 'Det blev en bok även om den inte är utgiven. Alla unga hbtq-personer som deltagit i projektet har utvecklats och den samvaro det gemensamma projektet gett har varit viktigt för dem.'

Sådana resultat ska inte underskattas eller underordnas mer materiella resultat när projekten utvärderas.

Spår

På liknande sätt finns det spår som projekten lämnat som är lättare att se än andra. Böcker och filmer finns kvar för blotta ögat. Hur projektet påverkat lhbtq-personers livvillkor, eller en lärare som gått en utbildning, är inte lika synligt och betydligt svårare att utvärdera efter avslutat projekt.

Det finns spår på många nivåer i de utvärderade projekten; ett stort antal snygga och genomarbetade metodmaterial, dokumenterade arbetssätt, idéer som spritts, verksamheter som fritidsgården Egalia, Elda eller RFSL Ungdoms utbildningsverksamhet som vidareutvecklat projektverksamheterna med ny finansiering, den erfarenhet och kunskap som genererats till den projektägande organisationen, organisationstillväxt och som i RFSL Ungdoms fall ökat inflytande som politisk aktör.

Finns det fortfarande behov?

Hur har villkoren för projekten förändrats över tiden och hur har de bidragit till förändring? Heteronormativitet, och till viss grad tvåkönsnormer, är kritiska begrepp som diskuterats i mainstreamkulturen, och även radikala begrepp som queer har spridits (och därigenom också urvattnas). Under perioden har de vattentäta skotten mellan homo och hetero blivit mindre täta och mainstreamsamhället 'queerifierats' genom att essensialiserande förståelser av sexualitet och traditionella relationsnormer utmanats (Roseneill and Budgeon 2004). Delar av homorörelsen har mainstreamats genom att medelklassens kärnfamiljs-ideal blivit mer tillgängligt och attraktivt, med monogam kärleksrelation, barn och bostadsrätt. Att vara 'hbt-vänlig' som verksamhet är något som även förknippas med positiv marknadsföring.

På ytan kan det se ut som om allt nu är frid och fröjd, när lagarna är på plats och heteronormen fått mer subtila uttryck. Men både studier och de utvärderade projekten ger en mer sammansatt bild. Att hantera heteronormativitet och cis-normen upplevs på olika sätt som utmanande för många unga lhbtq-personer, och leder även till ökad ohälsa (Ungdomstyrelsen 2010). Det är en motsägelsesfylld period där det finns diskrimineringslagar, men för dålig kompetens och vilja att efterleva dem i skolans och fritidsverksamheternas vardag, så att goda villkor för alla oberoende av sexualitet eller könsidentitet förverkligas (Skolverket 2009).

Vissa som svarat på enkäten tycker att inget har ändrats med tiden, att det fortfarande finns liknande problem och behov i målgruppen, medan andra lyfter fram de förändringar de tycker har ägt rum. Pelle Hanäus, som ledde Teatergruppen KUNQ, skriver såhär:

> *'Det har förändrats i mångt och mycket, något KUNQ har bidragit till avsevärt. Under de år som ensemblen i KUNQ verkade framfördes sex olika verk. Responsen var långt över förvänan. Förfrågningar om gästspel var fler än ensemblen klarade av. Medlemmar i ensemblen föreläste i flertalet sammanhang. Filmatiseringar av föreställningar började användas av teatervetare i undervisningen. Samtidigt började flera etaberade institutioner utforska queer teater, en utveckling och en dialog i vilken KUNQ hade en självklar plats. I dag finns det en etablerad gren inom scenkonsten i Sverige som arbetar med queera utgångspunkter. Även om efterfrågan vida överstiger utbudet.' (20)*

Andra lyfter fram hur ökad produktion av metodmaterial att använda i förändringssyfte gör en skillnad jämfört med tidigare, som den tidigare projektledaren för HURIS – HBT-ungdomars rätt i samhället som avslutades 2003:

> *'Projektet var ett steg på vägen, men fortfarande är behovet stort i skolan. Efterfrågan på material och utbildning är stort. Skillnaden är väl den att vi har mer att erbjuda i dag i form av metodmaterial och workshops.' (15)*

I RFSL Ungdom märks också förändringar som ett resultat av ökad kunskap och egna projekt:

> *'Delvis. Nu har vi mer kunskap om exakt vad som kan motverka ohälsa. Det hade vi inte då. Grundnivån om transkunskap har också höjts inom vår egen organisation, samt att vi nu har många fler transpersoner som medlemmar/styrelseaktiva.' (35, Transformering).*

Det är särskilt viktigt att fortsätta fråga sig vilka som nås och inte nås i lhbtq-gruppen. Olika typer av minoriteter inom gruppen synliggörs och tillägnas mer fokus i form av specifikt riktade projekt; lhbtq-personer med funktionsnedsättningar, transpersoner, icke-heterosexuella tjejer, lhbtq-personer med flerkulturell bakgrund, barn och troende lhbtq-personer. Också lhbtq-ungdom som bor på mindre orter anges som en specifik målgrupp i vissa projekt.

Trots detta finns det fortfarande en skev fördelning när det gäller vem som nås mest respektive minst av projekten, något som även enkätsvaren bekräftar. Även om många pratar om intersektionella ansatser och minoriteter inom gruppen, är vita svenskfödda homo- och bissexuella utan funktionsnedsättningar i storstan de som nås mest. Här kan man tänka sig att riktade insatser behövs, såväl som en ökad medvetenhet kring arbetssätt som gör att fler känner sig tilltalade och ges praktisk möjlighet att delta. Vart projekten äger rum, hur tillgängliga de är, språkligt och lokalmässigt till exempel, är viktigt, eller att på annat sätt aktivt lägga tillrätta för att få med mindre representerade grupper.

Ett exempel på detta var projektet Elda som explicit annonserade sina separatistiska träffar för icke-heterosexuella tjejer som öppna för transpersoner, något som visade sig vara viktigt för att transpersoner skulle känna sig inbjudna, berättar de i enkäten. Ett annat projekt, 100 % flator och bin, som specifikt försökt nå unga icke-heterosexuella arbetarklasstjejer, lyfter fram att klassbakgrund är centralt för vem som hörs och syns i projekt och satsningar.

Vem har ansvaret när lagar inte räcker till?

De verksamheter som har unga lhbtq-personer som direkt målgrupp visar tydligt att det finns ett stort behov av säkra platser; ett frirum som inte utgår från hetero- och tvåkönsnormen, där man kan träffa andra som identifierar sig på liknande sätt, och där ramarna utgår från och bekräftar ens icke-normativa sexualitet eller könsidentitet. Besökstrycket på dessa är stort. Som Elda beskriver sin verksamhets målgrupp, och förutsättningarna att driva verksamheten med sparsamma medel då projektpengarna är slut:

> *'Den målgruppen vi har och de som är långtidsbesökande är en målgrupp med mycket problematik. Vi behöver uppmärksamma detta och skapa sammanhang där vi får möjlighet att träffas och nätverka och samtala kring strategier. Hur bedriver man salutogen verksamhet för en grupp så att man inte hamnar i terapeutiska samtal med individer som mår dåligt. Hur får vi kommuner att fatta detta? Att stödja oss ekonomiskt och verbalt?'*

Det existerar i dag ett glapp mellan diskrimineringslagens krav och den bristande kompetens och praktik som finns i skolor och fritidsverksamhet för att skapa bättre och mer likvärdiga livsvillkor för unga lhbtq-personer. I Hon, hen, han (2010) lyfter Ungdomstyrelsen fram betydelsen av att kommuner och län tar större ansvar för att för att täcka upp för detta. Det finns mycket kunskap och erfarenhet i flera ungdomsorganisationer som byggts upp genom Arvsfondens projekt. Dessa verksamheter fyller grundläggande behov för målgruppen som inte kan ersättas av någon annan verksamhet, men som inte heller fullt ut kan finansiera sig själva utan att avgiftsbeläggas. Att bidra till att skapa fortlevnad i dessa mötesplatser för unga lhbtq-personer är en gyllene chans för komunerna att ta diskrimineringslagen på allvar.

REFERENSLISTA

Ambjörnsson, Fanny:
- 2006. *Vad är queer?* Stockholm: Ordfront
- 2009. En rosa revolution i vardagen. Om femininitet, queera strategier och motstånd. I Lilja och Vinthagen (red) *Motståndsstudier.* Malmö: Liber förlag.
- 2010. Att ta plats – motståndsstrategier. I *Hon, hen, han*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- 2011. Jag skiter väl i vad dom tycker. Om nya utmaningar i öppenhetens decennium. I Eva Borgström (red), *Den moderna homofobin*. Göteborg: Charlie by Kabusa.

Ambjörnsson, Fanny & Bromseth, Janne. 2010. ’När du blir stor och gifter dig..’ Om ålder, heteronormativitet och genus. I Jönsson, Maria och Ambjörnsson, Fanny (red), *Livslinjer.* Göteborg: Makadam.

Berg, Veronica, 2010. Precis som alla andra. I Bromseth, Janne & Darj, Frida (red), *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring.* Uppsala: Center för genusvetenskap,Uppsala universitet/RFSL Ungdom.

Bromseth, Janne & Wildow, Hanna, 2007. *Man kan ju inte läsa om bögar i nån historiebok. Skolors förändringsarbeten med fokus på jämstlldhet, genus och sexualitet.* Stockholm: Friends

Bromseth, Janne & Darj, Frida (red) 2010. *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring.* Uppsala: Center för genusvetenskap,Uppsala universitet/RFSL Ungdom.

Bromseth, Janne, 2010 b. Könskriget. I Sörberg, Anna-Maria (red), Över regnbågen. Stockholm: Atlas.

Bremer, Signe, 2012. *Kroppslinjer : kön, transsexualism och kropp i berättelser om könskorrigering.* Göteborg: Makadam Förlag

Budgeon, Shelley & Roseneil, Sasha, 2004. Editor’s introduction: Beyond the conventional Family. *Current Sociology,* 52(2), 2004 s127–134.

Butler, Judith, 1991. *Gender trouble*. London: Routledge.

Darj, Frida & Nathorst-Böös, Hedvig, 2008. Är du tjej eller kille? Stockholm: RFSL Ungdom.

Edemo, Gunilla, 2010. Att bota en fördom eller undersöka en föreställning. Om systembevarande och systemförändrande demokratiarbete. I Bromseth, Janne & Darj, Frida (red), *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring.* Uppsala: Center för genusvetenskap, Uppsala universitet/RFSL Ungdom.

Edemo, Gunilla & Rindå, Joakim, 2004. *Någonstans går gränsen.* Stockholm: RFSL Stockholm

Foucault, Michel, 1976/2002. *Sexualitetens historia del I, viljan att veta.* Stockholm: Daidalos

Folkhälsoinstitutet, 2006. *Diskriminering- ett hot mot folkhälsan?* Red , Jonas FHI. R 2006:22.

Halberstam, Judith, 2005. *In a queer time and place. Transgender bodies, subcultural lives*. New York: New York University Press.

Hellesund, Tone (2008). *Identitet på liv og død : marginalitet, homoseksualitet og selvmord*. Oslo : Spartacus.

Hemmings, Clare, 2002. *Bisexual spaces: a geography of gender and sexuality.* London: Taylor & Francis.

Jönsson, Maria, 2010. ’Det släpar efter i mig.’ Om osamtidighet i Kerstin Thorvalls författarskap. I Jönsson, Maria och Ambjörnsson, Fanny (red), *Livslinjer.* Göteborg: Makadam.

Josephson, Agneta, 2010. På väg mot normkritiskt arbete med forumteater, forumspel och värderingsövningar. I Bromseth, Janne & Darj, Frida (red), *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring.* Uppsala: Center för genusvetenskap,Uppsala universitet/RFSL Ungdom.

Kulick, Don, 2005 (red). Introduktion till *Queersverige.* Stockholm: Natur & kultur.

Kumashiro, Kevin, 2002. Troubling education. New York: RoutledgeFalmer.

Kåks, Helena, 2007. *Mellan erfarenhet och förväntan. Betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser.* Avhandling, ISAK, Linköpings universitet.

Martinsson, Lena & Reimers, Eva, 2008. *Skola i Normer*. Stockholm: Gleerups.

Ohnstad, Anbjörg, 2001. Psykologiens fortellinger om lesbiske – og kvinnenes egne fortellinger. I Brantsäter, Marianne, et al (red), *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

RFSL, 2006. RFSLs kommunundersökning 2006. *HBT-personers situation i Sveriges kommuner.* Stockholm: RFSL

Reimers, Eva, 2007. Always somewhere else. I *Norms at work*, red. Eva Reimers & Lena Martinsson. Stockholm: EQUAL

Richardson, Diane, 2000. Constructing sexual citizenship: theorizing sexual Rights. *Critical Social Policy* 2000 20: 1, s. 105 – 135

Röthing, Åse & Svendsen, Stine, 2009. *Norskhet og seksualitet i skolen*. I Mühleisen, Wencke og Röthing, Åse (red), *Norske seksualiteter.* Oslo: Cappelen akademisk forlag.

Röthing, Åse & Stine, Svendsen. Seksualitet i skolen. Oslo: Cappelen Akademiske.

Rosenberg, Tiina, 2002. *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas

Rosenberg, Tiina, 2006. *L-ordet.* Stockholm: Normal förlag.

Sahlström, Jenny, 2006. *En utmaning för heteronormen. Lärares kunskapsbehov och ansvar inom områdena sexuell läggning och homofobi*. Stockholm: Under Ytan

Sandström, Birgitta, 2009. *Stackars flickor i en bristfällig skola.* Arvsfondsrapport.

Sedgewick, Eve K, 1991. *The epistemology of the closet.* Berkeley and LA: University of California Press.

Sörberg, Anna-Maria (red), 2010. Över regnbågen. Röster ur en rörelse. Stockholm: Atlas

Stenberg, Jojo, Summanen, Edward & Berg, Veronica, 2011. *Det är vår tur nu! Att vara trans i en tvåkönsvärld.* Stockholm: RFSL Stockholm.

Svare, Helge, 2001. Homoseksualitet mellom biologi og kultur. I Brantsäter, Marianne, et al (red), *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tiby, Eva & Anna-Maria Sörberg, 2006. *En studie av homofoba hatbrott i Sverige.* Stockholm: Forum för levande historia.

Ungdomsstyrelsen, 2010. *Hon, hen, han. En analys av hälsosituationen för homo- och bisexuella ungdomar samt transpersoner.* Ungdomsstyrelsens skriftserie, 2010: 2.

Tiby, Eva, 1999. *Hatbrott?: homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott.* Avhandling, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Wickman, Jan & Berg, Martin, 2010. *Queer.* Malmö: Liber förlag.

BILAGA 1
PROJEKT – HBT

2012-10-23

Projekt	Organisation	Ort	Redovisning	Projektnummer	Summa
1. Döva homo – och bisexuellas livssituation i Sverige	Föreningen Regnbågen	Stockholm	2 år – 2001	1998/167	700 000 kr
2. Ödesmärkt – vanliga människor ett projekt på temat tolerans – ödmjukhet	Aktionsgruppen Kvinnligt Kulturcentrum	Stockholm	1 år – 2001	U1999/032	150 000 kr
3. Gay gymnasistkonferens	RFSL	Stockholm	1 år – 2001	U1999/086	60 000 kr
4. Barn i homosexuella familjer	RFSL	Stockholm	1 år – 2001	2000/040	150 000 kr
5. Hatets språk – var går gränsen?	Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter	Stockholm	2 år – 2006	U2001/040	1 198 000 kr
6. Lusten att engagera sig	Härnösands Folkhögskola	Härnösand	4 år – 2004	U2001/042	1 320 000 kr
7. Ungdomskorrensponderna	Röda Korsets ungdomsförbund	Stockholm	1 år – 2003	U2001/079	300 000 kr
8. Mötas på nätet	RFSL	Stockholm	2 år – 2004	U2001/091	700 000 kr
9. Motverka rasism	Hassela Solidaritet	Karlstad	2 år – 2005	U2001/101	250 000 kr
10. Hbt-projektet	Stockholms Universitets Studentkår	Stockholm	1 år – 2004	U2001/102	359 000 kr
11. Våldsförebyggande projekt	RFSL	Malmö	1 år – 2003	U2001/105	585 000 kr
12. Lokalt arbete mot homofobi Överlämnat till polisen	RFSL	Kalmar	2 år – 2005	U2002/010	2 700 000 kr
13. Projektet Utjämning	Redbergslids Boxningsklubb	Göteborg	1 år – 2004	U2002/012	200 000 kr
14. Höra till**	RFSL	Stockholm	2 år – 2005	2002/032	808 000 kr
15. HBT – ungdomars rätt i samhället	RFSL	Stockholm	1 år – 2004	U2002/037	1 290 000 kr
16. Att förändra attityder***	Turkiska ungdomsförbundet Distriktsorganisation	Stockholm	1 år – 2003	U2002/042	520 000 kr
17. Olika men ändå lika	RFSL	Östersund	1 år – 2004	U2002/044	65 000 kr
18. Mot strömmen	RFSL, Skaraborg	Skövde	1 år – 2003	U2002/046	130 000 kr
19. HBT i skolan	RFSL	Stockholm	1 år – 2004	U2002/047	880 000 kr
20. Projektet Kunq	Föreningen Komonq	Stockholm	1 år – 2003	U2002/048	310 000 kr
21. Homofobi och unga – stöd och förändring	RFSL	Stockholm	1 år – 2004	U2002/052	575 000 kr
22. Lärobok om HBT-perspektivet	Sveriges Förenade Gay Studenter	Lund	1 år – 2004	U2002/054	120 000 kr
23. Att prata med skolungdomar om HBT-personer	RFSL	Borås	1 år – 2004	U2003/023	86 000 kr
24. Kärlek och respekt	Studentkåren i Östersund	Östersund	1 år – 2004	U2003/024	58 000 kr
25. Lär mig!*	RFSL	Stockholm	3 år – 2008	2004/109	2 845 000 kr
26. Likabehandlingslagen – vad händer sen?	Sveriges Förenade Gay Studenter	Stockholm	1 år – 2006	2005/049	437 000 kr
27. Samarbete med studenthälsan****	Sveriges Förenade Gay Studenter	Stockholm	1 år – 2009	2005/081	497 000 kr
28. Följ med till Europa	RFSL	Stockholm	2 år – 2008	2005/126	1 385 000 kr
29. Ett bättre HBT Norrland	RFSL	Piteå	3 år – 2009	2005/175	4 234 000 kr
30. Myran****	RFSL	Eskilstuna	1 år – 2009	2005/200	200 000 kr

Projekt	Organisation	Ort	Redovisning	Projektnummer	Summa
31. Centrum mot olikfientligheter	NBV	Stockholm	2 år – 2009	2005/204	967 000 kr
32. Stöd till HBT– ungdomar Egalia	RFSL	Stockholm	3 år – 2009	2006/072	2 458 000 kr
33. Genus och HBT i skolan värld*	Stiftelsen Friends	Stockholm	3 år – 2009	2006/103	6 335 000 kr
34. 100% flator och bin	Föreningen Zora	Hindås	2 år – 2009	2006/134	1 000 000 kr
35. Transformering	RFSL	Stockholm	3 år – 2011	2007/136	3 342 000 kr
36. Elda	Föreningen Simone	Göteborg	3 år – 2012	2008/079	1 209 000 kr
37. Working it out – verktyg i en heteronormativ värld	RFSL	Stockholm	2 år – Öppet	2008/148	2 089 000 kr
38. Religion och HBT	Sveriges Förenade HBT–studenter	Stockholm	3 år – Öppet	2009/052	5 320 000 kr
39. Tusen bilder tusen ord	RFSL	Stockholm	3 år – Öppet	2009/073	5 160 000 kr
40. Cry no more	RFSL	Stockholm	1 år – 2011	2009/074	1 920 000 kr
41. Barn i regnbågsfamiljer	RFSL	Stockholm	3 år – Öppet	2009/121	3 085 000 kr
42. Transit	RFSL	Stockholm	3 år – Öppet	2009/158	2 150 100 kr
43. Sexuell identitet och normer	Stiftelsen Kvinnofolkhögskolan	Göteborg	2 år – Öppet	2010/057	4 917 000 kr

Total summa: 67 149 000 kr

Sökord: homosexuella, homosexuell, gay, homofobi, hbt och RFSL

* Ingår också i Birgitta Sandströms utvärdering – Stackars flickor i en bristfällig skola.
** Ingår också Jamie Bollings utvärdering – Demokrati, delaktighet och diskriminering.
*** Ingår också i Charles Westins utvärdering – Föreningsvägen till demokrati.
**** Ingår också i Magnus Carlssons utvärdering – Ungas psykiska ohälsa.

BILAGA 2 – ENKÄT TILL PROJEKTLEDARE OCH MEDARBETARE:

Hej!
Jag, Janne Bromseth, är forskare vid Genusvetenskap, Stockholms universitet. Jag arbetar med att utvärdera ett antal projekt som har finansierats och finansieras av Allmänna Arvsfonden under åren 1998 – 2012. Det övergripande syftet med Arvsfondens utvärdering är att ta tillvara projektens kunskaper och erfarenheter och att synliggöra det arbete som görs i projekten. Projekten har alla gemensamt att de har/hade ett hbtq-perspektiv, d v s att projektens förändringsmål är att förbättra hbtq-personers livsvillkor på olika sätt. Jag tar kontakt med dig eftersom du är/var kontaktperson för ett av de arvsfondsprojekt som ingår i utvärderingen, och hoppas du eller ni vill hjälpa oss genom att svara på ett antal frågor i den bifogade enkäten. Enkäten kommer sedan kompletteras av mer djupgående intervjuer med deltagare i ett mindre antal utvalda projekt för att belysa specifika dimensioner som lyfts fram i enkäterna.

Vi är intresserade av att ta reda på vilka målsättningar som var/är viktiga i projektet, vem som berörts av projekten (och inte), hur ni arbetade för att nå era mål och vilka resultat ni vill nå/ nådde med projektet. Vilka faktorer verkade hindrande eller främjande i processen, och hur har det gått för projektet efter att det tog slut? Fanns det t ex problem med att få fortsatt finansiering, eller en ovilja i er förening att arbeta vidare med frågorna? Eller blev projektet tvärt om en viktig puff för föreningen i att utveckla ett hbtq-perspektiv i sitt generella arbete?

De utvalda projekten har dessutom ägt rum under en längre period där det hänt en hel del på den hbtq-politiska fronten, och detta är också en viktig dimension i studien; hur har förändringsfokus och arbetsmetoder förändrats i perioden?

Alla svar kommer att behandlas enligt gällande forskningsetiska riktlinjer. Detta innebär att materialet redovisas utan att ditt namn finns med.

Eftersom materialet är ganska litet finns det ändå en möjlighet att någon läsare förstår vem du är, men jag kommer gör mitt bästa för att framställa enkätens resultat utan att framhäva enskilda personer utan lägger vikt vid större mönster och generella drag. Resultatet från enkäten kommer bara att användas för utvärderingen och enbart publiceras i förbindelse med denna. De ifyllda enkäterna kommer att förvaras på ett sätt så att inte obehöriga får tillgång till det.

Utvärderingen kommer att presenteras på ett seminarium under hösten 2012 och att utvärderingsrapporten kommer att finnas tillgänglig på Arvsfondens webbplats.

Har du frågor eller synpunkter kring utvärderingen eller om ditt deltagande enligt ovanstående så tveka inte med att höra av dig till mig:

Janne Bromseth,
Genusvetenskap, ERG,
Stockholms universitet
E-post: janne.bromseth@gender.su.se
Telefon: 0735791741

Härmed intygar jag att jag har fyllt 18 år och att jag har tagit del av och förstått ovanstående information:

_____

Enkät till projektdeltagare i avslutade och pågående Arvsfondsprojekt med hbtq-perspektiv, 1998 – 2011

Bakgrund och mål

A. Projektets namn (se bifogad lista)

_____

B. Vilket år startade projektet?

_____

C. Projektets längd? (ringa in rätt alternativ)

1 år 2 år 3 år

D. Pågår projektet fortfarande?

Ja Nej

Om ja, när beräknas projektet vara avslutat?

_____

_____

E. Erhöll du/ni bidrag från andra finansiärer?

Ja Nej

Om ja, vilka?

_____

_____

_____

F. Hur kom projektidén till?

_____

_____

G. Vem tog initiativ till projektet? Målgruppen själv?

Ja Nej

Om nej, vilka andra gjorde det?

H. Varför tyckte man att det fanns ett behov för projektet?

I. Beskriv den problematik som var upprinnelsen till projektidén. Vad ville ni uppnå inledningsvis?

J. Har förutsättningarna förändrats med tiden tycker du/ni, för vad som var utgångspunkten för att projektet drogs igång? På vilket sätt?

K. Vilka reflexioner om projektets mål och hur det kom till gör du/ni er i dag?

L. För avslutad projekt: lever verksamheten vidare efter projekttidens slut på något sätt?

Ja Nej

Om ja, i vilken form och med vilket innehåll? (finansierat eller ideellt? I mindre omfattning än för? Som kunskapsgrund för verksamheten eller andra projekt? I form av material som ni utformade?)

Om nej, vad har du/ni för tankar om varför?

Målgrupp och tillvägagångssätt

A. Vilken målgrupp vände sig projektet i huvudsak till (ålder/sexuell läggning/kön/könsidentitet/ bostadsort/funktionalitet/etnisk bakgrund etc)?

B. Deltog målgruppen i planeringen av projektet?

Ja Nej

Om ja, på vilka sätt? Om nej, vem eller vilka deltog i planeringen?

C. Ungefär hur många ville ni nå med projektet?

D. Vad är/var era viktigaste tillvägagångssätt för att uppnå projektets huvudsyfte?

E. Vilka reflexioner gör du/ni idag om målgrupp och tillvägagångssätt mot bakgrund av de ovan besvarade frågor?

Genomförande

A. Samarbetar/de du/ni med andra organisationer, grupper och/eller myndigheter under projektets gång?

Ja Nej

Om ja, med vilken/a, och vad innebär samarbetet?

B. Fanns en etablerad kontakt med de samarbetspartners som berördes innan projektidén formulerades?

Ja Nej

Om ja, vilken typ av samarbete / Om nej, hur etablerades kontakten?

C. Hur många uppskattningsvis arbetar/arbetade i projektet?

Arvoderade: Ideellt:

D. Stämmer det med vad som var planerat?

Ja Nej

Om nej, var/är det fler eller färre?

Eventuella kommentarer om varför det inte är/blev som planerat:

E. Vad är/var projektets främsta aktivitet?

F. Var den främsta aktiviteten den samma som i den ursprungliga projektidén?

Ja Nej

Om nej, vad var huvudorsaken till att detta ändrades?

G. Vilka oväntade omständigheter möter/mötte du/ni som underlättade genomförandet?

H. Vilka oväntade hinder stöter/stötte du/ni på i genomförandet?

I. Vilka reflexioner gör du/ni idag mot bakgrund av de frågor du/ni nyss besvarat om genomförandet?

För er som har projekt som fortfarande pågår hoppar över frågor om resultat och går vidare till Övriga kommentarer

Resultat

Frågor för er som uppgivit att ni avslutat projektet.

A. Vad bedömer du som projektets främsta resultat?

B. Hur många och vilka grupper nåddes uppskattningsvis av projektets aktiviteter? Var det grupper som ni hade svårt att nå?

C. Vilka aktörer (förutom projektdeltagarna) och vilka faktorer hade positiv betydelse för projektets genomförande?

D. Vilka aktörer och vilka faktorer bedömer du/ni var det största hindret för projektets genomförande?

E. Har kontakten med berörda samarbetspartners upprätthållits efter avslutat projekt?

Ja Nej

Varför/varför inte:

F. Har projektet påverkat er förening/organisation i stort, eventuellt på vilka sätt?

G. Tror ni/du att ert projekt har haft betydelse i att påverka en generell utveckling kring hbt-frågor i en större sammanhang i samhället? På vilket sätt?

Övriga kommentarer

Här kan du/ni till exempel skriva om erfarenheter och lärdomar som du/ni fått genom att delta i projektet, funderingar kring vad det har betytt för dem som medverkat eller berörts av projektet på olika sätt. Eller något av vikt som inte kommit med i enkäten.

BILAGA 3 – UTVÄRDERINGSRAPPORTER

2012

När staten ska förnya civilsamhället. Arvsfondens bidrag till föreningslivet. Erik Amnå, Örebro universitet, Malin Holm och Pär Zetterberg, Uppsala universitet.

Vi deltar! Utvärdering av Arvsfondens satsning på ungdomar och demokrati. 2009–2012. Simon Lindgren, Ida Åberg, Ragnar Lundström, Anna Johansson. Umeå universitet.

Män och maskuliniteter i rörelse – kris, utveckling och förändring. Thomas Johansson och Johannes Lunnerblad. Göteborgs universitet.

Från homo till hbtq. Janne Bromseth, Stockholms universitet.

2011

Allmänna arvsfonden och ett samhälle i förändring. Roger Qvarsell och Annika Sandén, Linköpings universitet

Ingenting om oss utan oss – utvärdering av Allmänna arvsfondens stöd till projekt rörande människor med psykiska problem. Alain Topor, Stockholms universitet

Heder och det civila samhällets metoder – En uppföljning av 22 projekt. Astrid Schlytter, Stockholms universitet

2010

Brukarmedverkan – visioner och verkligheter. En utvärdering av 32 projekt som på olika sätt rör äldre. Annika Taghizadeh Larsson, Eva Jeppsson, Anna Whitaker, Linköpings universitet.

Från projekt till delaktighet – Utvärdering av 44 projekt relaterade till funktionsnedsättningen dövblindhet. Lena Göransson.

Föreningsvägen till integration – uppföljning av 43 Arvsfondsprojekt genomförda av organisationer bildade på etnisk grund. Niklas Westin och Charles Westin, Stockholms universitet.

Islam och muslimer i Sverige. En utvärdering av trettio projekt finansierade av Arvsfonden 1994–2006. Mattias Gardell, Uppsala universitet.

Kunskap och praktik i utveckling. Utvärdering av Allmänna arvsfondens stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor och barn. Maria Eriksson och Lena Berg, Uppsala universitet.

Somaliska föreningar som överbryggare. En uppföljning av 28 projekt som fått stöd av Allmänna arvsfonden. Sara Johnsdotter, Malmö högskola.

Ung kriminell eller bara annorlunda bakgrund? Gemenskap, identitetsutveckling och integration inom Unga KRIS. Philip Lalander, Linnéuniversitetet.

Utrymme att tänka nytt – en uppföljning av 89 projekt om autism och ADHD. Anders Gustavsson, Stockholms universitet, Anders Möller, Nordiska hälsohögskolan för folkhälsovetenskap, Bibbi Ringsby Jansson, Högskolan Väst och Elisabeth Ohlin, Göteborgs universitet.

Värdet av Unga KRIS – en samhällsekonomisk utvärdering. Kari Jess, Mälardalens högskola.

2009

Checklistor, tålamod och gemenskap – stöd till föräldrar med intellektuella begränsningar. Erfarenheter från FIB-projektet 2005–2008. Karin Göreskog, Uppsala universitet.

Förortens sociala kapital – En utvärdering av Lugna Gatan i Göteborg och Malmö. Thomas Öhlund, Per Oskar Gundel och Michael Klaus, Stockholms universitet.

Kulturell och språklig revitalisering bland romska barn och ungdomar – en väg till självorganisering. Christina Rodell Olgac, Södertörns högskola.

”Stackars flickor” i en bristfällig skola. Utvärdering av projekt åren 1995–2008 var avsedda att utveckla skolans arbete om sexualitet och samlevnad. Birgitta Sandström, Stockholms universitet.

2008

Arvspolitik och sociala frågor. Allmänna Arvsfonden och ett samhälle i förändring. Roger Qvarsell och Annika Sandén, Linköpings universitet.

Barn och migration. Utvärdering av projekt riktade till barn och ungdomar med flykting- och invandrarbakgrund. Zofia Nestler.

Barn och rasism. Utvärdering av regeringsens satsning på insatser mot rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och homofobi riktad till barn upp till 12 år. Jenny Malmsten, Malmö högskola.

Barn och ungdomars kulturengagemang. En utvärdering av Arvsfondens kultursatsning. Ambjörn Hugardt, Kungliga Musikhögskolan.

Rum för idealism. Utvärdering av Arvsfondens stöd till lokaler 1994 – 2006. Åsa Bringlöv.

Stödet efter flod vågen. Utvärdering av frivilligorganisationernas stödinsatser efter tsunamikatastrofen. Inger Linblad, Institutionen för utveckling av metoder i socialt arbete, IMS.

Systrar förena er! Utvärdering av Unitet Sisters, en tjejverksamhet i Stockholm, Göteborg, Uppsala och Malmö. Sara Högdin, Stockholms universitet.

Ungas psykiska ohälsa och den ideella sektorn. Magnus Karlsson, Ersta Sköndal högskola.

2007

Brukarstödscentera – verktyg till empowerment och full delaktighet. Utvärdering av regeringens satsning på brukarstödscentera finansierade av Allmänna arvsfonden. Jamie Bolling, Örebro universitet.

Delaktighet, Diskriminering, Demokrati. Utvärdering av regeringens satsning på insatser mot rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och homofobi riktad till personer med funktionshinder. Jamie Bolling, Örebro universitet.

Elektra. Ett projekt mot hederförtryck och våld. Astrid Schlytter och Liv Kanakura, Stockholms universitet.

Unga KRIS. Utvärdering av ett projekt för att utveckla regionala unga KRIS-råd och få igång lokala föreningar över hela landet. Birgitta Rydén-Lodi, Stockholms universitet.

Pågående utvärderingar oktober 2012

Föräldrastöd, Helena Hörnfeldt, Södertörns högskola – Slutredovisning våren 2013.

Livsstilshus, Philip Lalander, Malmö högskola –Slutredovisning våren 2013.

Socialt entreprenörskap och företagande, Malin Gawell, Kungliga Tekniska Högskolan – Slutredovisning hösten 2013.

Unga och kriminalitet, Thomas Öhlund, Stockholms universitet – Slutredovisning våren 2013.

Utvecklingsstörning och kultur, Lennart Sauer, Umeå universitet – Slutredovisning våren 2014.

Utvecklingsstörning och information, Susanne Berg, Högskolan Halmstad – Slutredovisning hösten 2014.

Utvecklingsstörning och stöd, Magnus Tideman, Högskolan Halmstad – Slutredovisning hösten 2014.

Funktionsnedsättning och arbete sysselsättning, Berth Danermark, Örebro universitet – Slutredovisning hösten 2014.

Ungdomar och arbete sysselsättning, Gunnar Gillberg, Göteborgs universitet – Slutredovisning hösten 2014.

Aktuella Arvsfondsprojekt i Malmö, Enrique Perez, Malmö högskola – Slutredovisning hösten 2014.